

Irásné Melis Katalin

A BUDAPEST MARGIT-SZIGETI KÖZÉPKORI KIRÁLYI UDVARHELY RÉGÉSZETI KUTATÁSA (15–16. SZÁZAD)

II.

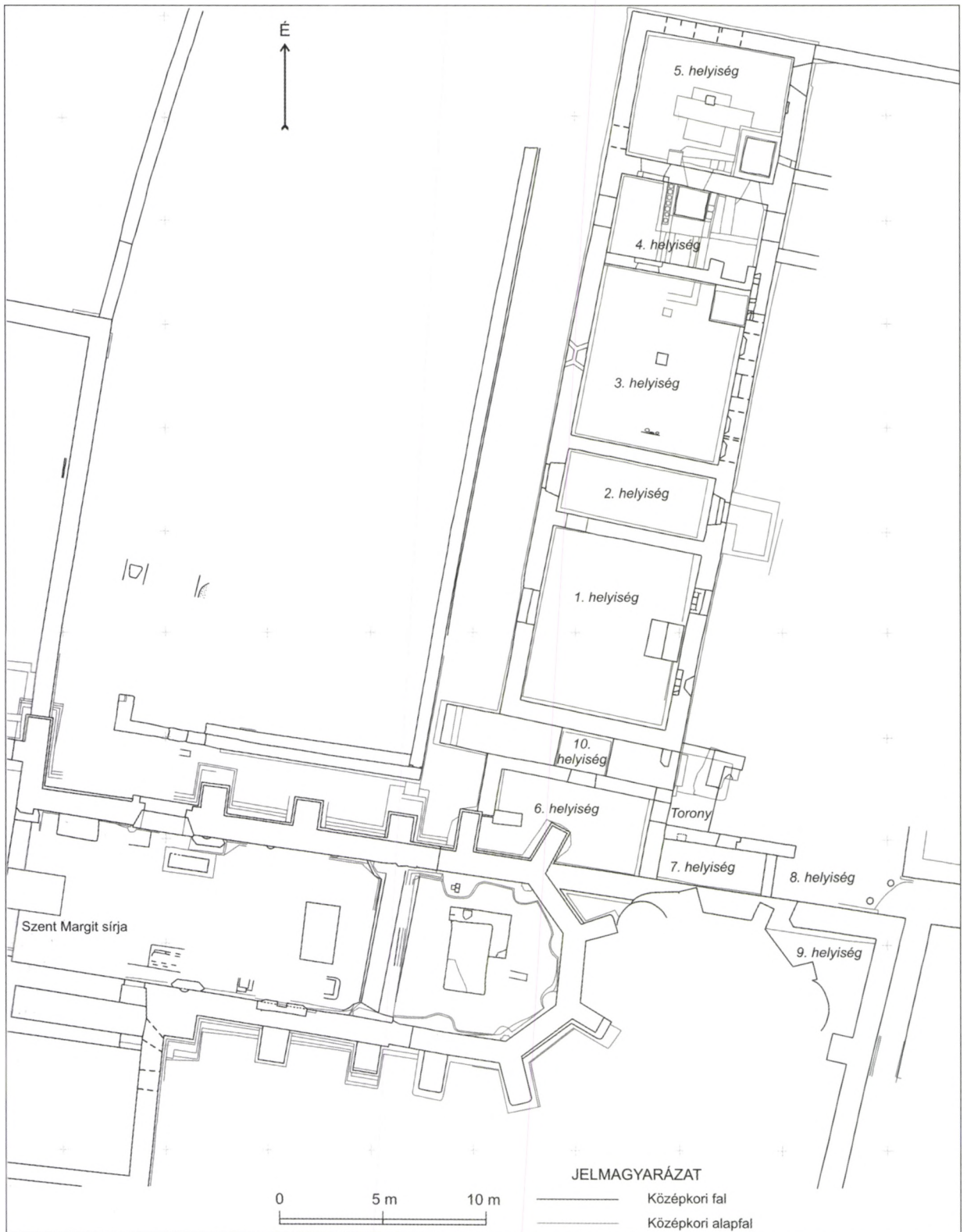
A 15. század elején a margitszigeti királyi udvarhely épületeiben jelentős átalakítások történtek. Megszüntették a padló alatti fűtőberendezéseket, és a 15–16. században cserépkályhákkal fűtöttek. A konyhában új, nagyobb tűzhelyet építettek. Megkezdték az udvarházak összeépítését, a 16. század elejére felépült a több helyiséges, emeletes átjáró. Az új épületszárny déli oldalát a kolostortemplom szentélyének a keleti és az északi oldala alkotta. A szigeti udvarhely utolsó, előkelő, gyakori látogatója Szilágyi Erzsébet (+1476 körül) volt, aki mint Hunyadi János kormányzó (1446–1452) özvegye és az uralkodó Mátyás király (1458–1490) anyja, élete utolsó éveiben az óbudai királynéi várban lakott.

Kulcsszavak: Margitsziget, királyi udvarhely, új épületszárny, fűtőberendezések, kályhák

A 19. században a Margit-sziget a Habsburg főhercegi család, József nádor és leszármazottai birtokában volt. A domonkos apácakolostor temploma körül kialakított díszkertben különböző „falporlaszok” (faltörmelék halmok) és egy torony maradványai látszóttak (KUBINYI 1861, 14). Távolabb, a sziget keleti oldalán, a Duna-parton megmaradt egy hosz szabb kőfal, a déli szigetcsúcson a keresztes lovagok, az északi csúcson az esztergomi érsek várának a romjai helyezkedtek el. Az apácakolostor közelében, északra és délre egy-egy kolostor romjai magasodtak, de a század végéig nem tudták eldönteni, hogy melyik volt a premontrei, és melyik volt a ferences kolostor.¹ A 19. század közepén nagy építkezések kezdődtek a szigeten. Először felépítették az Ybl Miklós által tervezett gyógyfürdőt, és újra parkosították a fürdő körüli területeket. Az 1870-es években, a Duna szabályozásával kapcsolatban folytatódta a nagy földmunkák, körben feltöltésekkel megnagyobbították a szigetet, gátat emeltek és kiépítették a rakpartokat. A sziget keleti oldalán elhelyezkedő római kori és középkori falak a 3–4 m vastag feltöltés alá kerültek, és hozzáférhetetlenné váltak a kutatás számára. Eközben az apácakolostor templomában folytatódta az 1838 körül elkezdett kincskereső feltárások, de a főhercegi család csak 1861-ben engedte meg, hogy Kubinyi Ferenc felmérje és publikálja a domonkos templom alaprajzát (KUBINYI 1861, 6–14. IV. tábla 34). A 19. század végén, József főherceg fivére, László herceg vadászbalesetben elhunyt, és az emlékére a főherceg a középkori templom szentélye mellé felépítette a neogótikus László kápolnát. Pár év múlva

a hercegi család eladta a Margit-szigetet a magyar államnak, 1908-ban hozzákapcsolták Budapest III. kerületéhez (a jelenlegi XIII. kerület) és a Fővárosi Közmunkák Tanácsa kezelésébe adták (GÁL 2000, 10). 1914-ben megkezdődött az apácakolostor műemléki kutatása, mely egyelőre csak a romokat eltakaró, 19. századi feltöltések kihordását jelentette. 1923 és 1938 között Lux Kálmán és Lux Géza folytatták a falak feltárását, és munkájuk eredményeként, 1938-ban, ünnepélyes keretek között megnyitották a közismert romkertet. Lux Géza és Lux Kálmán rövid jelentésekben ismertették a középkori épületrészleteket, és közzétették az apácakolostor történetével kapcsolatos megállapításaikat (LUX K. 1923, 121–128; LUX G. 1938, 204–213). A 2. világháború végén, 1945-ben, szétlőtték a középkori templom szentélyéhez épített, neogótikus László kápolnát, az életveszélyes falakat 1948-ban lebontották. 1959–1962 között újabb műemléki helyreállítás történt, ekkor Feuerné Tóth Rózsa művészettörténész is bekapcsolódott a kutatásba (FEUERNÉ 1971, 245–268). A templom és a kolostorszárny bolygatatlan talajig történő régészeti kutatását azonban csak 1995-ben kezdtük el, és ugyanakkor tervbe vettük a kolostortól távolabbi épületmaradványok feltárását is.

A rendelkezésünkre álló, 18–19. századi adatok, helyszínrajzok, térképek alapján feltételeztük, hogy a királyi udvarhely a templom északi oldalán, a Duna-parton helyezkedett el, azon a környéken, ahol Ybl Miklós felmérésén egy négyszögletes domb látható.² A kijelölt helyen 1997-ben kiástunk egy sekély és keskeny kutatóárkot, amelyben előbukkant egy közép-

1. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A királyi kastély feltárt részletei. Ásatási alaprajz. 1997–1999, 2004
 Abb. 1 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Die freigelegten Teile des Königsschlusses.
 Grabungsgrundriss. 1997–1999, 2004

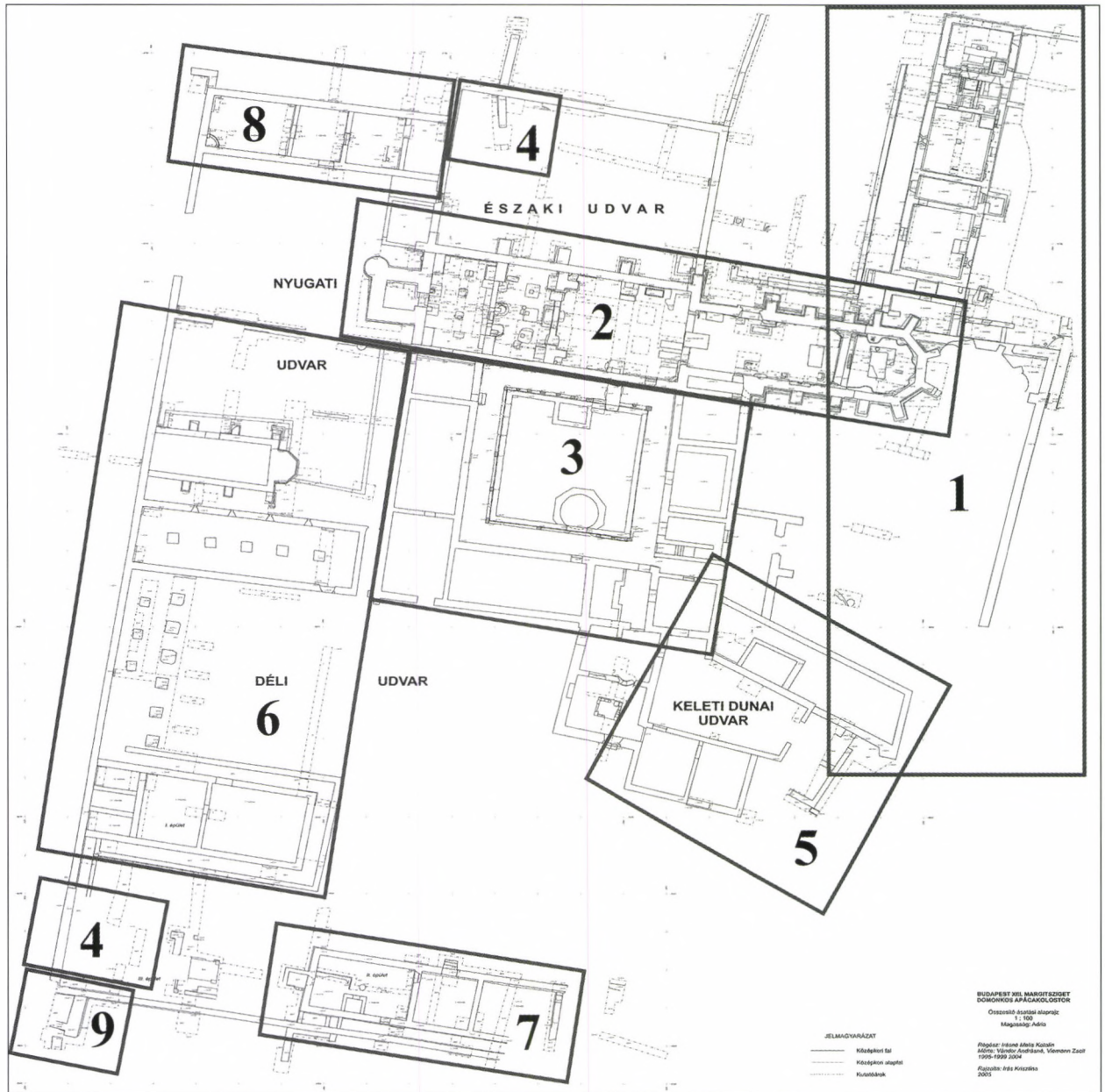
kori épület É-D-i irányú fala. A falban előkerült egy befalazott ablak alsó része, és a fal K-i oldalán két válaszfal indulása látszott. Ezután megkerestük az épület ÉNy-i és ÉK-i sarkát, majd megkezdtük a kijelölt területről az 1–3 m vastag, 19–20. századi feltöltés elhordását. Alatta épülettörmeléket találtunk, amely körbevette és feltöltötte a középkori épületek földszinti helyiségeit. A faltörmelék gondos átvizsgálása közben, számtalan, korábbi építészeti kőfaragványt szedtünk össze, amelyek másodlagos helyen, falazó kövek voltak. A faltörmelék elhordása után elértük a 16. századi járósínt. Letisztítottuk a 110–240 cm magasan megmaradt középkori falakat, a középkori helyiségek utolsó téglapadlóit, a folyosók és az udvarok kőburkolatának a maradványait. Megismertük az 1541-ben török kézre került épületrészletek alaprajzát. Elkezdtük az új falakkal kibővült romkert geodéziai felmérését (1. kép).

Az udvarházak helyiségeiben csak egy-egy, kisebb kutatóárkot áshattunk, mert egyelőre be kellett fejeznünk a feltárást. Az udvarhely déli épületének a maradványait 1999-ben nagyrészt visszatemettük, a Ny-i épület feltárt részletei szabadon maradtak. A 3. helyiség fölé ideiglenes védőépületet készítettünk, a többi falat letakartuk. Minden évben megújítottuk az ideiglenes takarást, ennek ellenére, az évek során, a védőépületen kívüli falak nagymértékben szétfagytak és leomlottak. 2004-ben az udvarhely Ny-i épületében folytattuk a kutatást, feltártuk az épület 13–16. századi építéstörténeti adatait, a fűtő-, tüzelőberendezések maradványait. 2006-ban konzerválták a falakat, és kibővítették a romkert. A királyi udvarhely kialakulását és a 13–14. századi udvarházak feltárt részleteit korábban ismertettük (IRÁSNÉ MELIS 1999, 291–311; IRÁSNÉ MELIS 2007). Folytatjuk az udvarhely építéstörténeti adatainak az ismertetését, bemutatjuk a 15–16. századi épületmaradványokat és a feltárást során előkerült legfontosabb régészeti leleteket.

A 14–16. századi, Margit-szigeti királyi udvarhely kutatását nagymértékben megnehezíti a történeti adatok hiánya. Elsősorban azok a rendkívül fontos királyi, királynéi oklevelek hiányoznak, amelyek az uralkodók, vagy a királyi család szigeti tartózkodásának az időpontjait mutatnák. Ismereteink szerint utoljára, 1323. május 13-án Károly király adott ki oklevelet a Margit-szigeten (GYÖRFFY 1998, 651). Nincs tudomásunk a királynék látogatásairól sem. Az utolsó adat Szilágyi Erzsébethez kapcsolódik, aki élete utolsó éveit (+ 1476 körül) az óbudai, királynéi várban töltötte. Amikor azonban, ki akart menni a szigeti kastélyba, az apácák megakadályozták. Szilágyi Erzsébet a pápai követhoz fordult, akitől az 1472-ből fennmaradt oklevél szerint megkapta az engedélyt, hogy, mint Hunyadi János özvegye, Bak Mihály öz-

vegyével és más nemesasszonyokkal, valamint a cselédekkel bármikor kimehetnek a szigetre, anélkül, hogy a főnöknőnek jelentenek. Tehát Szilágyi Erzsébet és udvara nem, mint az uralkodó Mátyás király anyja, hanem mint az özvegy kormányzóné, lett jogosult a szigeti kastély használatára (RUPP 1868, 76; HARSÁNYI 1938, 104–105). Az idézett oklevélből néhány fontos következtetést levonhatunk: a szigeti kastély feltehetően az óbudai királynéi várhoz tartozott, amelybe a királynék, és a kormányzóné is, tetszésük szerint kijárhattak. A szigeti udvarhely fenntartásával, őrzésével, vagy bármilyen más dologgal kapcsolatban, lehetett valamilyen egyezség az apácák és a királyi udvar, vagy az óbudai királynéi udvar között. Mindenesre 1472 körül problémák merültek fel, és a pápai követ valószínűleg jogszerűen döntött Szilágyi Erzsébet javára.

Az apácakolostorral foglalkozó kutatók, szinte valamennyien, úgy gondolják, hogy az udvarhely és a kolostor virágkora a 13. század végén, IV. Béla leszármazottainak a halálával, vagy az életben maradtak elköltözésével véget ért.³ Kétségtelen, hogy a 14–16. századi királyi családokból már senki sem lépett be a szigeti domonkos apácakolostorba, és a főnemesi családokból sokan a Károly király felesége, Erzsébet királyné által alapított és 1350-re felépült, óbudai, klarissza kolostort választották. Az ásatási eredmények alapján azonban az látszik, hogy a királyi protokoll megszűnése ellenére, a 14. század első felében, megindult egy kétszáz évig tartó nagy építkezési hullám, amely a 16. század elejére világi és egyházi célokra szolgáló, különálló épületszárnyak kialakulását eredményezte (2. kép). Ebben nagy szerepe volt a Margit kultusz elterjedésének és a 14. századi domonkos rendi vallási eszmék egyre népszerűbbé válásának. A betegeknek segítő, életében szentként tisztelt Árpádházi Margit, a szentté avatás elmaradása ellenére, bekerült a domonkos rend szentjei közé.⁴ Az 1330-as években fehérmárvány síremléket állítottak a sírja fölé, amelynek a domborművei Margit életének kiválasztott jeleneteit ábrázolták (LŐVEI 1980, 175–221). A kolostorszárny DNY-i oldalán megépült az első, nagy, világi híveket is befogadó, emeletes kórház, amelyből fedett, árkádos oszlopocsarnokban lehetett átmenni a kórházhoz tartozó kápolnába. A 15. században, a nyugati kolostorkertben álló kápolna déli oldalán felépítettek egy új kórházépületet, és átépítették a két kórházépület közötti árkádos folyosót. A kórház kápolnáját szintén átalakították, és összeépítették a 15. századi északi kórházépülettel. A kolostornégyszög DK-i oldalán a 16. század elején a beginaház alapterülete megközelítette a konventépület alapterületét, a későközépkori alapozás és a földszinti falak méretei ugyancsak emeletes épületre utalnak.

2. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A királyi kastély elhelyezkedése a domonkos apácakolostor temploma mellett. 1: királyi udvarhely; 2: templom; 3: apácakolostor; 4: szerzetesek háza; 5: beginák háza; 6: kórház; 7: világi asszonyok, lányok háza, 8: kőfaragóműhely és vendégház; 9: kaputorony. 13–16. század

Abb. 2 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Die Lage des Königsschlusses neben dem Dominikanerinnenkloster. 1: Königlicher Hof; 2: Kirche; 3: Nonnenkloster; 4: Haus der Mönche; 5. Haus der Beginen; 6: Spital; 7: Haus der weltlichen Frauen und Mädchen; 8: Bauhütte und Gästehaus; 9: Torturm. 13.–16. Jh.

Meglehetősen nagy alapterületű, legkevesebb 4 földszinti helyiségből álló, kastélyszerű épület volt a kolostorba költözött, világi nők háza, amelyben fennmaradtak az első, 13. századi kórház lebontott falai. Feltártuk a 13–14. század fordulóján épített kerítésfalakat, amelyek várfalként fogták közre az épületgyűttes közel 2 hektár alapterületű központi

épületszárnyait. A belső és a külső várfalak között kertek, gazdasági épületekkel beépített udvarok és az ispán udvara helyezkedett el, ezek azonban még feltáratlanok.

Az első Margit-szigeti udvarház Imre király (1196–1204) uralkodása alatt épült fel a Duna-parton. A tatárjárás után (1243–1255) IV. Béla és Mária királyné

a királyi család tulajdonában álló Nyulak szigetén, Margit lányuk számára apácakolostort alapított. Ezzel együtt átépítették a kolostortemplom szentélyének a keleti oldalán álló első udvarházat. A Duna-parti épület külön szoba került 1276-ban, Margit szentté avatási vizsgálatán, amikor az egyik tanú elmondta, hogy nappal Margit sírja mellett imádkozott és „éjjelente a király úr ma már lerombolt házában” tartózkodott (BELLUS SZABÓ 1999, 234–235). Az 1276-os vizsgálat tanúi többször említették a királyné házát, amelyet 1243 után, a kolostor templom szentélyétől ÉK-re építették fel. 1248-ban, Mária királyné már megszállt ebben az épületben (GYÖRFFY 1998, 644). IV. László (1272–1290) uralkodása alatt nagy változások történtek a szigeten. 1276-ban a király az egész Margit-szigetet, kivéve, a premontrei és a ferences kolostor, az esztergomi érsek és a keresztes lovagok vára által elfoglalt területet, az apácakolostornak adományozta (GYÖRFFY 1998, 647). Az apácák és a királyi udvar rövidesen nagy építkezésekbe kezdtek, felépítették az 1276-ban romos Duna-parti udvarházat, egyben összeépítették az általuk alapított és 1285-re elkészült Szent István kápolnával (GYÖRFFY 1998, 648). A kápolna északi falának a meghosszabbítása (17,5 m hosszú falszakasz) az új udvarház északi fala lett, majd az új fal az épület ÉK-i sarkán délre fordult és a korábbi épületek lebontott falaira építve, az új udvarház keleti homlokzatát alkotta. A kápolna elfoglalta a korábbi udvarházak közötti szabad terület – udvar – déli részét. Ezzel gyakorlatilag megkezdődött a két udvarház összeépítése a templom szentélytoldásával. A 15. században a királyné háza (Ny-i épület) és a poligonális záródású szentélytoldás közötti udvart beépítették és ezután a szentély átépítései nagy mértékben érintették az udvarház déli oldalát. A kápolna első átalakítása a 15. század elején, Zsigmond király uralkodása alatt történt, amikor az ÉK-i támpillér mellett, keskeny, ék alakban kibontották a Duna-parti udvarházhoz vezető 13. század-végi falat. Ugyanekkor lebontották a kápolna támpilléreit is, mert a kápolna új boltozatához, a korábbiakhoz képest, más irányú és keskenyebb támpillérekre volt szükség. Az ék alakú falbontásban megépítették a szentélyzáródás új kváder falait, majd kisebb kődarabokkal és régészeti leletekkel kevert habarccsal befalazták a falrést. A cserép edénytöredékek a 15. század első felére jellemző edényekből származnak (HOLL 1963, 349–354). Ugyanilyen leletek kerültek elő a templomban az apácakórus területén is.⁵ Az udvarházakban ebben az időszakban megszüntették a padló alatti fűtőberendezéseket. A nyugati épület 5. helyiségében lévő padló alatti fűtőberendezésnek az előterében (4. helyiség), a betöltésében Zsigmond király 1404–1405-ből származó pénzérméi kerültek elő (HUSZÁR 1979,

CNH 581, 583). Ezt követően az egész épületegyüttesben cserépkályhákat építettek. Az épületek belső helyiségeiben és az udvarokon különböző vastagságú feltöltésekkel felemelték a járósinteket, mindenütt új, kő, vagy téglapadló épült. A járósintek burkolata alatti feltöltésekben vastag, festett vakolattörmelék – sít – rétegek voltak, amelyekből arra lehet következtetni, hogy az épületeket kívül-belül újból kifestették. A következő építkezések, felújítások a 15. század utolsó negyedében zajlottak. Az udvarházakban újabb téglapadlókat építettek és a szintemelésben ugyancsak nagy mennyiségben találtunk színes vakolattörmelék. A feltöltés rétegekben megjelentek az 1460 és 1480 között elterjedt, fehér engobe alapon zöld mázas vörös kerámia edények töredékei (HOLL 1963, 351–354). Az udvarházak felújítási költségeit, valószínűleg Mátyás király és Szilágyi Erzsébet fedezte.⁶ A kápolna, illetve, a poligonális szentélytoldás és a két udvarház összeépítése, a többi épülethez képest magasabb szintű építészeti tervezést, és építési gyakorlatot igényelt. A 15. században, mint korábban, a királyi építőműhely hatása figyelhető meg, azonban a szigetre küldött mesteremberek, kőművesek, kőfaragók, falfestők, munkáit még nem tudjuk pontosan elhelyezni a budai építészetben. Az apácakolostor templomából és a kastélyból azonban, fennmaradt néhány olyan, faragott építészeti töredék, boltozat, tartószerkezetek, ablak és ajtókeret részlet, amelyek láthatóan hasonlítanak a budai királyi palota, vagy a Mátyás templom egyes építészeti részleteihez.⁷

Az ásatási eredmények szerint a kolostor és kórház utolsó nagy átépítése a 15-16. század fordulóján zajlott, Ráskai Lea feljegyzése szerint 1510-ben kezdték el a szentély boltozását (CODEXEK 1879, 86). Ez ismételtén azt jelentette, hogy lebontották a szentélyfalakat és a támpilléreket. Ezek a munkálatok a kastély Ny-i épületszárnya és a szentély közötti helyiségeket érintették. Elsősorban át kellett építeni a keleti udvar DNY-i sarkában álló tornyot, amelynek az emeletén a kastély két épületszárnya közötti átjáró helyezkedett el (1. kép). A nyugati udvarház-kastély 1–5. lakóhelyiségeiben már nem került sor nagyobb átalakításokra, vagy újabb téglapadló lerakására, csak új cserépkályhákat állítottak, és átalakították a 4. helyiség konyhai tűzhelyét.

Az utolsó nagy munkálatok feltehetően 1521-re befejeződtek, de az apácák ekkor már a töröktől való félelem miatt a kolostor elhagyására készültek. Ebben az évben került hatalomra Szulejmán szultán (1521–1566), és parancsot adott a balkáni török csapatok előrenyomulására. 1521 nyarán a törökök elérték a délvidéki magyar határt és elfoglalták a legfontosabb végvárat. Pécsi László domonkos rendi provinciális egyelőre nem találta tragikusnak a helyzetet és megtil-

totta az apácáknak, hogy félelmükben a szüleik, vagy a rokonaik biztatására a provinciális és a kolostorfőnöknő engedélye nélkül elhagyják a kolostort, és máshová menjenek. Azt azonban megengedte, hogy végszükség esetén, együttesen elvonulhatnak (RUPP 1868, 72; HARSÁNYI 1938, 110). 1526-ban a mohácsi csatavesztés hírére az apácák Kőszegre menekültek, de Mária királyné kérésére visszatértek. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Pestet és Budát felégető, Mohácsról érkező török sereg a Margit-szigetet megkímélte. Az apácáknak három évig volt maradásuk, 1529-ben ismét útra keltek és örökre elhagyták a budai, Szent Margit-szigeti Szűz Mária kolostorukat. Időközben Nagyváradra költöztek, 1536-ban a Szent János klarissza kolostorban éltek. 1567-ben Nagyváradot is el kellett hagyniuk. Előbb Nagyszombatba, majd Pozsonyba menekültek, 1637-ben már csak egy szigeti apáca élt a pozsonyi klarissza zárdában (NÉMETHY 1884, 60–77).

1541 nyarán, miután a törökök elfoglalták Budát, a megszálló török katonaság Buda és Pest egyházi in-

tézményeihez hasonlóan a Margit-sziget kolostorait is feldúlta és kifosztotta. Az elhagyott épületek természetes pusztulásnak indultak. Az elnéptelenedett szigetet a törökök az apácákra emlékezve Kizlar adaszinak (Lányok szigetének) nevezték és béke idején kaszálóként hasznosították. Buda és Pest katonai védelmében nem játszott szerepet, ezért a törökök semmit sem építettek a szigeten. Amikor pedig hírt vettek, hogy Buda felszabadítására hadsereg közeledik, kivonultak a szigetről, és a Buda felszabadítására érkező, egyesült európai sereg ellenállás nélkül elfoglalhatta (FEKETE–NAGY 1973, 358). Azokon a 16–17. századi ostromképeken, amelyeken a Margit-szigetet is feltüntették, a déli részen ágyúállásokat, a sziget belsejében romokat, katonákat, katonai sátrakat lehet látni. Az ostromképek közül különösen fontos Enea Vico (Ferrara, 1523 – Párma, 1567) rézmetszete, amely az első visszafoglalási kísérlet idején, 1542-ben, ábrázolta Budát és Pestet (RÓZSA 1995, 14; 3. kép). A művész kelet felől, madártávlatból lerajzolta a Margit-sziget keleti oldalát (3. kép). A Duna-parton

3. kép A Margit-sziget keleti oldala 1542-ben. Részlet. (Enea Vico: Buda és Pest látképe az 1542-es ostrom idején. Rézmetszet)

Abb. 3 Die O-Seite der Margareteninsel 1542. Detail (Enea Vico: Ansicht von Buda und Pest zur Zeit der Belagerung 1542. Kupferstich)

4. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély D-i épülete: oszlophelyek a keleti falban. 16. század
 Abb. 4 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. S-Gebäude des Schlosses: Säulenstellen in der O-Wand
 16. Jh.

álló É-D-i tengelyű, magas épület, a királyi-királynéi kastély déli épületszárnya volt, a déli oldalán díszes, nagy bejáratral. Mögötte kiemelkedik a kolostortemplom magas tornya, amelynek a csúcsán nem félhold, hanem kereszt látható. A Duna-parti épület középső részéhez a pesti oldalról átvezetett egy hajóhíd, katonák járkálnak rajta. Ez az egyik pontos részlete a rajznak, mert ásatási megfigyelésekkel igazolható, hogy a középkori kikötő a királyi udvarhely – kastély – középső része előtt helyezkedett el. A rézmetszeten a Duna-parti épület előtt vesszőfonatos oszlopok álltak, közöttük nagy ágyukat lehet látni. Az ábrázolás történeti forrás értékét nagymértékben növeli, hogy az ásatások során a királyi kastély Duna-parti, keleti falában három olyan oszlopnak a helyét is megtaláltuk, mint amilyenek Vico rézmetszetén láthatók (4. kép). A metszet nemcsak katonai szempontból figyelemre méltó, hanem fontos történeti forrás is, mert a

Margit-szigeti, középkori királyi kastélynak ez az egyetlen ábrázolása.

A déli épület

A királyi-királynéi kastély két, nagy épületszárnya Dunával párhuzamos tengelyű, 38 m hosszú, 12 m széles, keskeny, téglalap alakú udvar két oldalán helyezkedett el (1. kép).⁸ A déli épület az udvar déli oldalán állt. Feltártuk a 12–13. század fordulója körül épített első udvarház alapfalait és a ráépített, késő-középkori kastély falmaradványait. A feltárás megkezdése előtt, az árvízi gáthoz tartozó, 3 m vastag, 19. századi feltöltés beborította a középkori falakat, de engedélyt kaptunk a feltöltés egy részének az elhordására. A kiásás határa, a déli épület előtti, keleti várfal tetejére esett, ez azt jelentette, hogy a többi, Duna-parti falat nem lehet feltárni.

5. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély D-i épülete: az É-i és a K-i fal feltárás közben. 13–16. század
Abb. 5 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. S-Gebäude des Schlosses: N- und O-Wand während der Freilegung. 13.–16. Jh.

A 16. század elején fennálló, emeletes épület négy részből álló alapfalon állt. A legalsó, 150 cm széles alapfal, a 12–13. század fordulóján épült, első udvarházból, a második, 130 cm széles falrészlet IV. Béla 1243 után épített udvarházából maradt meg. A későközépkori kastély alapfalának a 3. rétege a 13. század végén épített udvarház 110 cm széles falmaradványa. A 13. század-végi épületet csak a 15. század vége körül bontották le, és az alapként meghagyott falakon, az új épület alapozása és felmenő fala már csak 100 cm széles lett. 1998-ban dolgoztunk ezen a területen, feltártuk a déli épületszárny ÉK-i és ÉNy-i sarkát, az északi homlokzatot, az előtte húzódó, a Dunára vezető folyosó részleteit, és kibontottuk a keleti homlokzat 13 m hosszú szakaszát (5. kép). Az ÉK-i saroktól 26 méterre kiásott kutatóárokban már csak az utolsó, későközépkori falat találtuk meg, tehát a korábbi épületek É–D-i irányban 26 méternél rövidebbek lehetettek. A déli épületből induló, 26 méternél hosszabb későközépkori fal további részleteit és

azok rendeltetését egyelőre nem ismerjük. Egyrészt azért, mert az 1998-as járászinttől 20–40 cm mélyen (szinte a fű között) haladó falnak csak a tetejét követjük, másrészt azért, mert a bontott fal végénél kiásott kutatóárok, egy, nagy kiterjedésű, jelenkori homokbánya gödörbe esett, amelyből kiszedték a középkori falakat. A bányagödör déli oldalánál helyezkedett el a beginák háza, amelyet a korábbi kutatók gazdasági épületeknek neveztek. A beginaház északi falai szintén megsemmisültek a bányagödörben (FEUERNÉ 1971, 264). A homokbánya két oldalán elhelyezkedő épületrészletek közötti kapcsolat megismeréséhez folytatni kell a régészeti kutatásokat, és el kell végezni az épületmaradványok geodéziai felmérését. A déli kastélyépület északi oldalának nem ismerjük a teljes alaprajzát, egyelőre annyit tudunk, hogy a 9. helyiséget is magában foglaló É-i fal, mint korábban, 17,5 m hosszú volt. A déli épület 150–200 cm magasan megmaradt falai teljesen közrefogták a kolostortemplom szentélyzáródását, és mint később bemutatjuk, a

poligonális szentély K-i fala, a hozzátartozó két támpillérrel, a 16. század elején a két udvarházat összekötő, emeletes épületszárnyba illeszkedett.

A 9. helyiség, 15–16. század

A 9. helyiség a déli épület ÉK-i negyedében helyezkedett el (1. kép). Pontos méreteit nem ismerjük, mert 2004-ig sem a déli, sem a nyugati falát nem tártuk fel. Az egész helyiséget betöltik a 19. század-végi neogótikus László kápolna és kripta ott hagyott falai. A 9. helyiség északi fala egyben, a 13–14. századi keleti udvart lezáró falnak a részlete, amely egybeépült a poligonális záródású szentélytoldás északi falával. Az északi és az északkeleti támpillérek között halad a Duna felé, teljes hosszúsága 17,5 m, a felmenőfal 110–120 cm széles. A 9. helyiség Ny-i oldalán helyezkedett el a poligonális záródású szentély 150 cm hosszú, ÉK-i és a DK-i támpillére. A támpillérek bolygatatlan talajban állnak, ez azt jelenti, hogy a 9. helyiség belső tere nem lehetett 9 méternél szélesebb. A helyiség ÉK-i sarkában, a 13. századi járószinttől 120 cm, a 16. századi járószinttől 70 cm magasan maradtak meg a középkori falak. Itt egy kisebb kutatóárkot ástunk, amelyben feltártuk az egymásra épített falsávokat, de a hozzájuk tartozó, 14–16. századi feltöltés és padló rétegeket teljesen szétválták a neogótikus kápolna építésével. A bolygatatlan talajon előkerült az első udvarház habarcspadló rétege, és a sarokba épített, első kemence szétterített, kormos paticstörmeléke. Felette megmaradt a IV. Béla építkezéseire jellemző, 20–25 cm vastag, világos szürke, szigetelő agyagréteg és a téglapadló világos szürke habarcs alapozása. Ez a rétegsor az épület külső oldalán is végigfutott, és elősegítette az 1243 előtti és az 1243 utáni építési rétegek, járószintek szétválasztását. A keleti falnál megmaradt a 16. századi, 1529 előtti, téglapadló részlete, amely 60 cm-rel magasabb szinten volt, mint a IV. Béla építkezésével kialakított járószint. A 16. századi helyiségben, az ÉK-i saroktól 5 méterre, a keleti falon egy, 130 cm hosszú és 100 cm széles falpillér helyezkedett el, amely 40 cm magasan megmaradt a hozzáépített téglapadló felett (6. kép). Az É-i és a Ny-i oldala vakolt és festett volt, a vakolat alsó szélét rásimították a téglapadlóra. A festés a feltárás idejére kissé sárgászürke, fehér színűre változott. A téglapadló felett 30 cm magasan, 2 cm széles, kékes fekete csík futott végig a falon.

A keleti folyosó és a keleti belső várfal

A keleti várfal már Duna menti árvízi gát széles lejtőjébe esik, de szerencsére, az engedélyezett kutatási határon előkerült a várfal belső oldala. A 8 m hosszú várfal szakasz beleesett a László kápolna építési

6. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély D-i épülete: falpillér és téglapadló a 9. helyiségben. 15–16. század

Abb. 6 Budapest XIII. Margareteninsel, Ruinengarten. S-Gebäude des Schlosses: Wandpfeiler und Ziegelfußboden in Raum 9. 15.–16. Jh.

gödrébe, ezért a 20. század végén lebontották. A 16. századi járószinttől számítva, 70–80 cm magasan maradt meg. A kastély ÉK-i sarkával szemben, derékszögben keletre, a Duna felé fordult. A dél felé haladó szakaszban, a saroktól 8 méterre, megjelent egy kapu északi oldala. A kapukeret a 16. századi járószint felett, 46 cm magasan megmaradt, és 19. századi épület-törmelékkel volt tele. A falkutatás eredményei szerint a 19. század elejéig fennállt és meghagyták a 13. század végén kialakított formájában (IRÁSNÉ MELIS 1999, 303–310). A feltárás közben látszott, hogy a 19. század elején ebből a kapuból is kiszedték a faragott köveket, és ezzel elpusztították a kapuhoz futó 15–16. századi rétegeket. A folyosó 130 cm széles volt. A kapu előtti kutatóárok metszetei az egész épület történetét megmutatták. A kaputól 180 cm-re, a kutatóárok északi oldalában, hét padlóréteg került elő (7. kép). Az alulról számolt 4. járószint a IV. Béla 1243–1258 közötti építkezéseire jellemző rétegekből állt: világosszürke, döngölt, szigetelő agyagréteg, világos, szürkésfehér habarcs, padlótégla darabokkal. A 13. század végén, a templom poligonális szentélyzáródással egybeépített Duna-parti épület keleti folyosójában, felszedték a korábbi, 4 téglapadlót. A habarcs alapozás felületének az egyenlenségeit vékony, 1–2 cm vastag, fekete földréteggel kiegyenlítették, és ráépítették az 5. téglapadlót. A 15. század közepén ismét felszedték a téglapadlót, a téglák alatti habarcsréteg maradványaira 15 cm vastag, kevert barna földet terítettek, és erre 15 cm vastag, zöldes szürke agyagréteget döngöltek. Majd erre ráépítették a 6. téglapadlót. A 6. padló tégláinak a felszedése után, az alapozást jelentő habarcsrétegre 15 cm vastag, habarcsos földet raktak,

7. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély D-i épülete: padlórétegek a K-i folyosóban. 13–16. század
 Abb. 7 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. S-Gebäude des Schlosses: Fußbodenschichten im O-Flur.
 13.–16. Jh.

a tetejét szürkés agyaggal lefedték. Az 1529–1541 között elhagyott épület keleti folyosójának az utolsó, 7. téglapadlója nagyrészt elpusztult, de a habarcs alapozás részlete a várfal mellett megmaradt. A téglapadló rekonstruált szintje megegyezik a 9. helyiségben fennmaradt falpillérhez épített téglapadló szintjével. A 9. helyiséghez hasonlóan, a folyosóban is, a 13–14. századi járószinthez képest a 16. század elejére, 60 cm-rel megemelkedett a járószint. A folyosóban ugyanúgy, mint az ásatási terület többi részén, a 15. század vége és a 16. század eleje közötti időszak feltöltés rétegeiben változatos, a római-kortól a 15–16. század fordulójáig terjedő időszakból származó régészeti leletek, nagyméretű, vastag falú cserépedények töredékei, vasdarabok és állatsontok kerültek elő.⁹

A várfal magasságának a rekonstruálásánál problémát jelentenek az udvarház-kastély keleti homlokzatában előkerült oszlophelyek. Az egyes oszlopok átmérője: 80–85 cm. Az ÉK-i sarkon álló oszlop helye 20 cm-re, a középső oszlopé 35–40 cm-re, a 3. oszlop

helye 60 cm-re mélyedt a korábbi falba. Az alulról számított, 2. építési periódusból (13. század közepe) származó, bontott fal tetején volt az oszlop-bevágások alja. A két, nagyobb oszlophelyben kevés építési törmelékkel kevert, fekete humuszt találtunk, és először arra gondoltunk, hogy azok a 19. századi kertépítés nyomai. Később azonban, amikor a templomhajó DNy-i támpillérehez épített, kerítésfalban egy, ugyanilyen, utólag beépített oszloptörzset találtunk, biztosak lettünk abban, hogy a Duna-parti oszlophelyek is középkori eredetűek. Az Enea Vicotól származó, 1542-es látképen a faágakkal, gallyakkal körbefont oszlopok a kastély előtt sorakoznak, közöttük ágyúkat lehet látni. Ezzel szemben a 80 cm átmérőjű oszlopokat beépítették a kastély keleti falába, és az oszlopokból csak egy körszelet állt szabadon. Ezért ezeket az oszlopokat nem lehetett körbefonni. Reméljük, hogy egyszer sor kerül a keleti várfal feltárására és kiderül, hogy az 1542-es látkép ágas-gallyas oszlopai a valóságban melyik falban álltak.

A nyugati épület

A Duna-parti, keleti udvar nyugati oldalán álló épület földszinti falai a 3. helyiség É-i falát kivéve, a 13. század közepén épült udvarházból maradtak meg (1. kép). Az 5 helyiségből álló épület 13. századi alaprajzi kiterjedése nem változott, É-D-i irányban 35 m hosszú, K-Ny-i irányban 9 m széles volt. A 14–16. században többször felújították a belső tereket, különösen nagy gondot fordítottak a fűtés és a konyha korszerűsítésére. Megemelték a padlószinteket, és kifestették a helyiségeket. A falak a 13. századi járószintektől számítva, 60–240 cm magasan maradtak meg, a déli fal és az emeletre vezető, 200 cm széles lépcső maradványa 240 cm magas volt. Az újkori történeti adatok és az ásatási megfigyelések szerint a 19. század elején a nyugati kastélyépület még emeletes volt. Az elhagyott és romos épületet a 19. század elején felrobbantották, a homlokzati falak kidőlték, és a faltörmelék vastagon beborította az épület környezetét.¹⁰ A válaszfalak és a födém törmelékei bezúdulnak a szeméttel feltöltött földszinti helyiségekbe. A megmaradt földszinti falakból nagyrészt hiányoztak a mészkő és homokkő ajtókeretek, csak a lábhatók és a lábhatókkal egybeépített küszöbkövek maradtak az eredeti helyükön. Látható volt, hogy a jobb minőségű köveket a robbantás előtt kiszedték. Ugyanez történhetett az emeleten is, mert a ledőlt falakban látszottak a nyílások helyei, de faragott köveket csak elvéve találtunk. A földszinti helyiségekbe omlott faltörmelékből következtetni lehetett az emeleti helyiségek néhány jellegzetességére. A lezúduló padlótörmelékek azt mutatták, hogy az épület déli végén téglapadlós, középső részén terrazzo padlós, és az északi végén szintén téglapadlós helyiség, vagy helyiségek voltak. A padlótörmelék alatt, a behordott szeméttel összekeveredve, sok korhadt deszka és gerenda töredék volt, de nem tudtuk kiválasztani azokat a darabokat, amelyek esetleg a födémről származtak volna. Az emeletről lezuhant padlórétegek feletti épülettörmelékben nagyon sok tetőcserep töredék volt. Különböző színű, különböző formájú tetőcserepekből származtak, ennek talán az lehet a magyarázata, hogy 1686-ban a helyszínen talált, épségben maradt tetőcserepekből javították ki a tetőt. Az épülettörmelékek alapján úgy gondoljuk, hogy a földszinti és az emeleti helyiségeknek is, faszervezetes sík födeme volt. A feltételezést erősíti, hogy a faltörmelékben csak falazó anyagként beépített, korábbi borda töredékeket találtunk. A robbantás előtt behordott szeméttől kiszedtünk későközépkori bordatöredékeket, de ezeknek a származási helye ismeretlen.

Az 1. helyiség

A feltárás kezdetén az 1. helyiségben kevés földdel kevert épülettörmelék volt. Jól látszott, hogy a keleti és a nyugati fal a robbantás után kifelé dőlt. A keleti oldalon, a kidőlt faltörmelék tetején két, 1800–1815 közötti pénzt találtunk. A belső térben, a keleti oldalon, az ablakok között épségben és csak a robbantás miatt porosan, előkerült a 17–18. századi katonai kórház kápolnájának az oltára (8–9. kép).

8. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 1. helyiség: középkori kövek az oltár Ny-i oldalában. 1686

Abb. 8 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 1: mittelalterliche Steine in der W-Seite des Altars. 1686

Az 1. helyiség belső mérete: 8,6×7,2 m (1. kép). A legmagasabb a déli fal, amely az utolsó, 15. századi téglapadlótól, egyben a 16. századi járószinttől számítva, 200–210 cm magas volt. A nyugati falban a bejárat küszöbkövei a 13. századi sávalapon helyezkedtek el. Még a 16. század elején is, a külső oldalon 2–3, a belső oldalon 1–2 lépcsőfok volt a küszöb előtt, de ezeket már nem találtuk meg. Az ajtókeret maradványaiban nem látszottak az ajtóvasalás, vagy az ajtószárnyak illesztésének a nyomai. Az északi válaszfal a 13. századi sávalapra épült, 70 cm széles volt, és a 16. századi járószinttől 150 cm magasan maradt meg. A 15–16. században az ÉNy-i saroktól 55 cm-re, egy 100 cm széles ajtót vágtak a 13. századi falba, amely átvezetett a 2. helyiségbe. Az ajtó kivágása nem jól sikerült, mert a tervezettnél sokkal nagyobb rés kelet-

kezett a nagy, lapos kövekből álló, kissé laza szerkezetű falban. Falazó téglákkal befalzták a tátongó, nagy lyukat, majd kisebb és vékonyabb padlóteglákból kialakították az ajtókeretet és a küszöböt. Az ajtó két belső falsíkja párhuzamos volt, a téglakeret maradványait vastag vakolatréteg borította, világos szürkére sötétedett festés nyomai látszottak rajta. Az ajtót a 17. század végén sárga agyagba rakott törtkövekkel befalzták. A feltárást követően az ajtókeret nagy része leomlott és ismét nagy rés keletkezett a falban. A Dunára néző keleti fal a 16. századi járósintzről átlagosan 165 cm magasan maradt meg. Változatlan formában megmaradtak a 13. századi ablakpárkányok. Mind a két ablak egyforma volt, a befelé szűkülő, szélesebb lőrés formájú ablakok típusába tartoztak. Az ablaknyílások 90 cm szélesek voltak. A déli ablakban a feltárást idején még a helyükön álltak a sarokkövek (10. kép 3).

9. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 1. helyiség: középkori kövek az oltár D-i oldalában. 1686

Abb. 9 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 1: mittelalterliche Steine in der S-Seite des Altars. 1686

Az ablakok és a többi helyiség ajtóitól eltérő, széles bejárat alapján feltételezzük, hogy az 1. helyiséget, amennyire lehetett, az alapító IV. Béla és Mária királyné emlékére, megtartották az eredeti, 13. századi formájában. Az egész középkorban a kastély régi hagyományokat őrző, reprezentatív célokra szolgáló helyisége lehetett.¹¹ Erre mutatnak az innen előkerült falfestmény töredékek is. A meglehetősen gyenge minőségű palás szerkezetű kövekből épített falakat kívül-belül mindenütt vastag vakolatréteg borította, amely hozzá simult a mészkőből, ritkábban homok-

kőből, faragott ajtó- ablakkeretekhez. A vakolatot mindenütt befestették, és festettek voltak az ajtó és ablakkeretek is. Az 1. helyiség nyugati falában lévő ajtókeret élszedése vörös volt, az élszedés melletti sima felületeken pedig, megmaradtak a festés alapozó rétegeinek a foltjai. A vörös festés a kiszáradás után elhalványult. A kastély többi helyiségét is kifestették, de képmezőkre bontott, dekoratív elemekből álló, színes falfestés maradványait csak az 1. helyiségben kerültek elő. Az ablakmélyedésekben és az ablakok alatti falsíkon több helyen látszottak a több színű festés és a festés alatti, javított vakolat foltjai. A festett vakolat-töredékek legnagyobb, egybetartozó csoportja a 17. századi oltár mögötti falfelület utolsó festéséből maradt meg. Ezeket a darabokat a 17. századi oltár hátsó faláról, illetve a középkori kastélyfal és a vakolat közé benőtt fagyókerek közül szedtük össze.¹² A közel 1600 db, apró töredék restaurálása és szétválogatása után kiderült, hogy az utolsó festés idején az ablakok alatti falfelületet hasonló méretű, négyszögletes képmezőkre osztották. A képmezők egy részét különböző színekkel festett, centrális díszítőelemek töltötték ki, amelyek a legszebb, előkelő, reneszánsz épületek jellegzetes, színes kőberakásaira emlékeztetnek. Más kazettákban viszont, hármashalványagokból álló, egyszerűbb mérműves kőrácok festett másolatait láthatjuk.

A festés időpontját közvetett adatok alapján, a 15. század utolsó negyedére, az 1460–1490 közötti időszakra tehetjük. Erre mutat egy 1466-ban Mátyás király (1458–1490) uralkodása alatt vert ezüst obulus, amely olyan festett vakolat-töredék hátlapjába volt belesüllyesztve, amely az utolsó, illetve a legfelső festésből származik (HUSZÁR 1979, CNH 713). Feltételezhető, hogy miután 1472-ben Szilágyi Erzsébet a pápai legátustól engedélyt kapott a szigeti udvarház-kastély kedve szerinti használatára, elvégeztetett néhány felújítási munkát. A fűtött helyiségekben sor kerülhetett a kályhák, tűzhelyek átrakására, felszedték a töredezett téglapadlókat, és kifestették mind az öt helyiséget. Az utolsó felújítás idejét a szintemelések feltöltés rétegeiben előkerült régészeti leletek mutatják. Bár az 1. helyiségben egy téglát sem maradt meg az utolsó padlóból, de a falak mellett és főként sarkokban megmaradt az utolsó szintemelés feltöltés rétege. Ebben, mint az épület többi helyiségében, nagy mennyiségben előkerültek az 1460 körül megjelenő, jellegzetes, vörös törésfelületű, fehér engobe-os, zöld mázas edénytöredékek, de még hiányoztak a 15–16. század fordulóján széles körben elterjedt, vékonyfalú, az előbbiektől rosszabb minőségű, vörös kerámia edények darabjai.

A történeti adatokból ismert volt, hogy Lotharingiai Károly serege számára a Margit-szigeten rendezték be

a tábori kórházat és a temetőt, de csak az ásatások során derült ki, hogy a tábori kórház és a temető az udvarhely és az apáca kolostor épületeiben, udvarain helyezkedett el (VÁRKONYI 1984, 274–294). Az 1. helyiségben megtaláltuk az egyik, 1686-os, 120 cm mély tömegsírt, amelyben 3–4 sorban, számításaink szerint legkevesebb 80 csontváz fekszik. Ezek feltárására nem volt lehetőségünk. 1686-ban, a tömegsír kiásása közben a középkori padlórétegeket tartalmazó feltöltést kihordták a keleti udvarra, majd a holttestek elhelyezése után az ablakokon keresztül visszadobálták a betemetéshez szükséges földet. A kihordott föld maradékát pedig, az ablakok alatt, padkaszerűen hozzányomták az épület külső oldalához. Az 1. helyiségben tábori kápolnát létesítettek, és a keleti fal előtt az oltárt ráépítették a tömegsírra. Az oltár vakolata teljesen ép volt. A déli oldalában volt egy fulke, a nyugati oldalához pedig, hozzáépítettek egy széles lépcsőt. A feltárást követő években az oltár nagy részéről lefagyott és lehullott a vakolat, és látszott, hogy nagyrészt, gondosan összeválogatott, középkori kövekből építették (8–9. kép). Az 1. helyiséget betöltő faltörmelék és a szemétréteg alatt kemény, lejárt földréteget találtunk, mert a kápolna és a kórház hosszabb ideig, adataink szerint a 18. század közepéig fennállt. A 18. század első harmadában felépültek a pesti kórházak (Invalidus ház, Rókus kórház), az 1686-os háború katonai kórháza megszűnt, és a temető feledésbe merült (IRÁSNÉ MELIS 2004, 112; KOVÁCS 2005, 208).

Leletek

Építészeti töredékek

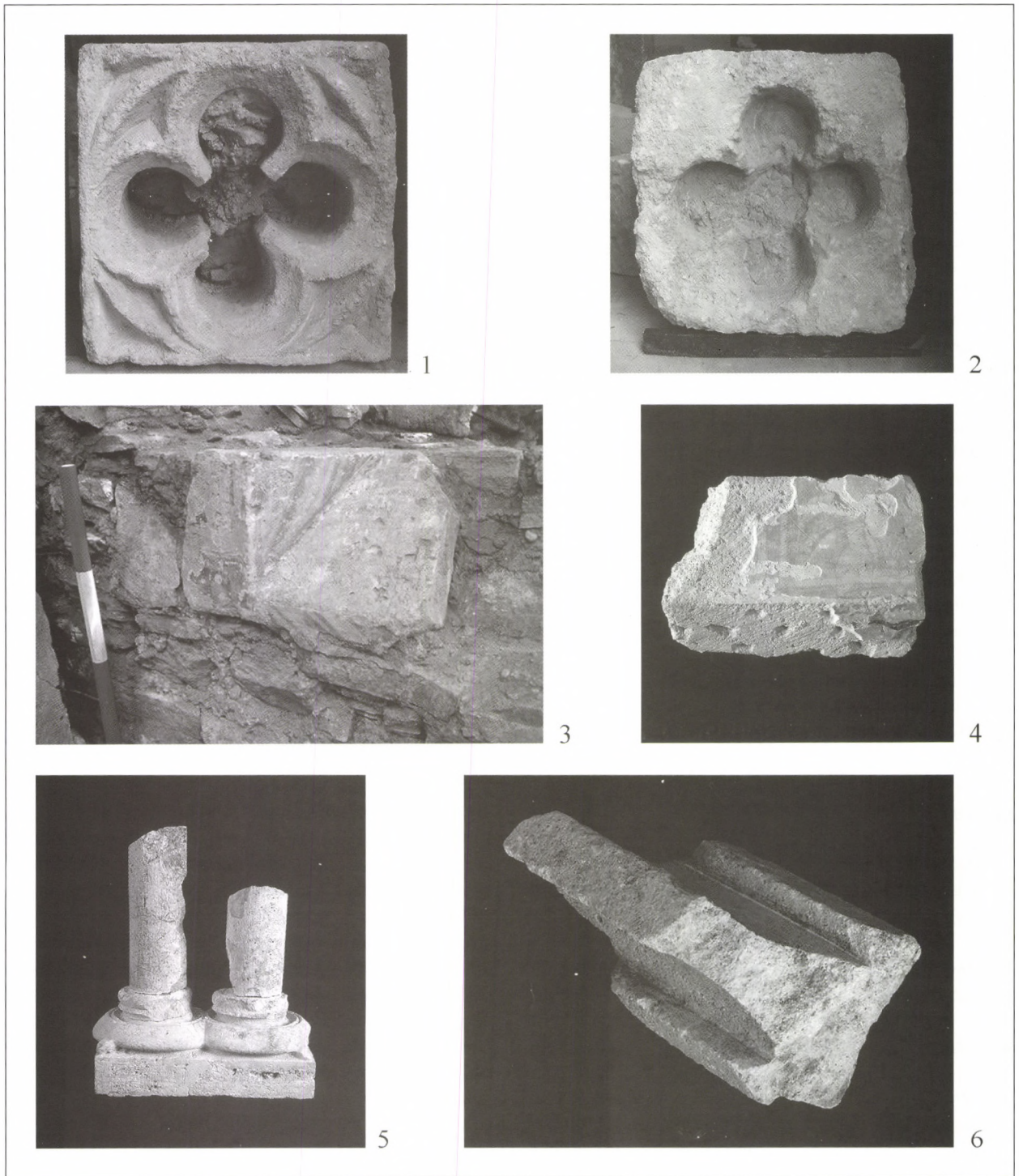
A 17. századi katonai kápolna oltára tömör faltömb volt. A falmag alakatlan középkori falazó kövekből épült, hasított, falazó kövek alkották az épület falához illeszkedő keleti oldalt. Az oltár három szabadon álló oldalát nagyobb méretű, faragott kváderekből alakították ki. Ezek között négy, nagy méretű, 50×50×35 cm-es kváder is előkerült, amelyek talán egy nagy méretű, 14–15. századi kőrácsból származnak. Az oltár ÉNy-i sarkában egy, zárt, minden oldalán egyenletes simára faragott kváder volt, a kiemelés idejére (2004) teljesen elporladt. Két, négyzetes, mérműves áttöréssel faragott kvádert egészben kiemeltünk (10. kép 1–2), (TÓTH 2007, 194). A 4. nagy kváder mérműves faragásába belevésték az oltár déli oldalán elhelyezkedő fulkét, és a kőrácznak csak a 10–12 cm széles, külső kerete maradt meg. Ez azonban teljesen darabjaira tört és a feltárás idejére elporladt. Az oltár előtti lépcső kemény mészkő laptöredékekből (római kori?) és középkori lépcső lapokból állt.¹³ A déli ablak párká-

nyának a 13. századi északi sarokkővet kiemeltük és a kőtárba szállítottuk. A rézsűn megmaradtak a 15. századi festés részletei (10. kép 3), (TÓTH 2007, 201). Az 1. helyiségbe omlott faltörmelékből, előkerült egy többször átfestett felületű, 14. századi réteggő töredéke. Az utolsó festés: fehér alapon okkersárga kandeláber részlete (10. kép 4), (TÓTH 2007, 202). Az 1. és az 5. helyiség kidőlt falaiból származó faragott kőtöredékekből egy teljes, 13. századi, kemény mészkő, kettős oszlop lábazatot lehetett összeállítani, és ugyanezekből a falomladékokból előkerült két olyan, vörösmárvány oszlop töredék is, amelyeknek a talpsíkja a kettős oszloplábazatra illeszthető (10. kép 5), (TÓTH 2007, 200). Az 1. helyiségbe hordott 19. századi szemétkébe dobált kőtöredékek közül egy 15. századi szarvasborda töredékét emeltük ki (10. kép 6), (TÓTH 2007, 199).

A falfestmény töredékek restaurálását, szétválogatását és a 15. század-végi falfestmény részlet rekonstrukcióját Harsányi Eszter restaurátor-művész készítette.¹⁴

A 2. helyiség

A feltárás előtt a 2. helyiség a válaszfalak törmelékével volt tele, a keleti és a nyugati falak a robbantás után itt is kifelé dőltek. A belső méret: 3×7,2 m (1. kép). Keskeny, a keleti és a nyugati udvar közötti átjáró volt. A keleti és a nyugati falban ajtók voltak, az ajtókeretek megőrizték a 13. századi formájukat. A déli fal az 1. helyiséggel közös válaszfal, amelybe a későközépkorban belevágták az 1. helyiség, korábban ismertett mellékbejáratát. A nyugati fal az északi és a déli sarok közelében, a 16. századi járószinhez képest, 120 cm magasan maradt meg. A középkor végén a nyugati ajtó előtti nagy kőlapokhoz hozzá építették a helyiség utolsó téglapadlóját, amely a 13. századi járószinhez képest, 40 cm-rel magasabb szinten volt. A keleti fal már a 17. század végi átalakítások során megsérült, ezért a 19. század eleji robbantás alatt az ajtókeretek a lábazatig kidőltek. 1686-ban, a keleti ajtó külső oldala előtt, középkori kövekből egy, nagy agyagos gödröt építettek, benne maradt a fölöslegessé vált jellegzetes sárga agyag. A 17. század végén mind a két ajtónál sárga agyagba rakott vörös téglákkal beépítették a küszöböket, és végül a keleti falban lévő ajtót vörös téglával befalazták. Az 1686-os katonai kórház felépítése után a kastély 2. helyiségébe is temetkeztek, majd amikor az itteni tömegsír megtelt, nagy terrazzo padlódarabokból, vörösmárvány, homokkő és mészkő laptöredékekből padlót építettek. Lapos kövekkel megerősítették a nyugati ajtó előtti rámpát. Úgy látszik, mintha 1686 után, a 2. helyiséget halottas házként használták volna.

10. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 1. helyiség. 1–2: mérműves építészeti elemek. 14. század; 3: ablak sarokköve, festett. 13–15. század; 4: festett falazó kváder. 14–15. század; 5: kettős oszlop lábazat. 13. század; 6: borda töredék. 15–16. század

Abb. 10 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 1
1–2: Maßwerk-Bauelemente. 14. Jh.; 3: Fenstereckstein, bemalt. 13.–15. Jh.; 4: bemalte Mauerquader. 14.–15. Jh.;
5: Doppelsäulensockel. 13. Jh.; 6: Rippenfragment. 15.–16. Jh.

A 3. helyiség

A feltárás előtt a 3. helyiségben 175–180 cm vastag betöltés volt. A felső részét nagyrészt a földémből és a tetőből származó épülettörmelék alkotta, az alsó része pedig, középkori és koraujkori régészeti leletekkel kevert, behordott szemét volt. A falak alja és a téglapadló vastagon kormos volt, a falak felső része sötét szürke volt a füsttől.

A 3. helyiség belső mérete: 8,6×7,2 m (11. kép). A déli fal a 2. helyiséggel közös válaszfal. A nyugati fal a 16. századi járószinttől 130 cm magasan maradt meg. A DNy-i saroktól 3 méterre egy befalazott, 13.

11. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 1–4. helyiség. 13–16. század

Abb. 11 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 1–4. 13.–16. Jh.

századi ablak alsó része került elő. Az északi falat a 13. századi 3. helyiség északi felébe építették, ezzel kialakították a későközépkori 4 helyiséget. A 3. helyiség ÉK-i sarkában cserépkályha állt. A bejárati ajtó az északi falban volt (12. kép). Az ajtónyílás belső oldala 120 cm széles és 30 cm mély, az ajtó 100 cm, és a külső 25 cm széles volt. A keleti fal a 16. századi

12. kép Budapest XIII. Margitsziget, romterület. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: a 3. helyiség bejárata. 14–16. század

Abb. 12 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Eingang in Raum 3. 14.–16. Jh.

járszinttől átlagosan 135 cm magas volt, öt, befalazott, 13. századi ablak alsó része maradt meg benne. A 4. ablak alatt egy kampós végű, vaspánt volt beépítve a falba. Lehetséges, hogy fekvőhely, vagy valamilyen ülőbútor volt a kályha mellett, és a kampó a bútor támlájának a rögzítésére szolgált. A 14–16. századi ablakokról nincsenek adataink. Szinte teljes egészében megmaradt az utolsó középkori téglapadló, amely a terem É-D-i középvonaláig 6 cm-t lejtett. A földém-

13. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 3. helyiség: középpillér. 15–16. század

Abb. 13 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 3: Mittelpfeiler. 15.–16. Jh.

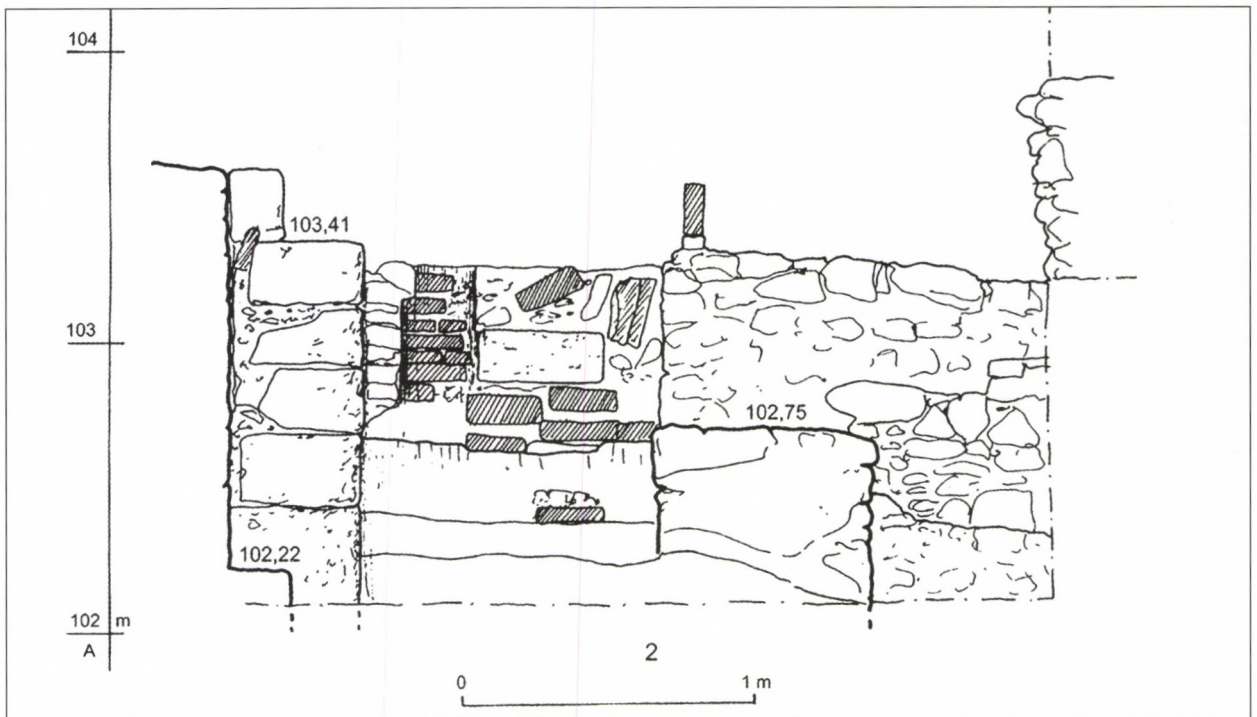
szerkezet egyetlen tartó oszlopa megközelítőleg a terem közepén állt, a lábazata maradt meg. A terem É-D-i középvonalában kiásott kutatóárokban 3 padlóréteget találtunk, a 16. század elején felállított oszlop az utolsó, azaz a 3. téglapadló alatti, sárga agygrétegben állt (13. kép). Kissé megégett az oldala, a törött felületek azonban nem voltak sem égettek, vagy füstösek, ami szintén azt mutatta, hogy a középpillért a kastélyban létesített, 17–18. századi katonai kórház megszüntetése és a helyiség fertőtlenítő kifüstölése után bontották szét, és a darabjait elvitték. Egyetlen töredéke sem került elő a feltárás idején. A középpillér talapzatának az alja 55×53 cm, magassága 16 cm. A négy sarok rézsűsen élszedett, a lábazatról emelkedő, nyolcszögletes oszlop átmérője 40 cm. A téglapadló szabályosan körbevette a középpillért. A 3. helyiség az egész középkorban festett volt. Az első, 13. századi festés fehér volt. Amikor a 13–14. század fordulója körül a 13. századi nagy terem északi negyedét leválasztották, és a válaszfal déli oldalára új padló alatti fűtőberendezést építettek, szintemelésre került sor. Felszedték a 13. századi padlóteglaikat, és a téglák alatti habarcsrétegen szétterítették a falakról lekapart, fehérre festett vakolat törmelékét (sittet). A vakolatot azonban csak a tervezett járószintig kaparták le, és a falakon körben megmaradtak a festett vakolatsáv és a

falak alján körbefutó, kékes szürke, vízszintes csík részletei. A 14. századi padlóteglaik felszedése után a habarcsrétegre ismét szétterítették a 14–15. századi festésből származó, zömében sötétkék vakolatport, de ebben világosabb kék, fehér, szürke, kevés zöld és sárga színű darabkák is előkerültek.

A feltárás idejére a 17–18. századi meszelés nagy része már elenyészett. Alatta nagy foltokban látszottak az utolsó, 15–16. századi sötétkék festés részletei. A cserépkályha körül feltűnően sok, különböző árnyalatú, sötétkékre festett vakolatdarab volt. A kályha alapon sötétkékre festett vakolat volt, ennek az alsó, legvastagabb része 20–30 cm magasan megmaradt és a téglapadlóhoz illeszkedett. Az egész helyiségben körbefutott egy, 1,5 cm széles, hol fehérre, vagy világos kékre, vagy vörösre, festett csík. A törmelék kihordása után a kiszáradt vakolat rövid időn belül leomlott. A falak különböző árnyalatú, égett, kormos, füstös foltjai azt sugallják, hogy a 3. helyiségben különböző árnyalatú kékfestés lehetett, és kisebb világos, színes, díszítő elemek is voltak rajta.

A 3. helyiség 1. cserépkályhája, 15. század

A 15. század elején szétbontották a 3. helyiség ÉK-i sarkában felépített padló alatti fűtőberendezést. A sittel feltöltött lépcsőlejárát és a fűtőkamra É-i része fölél

14. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: fűtőnyílás, kéménylyuk a kürtőben. 15–16. század

Abb. 14 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Heizöffnung, Kaminloch im Rauchabzug. 15.–16. Jh.

cserépkályhát építettek. Két oldala szabadon állt, a keleti és az északi oldalát hozzáépítették a falsarokhoz. Az északi oldalon volt a tüzelőnyílás, amely a szomszédos 4. helyiség DK-i sarkában álló, 120×75 cm alapterületű kürtőben került elő. A cserépkályha északi falával befalazták a padló alatti fűtőberendezésbe vezető ajtót, és a kürtő Ny-i falpillére mellett, a küszöbre helyezték az első cserépkályha, 60 cm széles fűtőnyílását (14. kép).

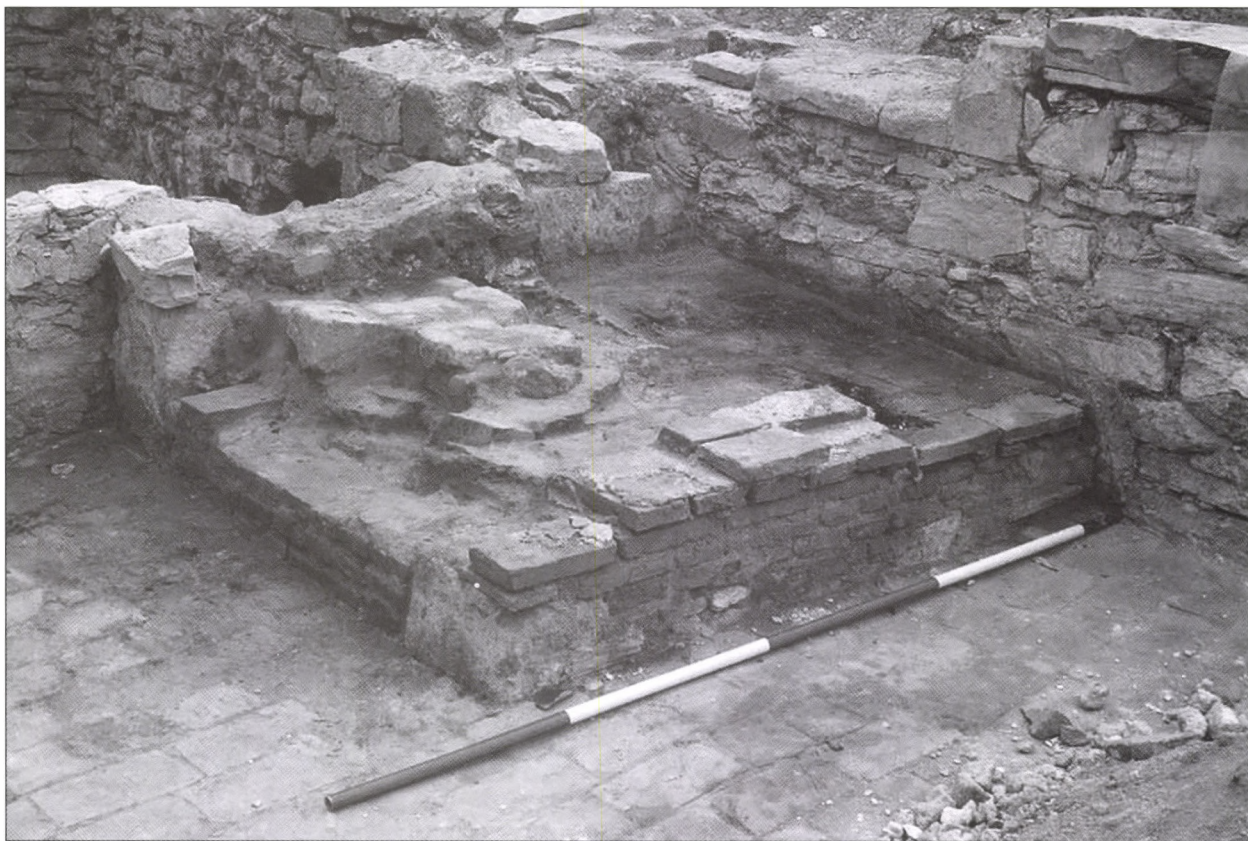
A 3. helyiség 2. cserépkályhája, 15. század vége – 16. század első fele

A feltárás idején, 1997-ben, a kályharom 80 cm magas volt. Földbabában hagytuk, és gondosan letakartuk, mert nem volt lehetőség a kutatásra. A téglapadló felett 40 cm széles sávban megmaradt a kályhaalapot eltakaró, sötétkékre festett vakolat. Az egész helyiségen körbefutó, 1,5 cm széles, festett csíkból, a vörösre festett szakasz áthaladt a kályhaalap két oldalán. A kályha felső részéről származó tál alakú, ép kályhaszemek és a töredékek a kormos téglapadlón körbevették a kályharomot. 2004-ben folytattuk a kályha kutatását, de a hivatlan látogatók a kályharo-

mot már szétverték, és csak a 35–40 cm magas alap maradt meg.

A 2. cserépkályhát a teljes egészében lebontott, első kályha helyére építették (15. kép). A 170×170 cm, négyzetes kályhaalapot szürke habarcsba rakva, a helyiség utolsó téglapadlójára építették. K-i oldala a kastély keleti fala volt, amelyen a feltárás idején még jól látszott a cserépkályha kályhásagyagból tapasztott keleti falának a helye. A kályha É-i fala, amelyet apró kövekkel és tégladarabokkal kevert kályhásagyagból építettek, a helyiség É-i falához illeszkedett. Az első cserépkályha fűtőnyílását egy ajtókeret 60 cm hosszú, 20 cm széles töredékével, és kályhás agyagba rakott téglákkal befalazták. Az utolsó kályhaalaphoz két, új, épített oldala volt. A sárga agyagba rakott téglalap 40 cm magas volt. Az ÉNy-i sarkot egy 40×22×24 cm-es, a DNy-i sarkot egy kisebb, 32×28×20 cm-es kváder alkotta. A téglák mérete: 27×14×4 cm. A téglával bélelt, külső fűtőnyílást az ÉK-i sarok keleti oldalán, egy korábbi ablak déli sarkában alakították ki.

A 3. helyiség a katonai kórház fennállása idején (1686–18. század közepe) kórterem volt. 1686-ban a középkori kályhát kijavították, vagy átépítették, úgy

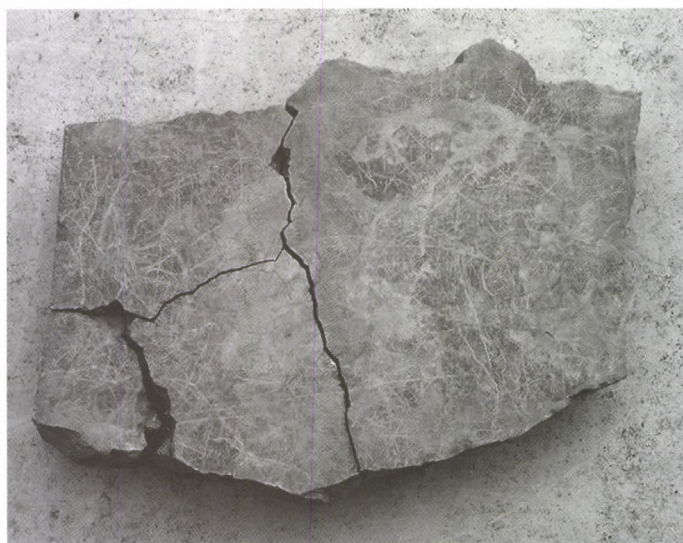
15. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 3. helyiség: cserépkályha alap. 15–16. század
Abb. 15 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 3: Kachelofen -
fundament. 15.–16. Jh.

látszott, hogy a helyszínen található, még felhasználható kályhaszemeket összeszedték. A kormos téglapadlóra omlott, törött, tálalakú, és félhenger alakú kályhaszemek mérete nagyjából egyforma volt, de a zömében szürke kályhaszem töredékek között pár mm-rel kisebb, kevésbé mély, kissé vékonyabb falú, barnás szürke, és szürkés barna töredékek is előfordultak. A középkori tüzelőteret középen kettéválasztották és a nyugati oldalt befalazták. A keleti oldalon 60 cm széles, szürke habarcsba fektetett téglákból új tüzelőteret építettek. Benne hagyták az utolsó tüzelésből, a 18. századi fertőtlenítő kiégetésből-füstölésből, megmaradt faszenet. A kályha előtt megtaláltuk a 17–18. századi, kovácsoltvas kályhaajtót. A középkori fűtőnyílást beszűkítették, és ezen a kéménylyukon keresztül távozott a füst a kályhából.

Leletek

Építészeti töredékek

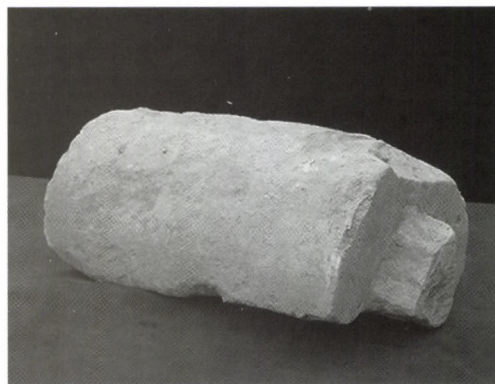
A 3. helyiség belső terében, a K-i fal előtt leomlott falban sok, faragott követ találtunk, főként ajtó-ablakkeretekből származó törött mészkő kváderek voltak. A téglapadlóra hordott szemetet beborította a földm és az emeleti helyiség padlótöredéke. Ez a réteg korhadt gerenda foszlányokból, és nagyrészt 60–80 cm átmérőjű, 15–25 cm vastag terrazzo padlótöredékekből állt. Ilyen terrazzo darabok voltak beépítve a 2. helyiség 1686 utáni padlójába. Ugyancsak ebben a rétegben padlóból, lépcsőből, párkányból származó vörösmárvány laptöredékek is előkerültek (TÓTH 2007, 188). Ezek vastagsága 4, 6 és 8 cm volt. Egyik oldaluk simára volt csiszolva, több darabnak simára csiszolt, enyhén legömbölyített széle volt. Két, külön-

1

2

3

16. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 3. helyiség: 1: padló lap; 2: kút tál; 3: oszlop.
15–16. század

Abb. 16 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 3: 1: Fußbodenplatte;
2: Brunnenschale; 3: Säule. 15.–16. Jh.

bőző vastagságú padlólapból törésfelülettel illeszkedő, nagyobb felületet lehetett összeállítani. Ezek a robbantás előtti felszedés közben törtek össze, és mint a kisebb, értéktelenné vált darabokat nem vitték el (16. kép 1).¹⁵ A földem, illetve az emeleti padló töredékek között előkerültek egy kisebb, vörösmárvány kúttál darabjai (16. kép 2), (TÓTH 2007, 186). Egy vörösmárvány oszloptöredéknek az egyik végén megmaradt a csapolás, lehetséges, hogy az emeleten valahol oszlopos korlát volt (16. kép 3), (TÓTH 2007, 193). A kőtárba szállítottuk a 3. helyiség egyik 14. századi oszlopának, és a helyiség 16. századi közép oszlopának a lábzetát (12. kép), (TÓTH 2007, 190).

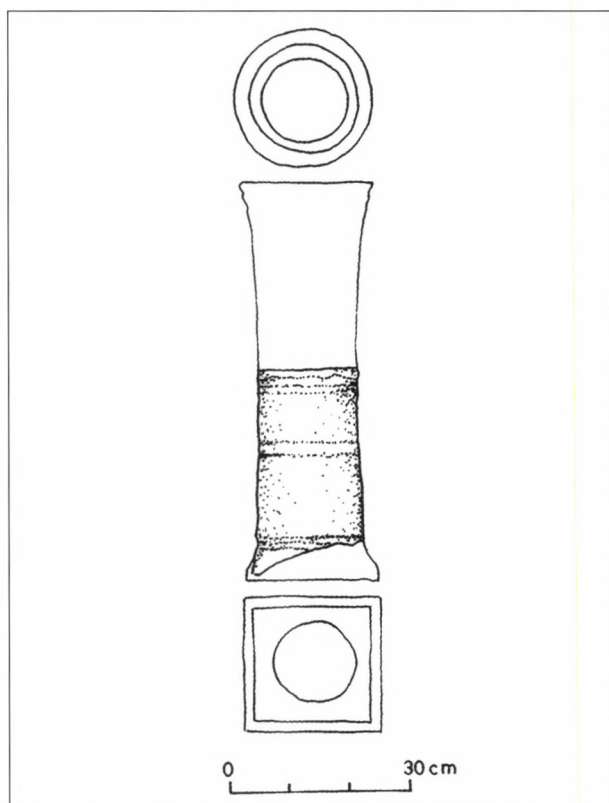
Kályhacsempe töredékek

A 3. helyiség, ÉK-i sarkában, a 16–17. századi kályha omladékában néhány kályhaszem épségben maradt. A többi darabokra törve, a kályha körül, a téglapadlón volt szétszórva. A legtöbb tál alakú kályhaszemnek azonos volt a mérete, de látszott, hogy 1686-ban különböző kályhákból szedték össze a még felhasználható darabokat. Feltűnően sok volt a grafitos töredék, ezek voltak a jobb minőségű darabok. Fel-

tételeztük, hogy grafitos kályhacsempe és kályhaszem töredékek talán az itt álló 15–16. századi kályhákból származtak. Feltűnő volt egy szürke, hengeres falú, cső részlete. Alsó része kiszélesedik, látható, hogy négyzetes, tál alakú kályhaszemben végződött (17. kép).¹⁶

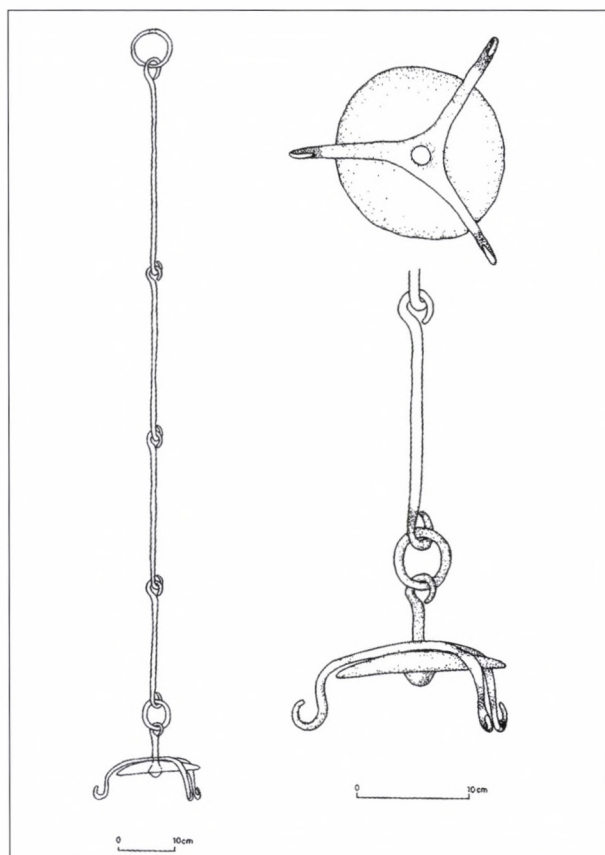
Kovácsoltvas tárgyak

A kormos téglapadlóra behordott szemétkben számtalan középkori és korájukori kovácsoltvas régészeti lelet került elő. A lelet együttes nagyrészt középkori darabokból állt, élesen kiváltak közülük a 17–18. századi alig rozsdás vasdarabok. A sokkal rozsdásabb, lemezesen szétváló, törött, középkori tárgyak: használati eszközök, néhány fegyver, ajtó és ablakvasalások. Nem lehet tudni, hogy a vasalásokat és a zárat mely ajtókról szerelték le, de feltételezhető, hogy a Ny-i kastélyépület ajtóin is ilyenek, vagy majdnem ilyenek voltak. A földem omladékaiból kiszedtünk egy csillár-tartóláncot, amely valószínűleg a 3. helyiség középkori berendezési tárgyai közül származik. Teljes hosszúság: 135 cm (18. kép).¹⁷

17. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 3. helyiség: cserépkályha füst elvezető csőve. 15–16. század

Abb. 17 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 3: Rauchableitungsröhr des Kachelofens. 15.–16. Jh.

18. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 3. helyiség: csillár-tartó lánc. 15–16. század
Abb. 18 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 3: Kronleuchterkette. 15.–16. Jh.

A 4. helyiség

1945-ben a német katonák a Margitsziget keleti oldalán lövészárkokat és földbemélyített ágyúállásokat ástak, és ezekből lötték a pesti oldalra érkezett oroszokat. Az udvarház 4. helyiségében és a templom déli oldalán is volt egy-egy ágyúállás. A kétoldali ágyútűzben a neogótikus László kápolna olyan nagymértékben megsérült, hogy a háború után le kellett bontani az életveszélyessé vált falakat.¹⁸ Téglával kifalazott lövészárkok vezettek az udvarház 4. helyiségébe, és a lövészárkok építésével elbontották az udvarház melletti középkori folyosó északi végét. A háború befejezése után 160 cm vastag réteget alkotó, szürke kőzsalékkal és felette 20–30 cm vastag kerti földdel feltöltötték a 4. helyiséget. A kőzsalék kihordása után kiderült, hogy az ágyúállás mélyítését szerencsére a 16. századi járószint felett abbahagyták. A helyiség keleti falához épített, 16. századi tűzhely nyugati oldalát alkotó, széles kőfal az ágyúk támfala lett, és a tűzhely tetején rézsüt hagytak a 19. század elején beomlott faltörmelékéből. Sárba rakott, középkori kövekkel megerősítették a rézsű felszínét, és ugyancsak sárba rakott kövekkel beépítették a 3., illetve az 5. helyiségbe vezető ajtónyílásokat. 1998–1999-ben kihordtuk a 19–20. századi feltöltéseket, elvégeztük a 16. századi járószint feletti falak felmérését. A Ny-i falra merőlegesen kiástunk egy kutatóárkot, amelyben előkerültek a második, 13. századi padló alatti fűtőberendezés részletei. A régészeti kutatást 2004-ben folytattuk.

A 4. helyiség belső mérete: 4×7,2 m (1. kép). A déli fal a 3. helyiséggel közös, 14. századi válaszfal, ebben volt a 3. helyiség bejárati ajtója (12. kép). A többi fal a 13. századi udvarházból maradt meg. A DNy-i sarokban feltártuk a 14. század elején épített válaszfal járószintjét mutató falkiugrást, amely 26 cm-rel volt magasabb, mint a 13. századi járószint.

A helyiség DK-i sarkában, a 3. helyiség 14. századi padló alatti fűtőberendezéséhez tartozó bejárat, egyben kürtő, helyezkedett el, a bejárat keretkövei égettek és vastagon kormosak voltak (14. kép). A feltárás előtt, a két falpillér közötti beugró alaktalan kövekkel sárga agyaggal volt befalazva, ezt valószínűleg 1686-ban készítették. A fagyökerekkel fellazított törtkőfalat kiszedtük, és a kürtő két fala között előkerült egy téglából és kövekből álló falsík, illetve a keleti sarokban megmaradt egy kéménylyuk. A vegyes falban látható lett 14. századi fűtőberendezéshez vezető ajtó, amelynek a befalazásában kihagyták a 3. helyiség 1. cserépkályhájának a fűtőnyílását. Ezt azonban a 2. kályha építése idején szintén befalazták. Amikor a 4. helyiség K-i fala előtt konyhai tűzhelyet építettek, a kürtőben kialakították a fent említett kéményt, amely

a 4. helyiség keleti falában húzódó kémények egyikébe vezetett.

A nagy, szabályos alakú, hasított kőlapokból álló, 13. századi, nyugati falban, változatlan formában megmaradt a faltörmelékkel betöltött 13. századi ajtó. Az armírozott ajtókeret nagyon töredékes állapotban került elő, az északi oldalt 1945-ben szétbontották, majd a háború után, az ajtónyílás betöltésére fákat és bokrokat ültettek. A mészkőből faragott élszedett keretkövek csak a déli oldalon maradtak meg. Az ajtóra merőleges irányban kiástuk a korábban említett kutatóárkot. A Ny-i oldal a kapu alatti alapfal volt, az északi oldal tanúfal maradt, amelyben jól láthatók a 13–16. századi szintemelések és a téglapadlók alatti habarcsrétegek. Az utolsó, téglapadló alatti feltöltésben a 15–16. század fordulójára jellemző régészeti leletek voltak. A 13. századi járószinthez képest, a 16. századi járószint 50 cm-rel magasabb szinten volt.

A 4. helyiség északi fala az ÉNy-i sarokban, a 16. századi járószinttől 85 cm, az ÉK-i sarokban 140 cm magas volt. Az ÉNy-i saroktól 75 cm-re a 13. századi falba belevágták az 5. helyiségbe vezető ajtót. A bevágással keletkezett nagyobb résnek mind a két oldalát kisebb kövekkel és tégladarabokkal szűkítették. A 100 cm széles ajtónyílás kőkerete két, nagy, 20 cm vastag kőlapon állt.

Az északi falban több, befalazott, 22–24 cm széles, függőleges (légjárat, füstelvezető) kémény látszott. Az ásatás utolsó mozzanataként a 13. századi padló alatti fűtőberendezéshez tartozó, két befalazott kéményt kibontottuk. Jól látszott, hogy az épület falával egyszerre épültek. A falszélek függőlegesek, és egybe függőek voltak. Előfordult, hogy a kisebb kődarabokból álló falazó anyagra lesimított felületű vakolatdarabok tapadtak, ezért feltételezhető, hogy a kéményfalakat bevakolták. Vízszintes keresztmetszetük szabályos négyszög alakú, mélységük 22–24 cm. Valójában a kémények egy-egy kisebb kváder kihagyásával készültek. A bontott faltetőig felértek, nem lehet tudni, hogyan végződtek. Az ásatás közben jól látszott, hogy a 13. századi kéményeket a 15. században is használták, de a kémények alját a fal elé épített konyhai tűzhely téglapadlójának a tetejéig befalazták. A tűzhely megszüntetése után a két 13. századi eredetű kéményt is befalazták, és a tűzhely helyére épített cserépkályhához, a kályha mögött, új kéményt véstek a falban. Ezzel ismét fellazították a falfelület nagy részét, és a feltárást követő években (1998–2006), leomlottak a szétfagyott falrészletek. Egyelőre nem tudjuk, hogyan fedték le a kéményeket, de lakóhelyiségek falaiban voltak, ezért a füstnek és a keletkező gázoknak zárt rendszerben kellett a szabadba jutni. A padló alatti fűtőberendezések működtetésével járó ten-

nivalók (fűtés, tisztítás) meglehetősen sok piszokkal jártak, ezért a lakóhelyiségek tisztasága érdekében a 13–14. század fordulóján leválasztották a 3. helyiség É-i negyedét és innen fűtötték a 3. és az 5. helyiség padló alatti fűtőberendezéseit, és az 5. helyiségből idehelyezték a konyhát. A DK-i sarokban kürtöt építettek, ebben volt a 3. helyiség fűtőberendezésének a bejáratú ajtója. Vele szemben, az ÉK-i sarokban kialakították az 5. helyiség fűtőberendezésének az előtérét, és a két helyiség közötti, 13. századi válaszfal sávalapjában kivájták a fűtőnyíláshoz vezető szűk folyosót. Az előtérbe, mint a kolostor refektoriuma előtt, csigalépcsőn lehetett lemenni, amelynek az első lépcsőfoka megmaradt az eredeti helyén (FEUERNE 1963, 432).

A keleti fal a 13. századi járószinttől 200 cm, a 16. századi járószinttől 140 cm magasán maradt meg, három befalazott kémény volt benne (19. kép). Az ÉK-i sarok közelében, az egyik befalazott kémény felett megmaradt egy későközépkori ablak északi sarokköve. A vízszintes ablakpárkány a 16. századi járószint felett 140 cm magasán helyezkedett el, tehát a

helyiség utolsó, középkori ablaka a szomszédos, 3. helyiség 13. századi ablakaihoz képest, 56 cm-rel volt magasabban. 2004-re a 4. helyiség keleti falának a felső része leomlott, és ma már az ablaknak a helye sem látszik. A keleti fal belső oldala a kémények befalazása és a korábbi fűtőberendezések átalakításai, majd ezek gondatlanul végzett javításai miatt, ugyanolyan rossz állapotban került elő, mint az északi fal, és a falsík nagy része a 2004-es feltárás idejére itt is leomlott. Az 1998-as kutatás idején, a három, függőleges, befalazott kémény alatt, a fal alsó részén kibontakozott egy nagy nyílás. (Földbe rakott alakatlan kövek voltak benne, amelyek a feltárás közben kihullottak. A rendkívüli módon megrongálódott középkori nyílást a fentebb ismertetett kürtővel egy időben, 1686-ban tömték be, és kevés téglá-, kőzúzalékot tartalmazó habarccsal bevakolták.) A középkori nyílás É-i sarka fölött egy befalazott kémény látszott, amelynek a kivezető nyílását megtaláltuk a lebontott faltető külső oldalán. A kéménylyukat egy homokkőből faragott, téglatest alakú kváder fedte be. A külső falsíknál a kéménylyuk 30 cm mély volt, az alján egy ferdén

19. kép Budapest XIII. Margitsziget, romterület. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség, a K-i fal belső oldala. 13–16. század
Abb. 19 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Innenseite der O-Wand. 13.–16. Jh.

berakott, simára faragott felületű kvádert találtunk, amely a fal belső oldalán látszó, befalazott kémény felé lejtett. A fal belső oldalán a kémény befalazásából kiemeltünk egy félbetört kvádert, amely a 13–14. századi padlófűtés füstelvezető nyílásának volt a darabja. Egy másik kéményben hasonló faragott köveket találtunk, az egyik töréssel illeszkedett az első, kiemelt darabhoz. A 4. helyiség külső oldalán még egy kéménylukat találtunk, de nem tudtuk megállapítani, hogy melyik kéményhez tartozott. (A felismerhetőség miatt hat vízszintes és egy függőleges téglát tettünk bele.)

A 4. helyiség 15. századi konyhai tűzhelye

A 4. helyiség északi falához épített, 14. századi, nyílt lángú, konyhai tűzhelyet a 15. század folyamán lebontották. Ugyanebben az időszakban a helyiség ÉK-i sarkában betemették az 5. helyiség padló alatti

20. kép Budapest XIII. Margitsziget, romterület. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: tűzhely feltárás közben. 15–16. század

Abb. 20 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Herd während der Freilegung. 15.–16. Jh.

fűtőberendezésének az előterét, és a DK-i sarokban részben befalazták a 3. helyiség padló alatti fűtőberendezéséhez tartozó kürtőt. (Korábban ismertettük, hogyan alakították ki benne a 3. helyiség ÉK-i sarkába épített cserépkályha fűtőnyílását.) A lebontott, 14. századi konyhai tűzhely helyett a 4. helyiség keleti fala előtt egy újat építettek (20. kép). A téglalap alaprajzú tűzhely mérete: 300 cm (É-D)x200 cm (K-Ny). A déli oldala a 4. helyiség déli falához korábban hozzáépített, majd részben befalazott kürtő volt. A kürtő déli falát egy sor, törtkövekből álló, vastagon betapasztott, égett köpenyfal borította, a DK-i sarokban megmaradt a kémény aljának a téglaboritása. A kürtő nyugati falpilléréhez hozzáépítették a tűzhely 60 cm széles nyugati falát. Az alakatlan kövekből 40 cm magas fal megmaradt, de az alatta elhelyezkedő, korábbi falak megismerése érdekében, elbontottuk. Az északi oldalon, a falsarok omlása miatt nem tudtuk megfigyelni a tűzhelyfal nyomait. A keleti oldalon a tűzhelynek nem volt külön épített fala, mert hozzáépítették a kastély keleti falához. Az átégett tapasztás, keskeny csíkja, a kövekkel betömött középkori falnyílás mindkét oldalán megmaradt. A tűzhely tetejével egy vonalban egy 10–15 cm széles sávban a helyiség kőfalán is látszottak égésnyomok.

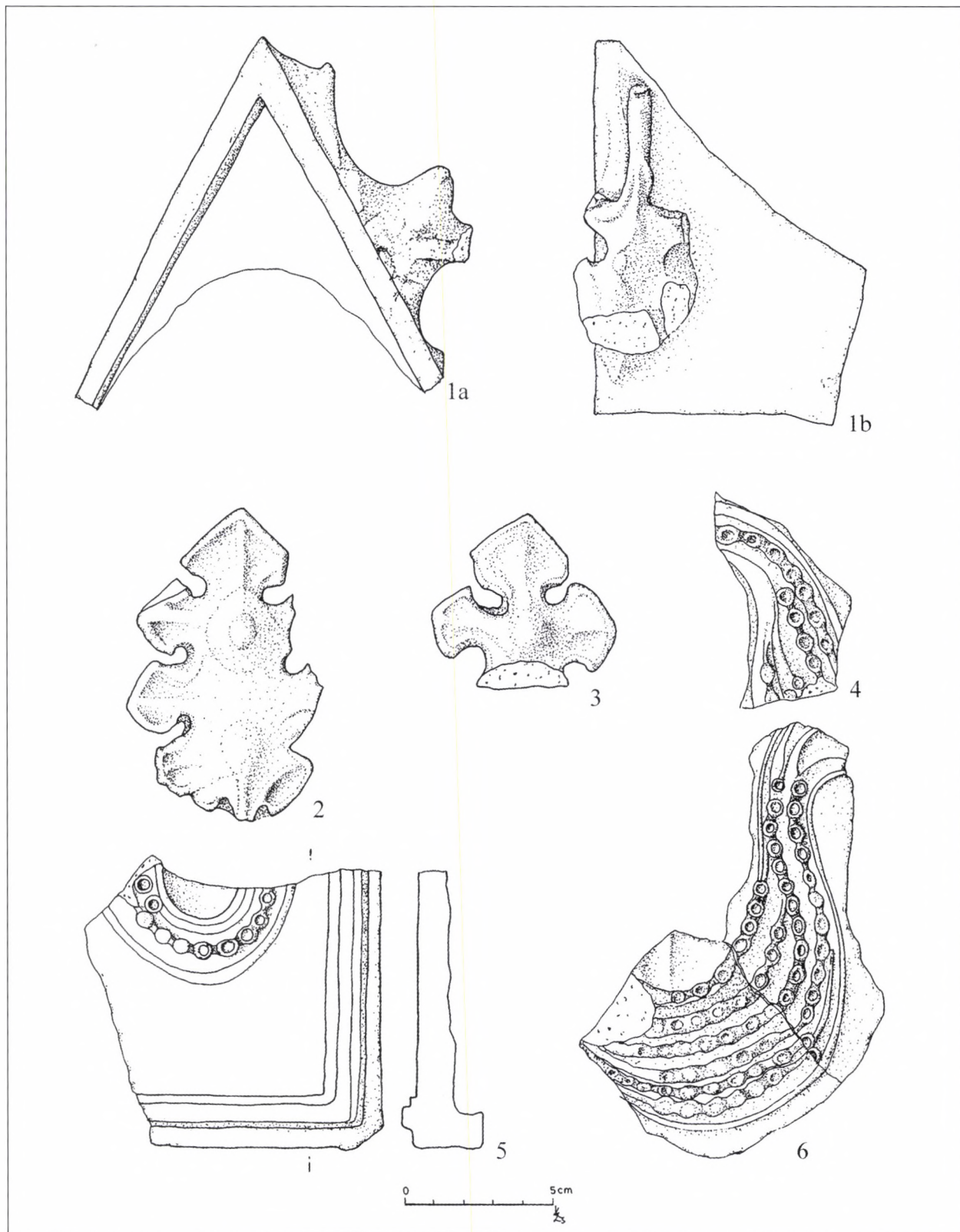
A tűzhely felépítése

A 15. századi téglapadlót felszedték, és a téglák alatti habarcsrétegre ráépítették az új tűzhely 40 cm magas, 60 cm széles kőfalát. Az elkerített részt apró, 15. századi régészeti leletekkel kevert, épülettörmelékkel földdel feltöltötték. Ezt követően a betöltés tetejét kályhás agyaggal vastagon letapasztották. A tűzhely peremét élükre rakott falazótéglákkal körberakták, de ezeknek már csak a helye látszott a kőfalon megmaradt paticsfoltokban. A vízszintes sütőfőző felületre, lapjukra fektetett téglákat és kőlapokat tapasztottak. A DK-i sarokban és a tűzhely középső részén megmaradtak a teljesen szétégett téglák és a kőlapok darabjai. A kürtőben kialakított, négyzet keresztmetszetű, téglakémény egy-egy oldala 22 cm volt. A hátsó, déli fala maradt meg, a többi részét a tűzhely megszüntetése után elbontották, a kéményt és a teljes kürtőt befalazták.

Leletek

Kályhacsempe töredékek

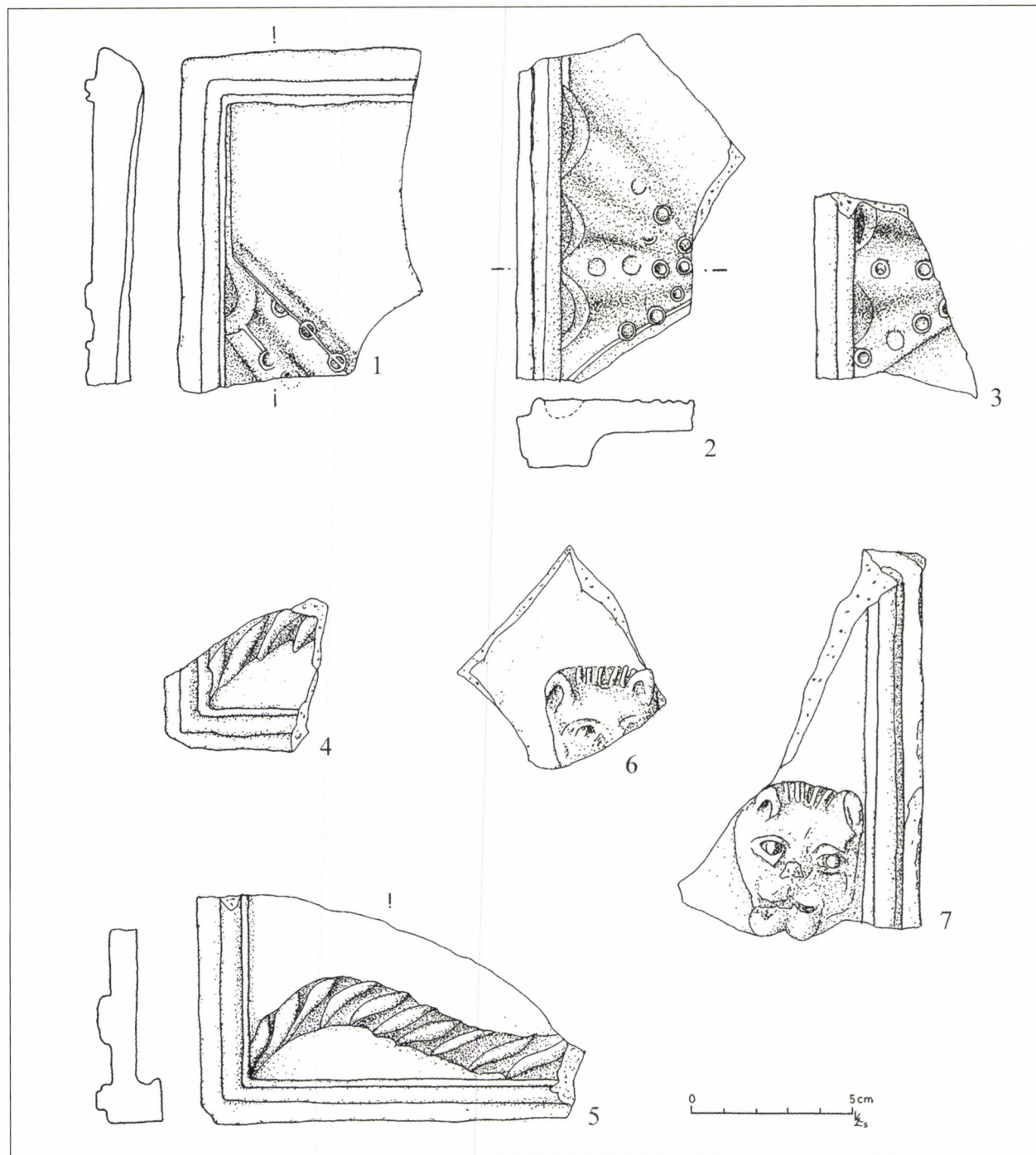
A 4. helyiség K-i fala előtt, a 15. századi konyhai tűzhely alapozásában az épülettörmelékkel földben cserépedény, állatcsont, kályhaszem, és kályhacsempe töredékek kerültek elő. A szürke, grafitos kályhacsempe töredékek sellő (21. kép, 4–6), sárkány alakos (22. kép 1–5) csempékből származnak. Az oroszlán fejes darabok címertöredékek (22. kép 6–7). A kályha háromszögletes, tál alakú oromcsempéit a peremre

21. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: kályhacsempe töredékek. 15. század
 Abb. 21 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Ofenkachelfragmente.
 15. Jh.

applikált levélsorok díszítették (21. kép 1–3). A töredékek keretének egyforma profilja van, ezért egy kályhából származó csempek töredékeinek tartjuk. Lehet, hogy ez a kályha az 5. helyiségben állt, de jobban elképzelhető, hogy a sokkal nagyobb, reprezentatív célokra is használható, 3. helyiség kályhája volt.¹⁹

A tűzhely alapozásába kevert régészeti leletek a lelőhely azon leletcsoportjai közé tartoznak, amelyekben, azonos korú régészeti leletek találhatók, és az edénytöredékek törésfelülettel illeszkednek. Több, olyan, a 15. század második felében használt, jellegzetes, fehér engobe-os, zöld mázas korsó, fazék,

22. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: kályhacsempe töredékek. 15. század
Abb. 22 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Ofenkachel-
fragmente. 15. Jh.

bögre, és lábas edény töredék is előkerült, amelyeknek a teljes formáját is rekonstruálni lehetett (HOLL 1963, 349–354).

A kastély 16. századi konyhája

A 15–16. század fordulója körül a 4. helyiség tüzelőberendezéseit ismét átalakították. Lehet, hogy megszüntették a konyhát, és újat építettek a 4. helyiség keleti falának a külső oldalán. Az új tűzhely viszont nem volt olyan gondosan megépítve, mint ahogyan ezt a korábbi konyhákban láttuk, ezért azt feltételezzük, hogy csupán a tüzelőberendezés átalakítására került sor. Ez azt jelentheti, hogy a 4. helyiségben megmaradt tűzhelyhez az udvaron egy fedett helyiséget építettek, és a konyha új, külső helyiségében, az épület falában lévő, középkori nyílás előtt fűtőpadkát építettek. A teljes alaprajzot nem ismerjük, mert csak egy 160 cm széles szelvény feltárására volt lehetőségünk. A konyha külső helyisége É-D-i irányban 400 cm széles volt. A 60 cm széles déli falat a 4. helyiség közepénél, a falnyílás déli sarkánál, a 65 cm széles északi falat, pedig az 5. helyiség DK-i sarkánál építették az épület K-i homlokzatához (23. kép). A

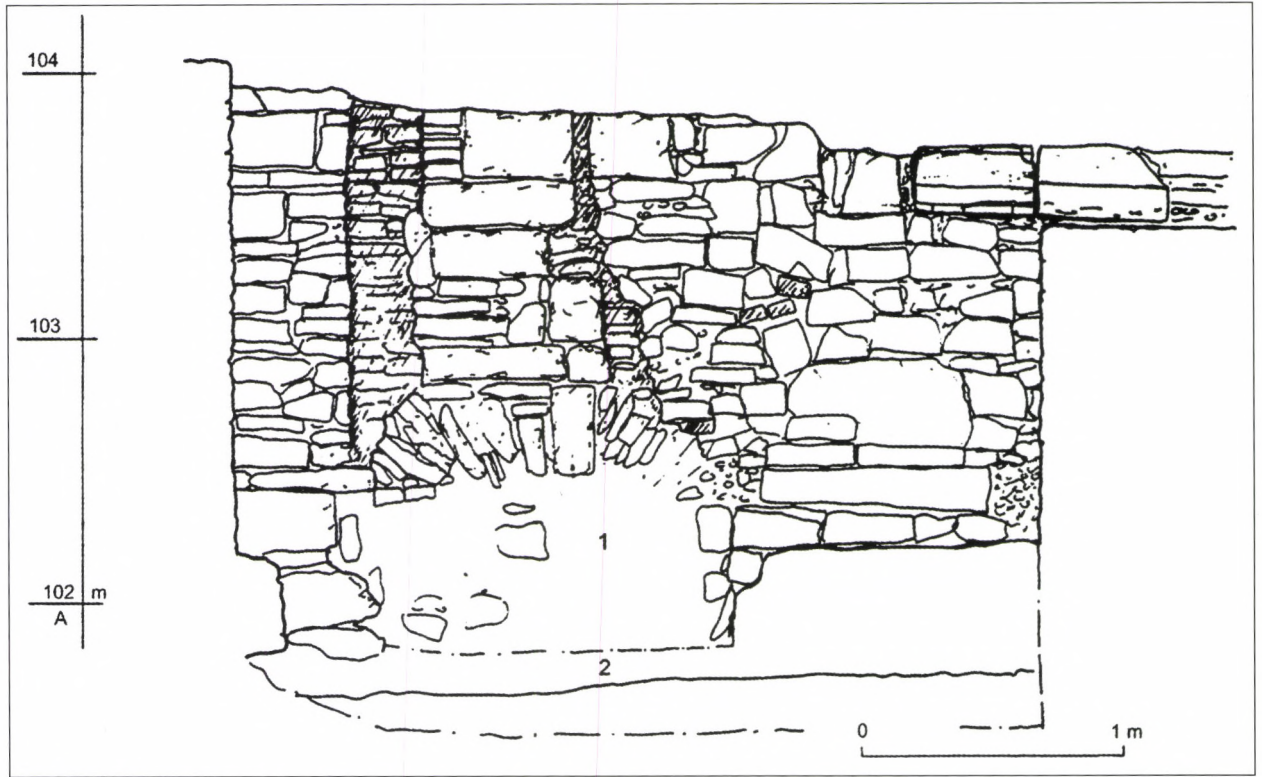
külső helyiség padlója a 16. századi járószinttől számítva 40 cm mélyen volt.

A két későközépkori fal között helyezkedett el az udvarház legtöbbször bolygatott alapfal részlete. Itt volt az első 13. századi padló alatti fűtőberendezés előterébe vezető bejárat, amelyet a sávalap építése közben alakítottak ki. A bejáratot, különösen a déli oldalt a középkor folyamán többször átalakították, ezért a feltárás idején meglehetősen zavaros kép tárult elénk. A homlokzathoz épített, két, későközépkori fal között az udvarház-kastély falában a 16. századi járószint felett megjelent a fal belső oldalán már látott, 200 cm széles, 40 cm magas, félköríves lezáródású, földdel betömött nyílás (23–24. kép). Mind a két oldala a 13. századi járószint felett 60 cm magasan, a 13. századi, lapos, elnagyolt kváderekből épült, felmenőfalból indult. A félköríves lezáródás felett 50–60 cm széles alaktalan kövekből álló befalazás látszik, ebben a sávban kerültek elő a befalazott kéménylyukak, majd a befalazás fölött 50–70 cm széles sávban megmaradt a 13. századi fal. Itt tehát az első 13. századi fűtőberendezés előterébe nyíló bejárat, és az ebből kialakított későközépkori falnyílás meg-

23. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: a külső konyha a keleti homlokzat előtt, 13–16 század

Abb. 23 Budapest XIII. Bezirk, Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: die äußere Küche vor der O-Fassade. 13.–16. Jh.

24. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: kémények és ablakpárkányok a K-i fal belső oldalán. 13–16. század

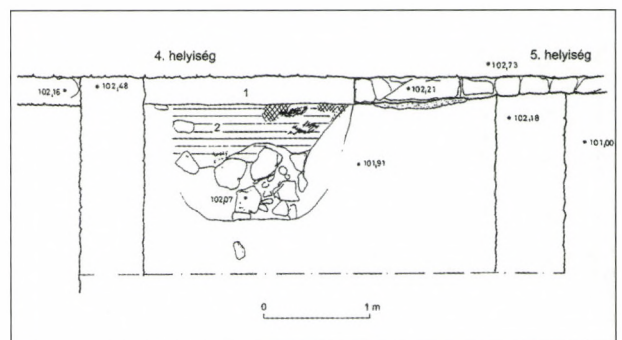
Abb. 24 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Kamine und Fenster-simse an der Innenseite der O-Wand. 13.–16. Jh.

nagyobbítását, befalazását, majd újbóli kinyitását, és végül földdel való betömését figyelhettük meg.

A fűtőpadka

A kutatóárokban, a boltív tetejétől számítva, 60–70 cm mélyen, vastag, kevert fekete földréteg volt, néhány, jellegtelen, a 15–16. század fordulójára jellemző cseréppel. Az épület 13. századi járószintjét mutató falkiugrással egy szinten, egy, a fal előtt 175–180 cm hosszú és a falra merőleges, 100 cm széles, égett, kormos, hamus folt jelent meg. Alatta egy ugyanilyen kiterjedésű, átégett felület, tűzhely alja, bukkant elő (25. kép). A 10–15 cm vastag paticsréteg külső szélén, egymás mellé fektetve, két sorban, alakatlan, égett kövek helyezkedtek el. A 40–45 cm széles kőszegély ÉNy-i sarka a 13. századi bejárat keretkövének a helyére volt beépítve, a DNy-i sarok, pedig a 13. századi bejárat befalazásához volt hozzá tapasztva. A kormos, hamus tűzhely körül nem találtunk épített oldalfalakat, vagy azok nyomait. Lehet, hogy a 200 cm széles nyíláson keresztül rakták be

a tüzelőanyagot, és ezen a nyíláson át húzták ki a szennyező égéstermékeket.²⁰

25. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: a külső konyha tűzhelye. 16. század

Abb. 25 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Herd der äußeren Küche. 16. Jh.

A 4. helyiség 15–16. századi cserépkályhája

A 14. században a 4. helyiségben, az északi fal előtt nyílt lángú, konyhai tűzhelyet építettek, melyet a 15. században lebontottak, de az alapfalak néhány kősorát meghagyták. A szintemelés feltöltés rétege 15. századi leleteket tartalmazott. A 4. helyiség új, 15. századi téglapadlóját hozzáépítették a 14. századi, 355 cm (K-Ny)×215 cm (É-D) alapterületű tűzhelynek a Ny-i oldalán meghagyott kősorhoz (26. kép). Ez azt mutatta, hogy a tűzhely feltehetően a 15. század első felében még használatban volt. A század második felében azonban a tűzhelyet áthelyezték a keleti fal elé. Amikor a 15. század végén, a keleti fal előtt felépítették a tűzhelyet, az északi fal elé, a 14–15. századi tűzhely téglapadlójára cserépkályhát építettek. A kályhaalap mérete: 170x170 cm. A kályha építése közben, a tűzhely kökeretének a belső kváder sorához és a helyiség északi falához hozzáépítették a kályhaalap 20–25 cm hosszú, hasított kövekből álló, 15–20 cm széles keretét. A körbeépített részen, a korábbi tűzhely téglapadlójára kormos téglá és kődarabokkal kevert, vastag kályhásagyag réteget tapasztottak (27. kép). A feltárás idején ez a réteg a tűzhely tégla-

26. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: cserépkályha alap. 15–16. század
Abb. 26 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Kachelofenfundament. 15.–16. Jh.

27. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 4. helyiség: a cserépkályha fenéklapjai. 15–16. század

Abb. 27 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 4: Bodenplatten des Kachelofens. 15.–16. Jh.

padlójaig sötét vörösre volt átégve. A cserépkályha-alap felett két téglapadló maradványait figyeltük meg. Az alsó szétégett, töredezett téglák szinte az egész 145x145 cm-es tűzelőtérben látszottak. A déli oldalon a kökeret és a szélső téglasor töredezett és hiányos volt, mert itt volt a fűtőnyílás. Az átépített 2. kályha padlóteglái csak az É-i fal közelében maradtak eredeti helyükön, a kályha többi részét 1945-ben, a földbe-mélyített ágyúállás kialakítása közben lebontották.

Az 5. helyiség

A feltárás idején az 5. helyiség falait, valamint, a helyiséget betöltő, a 19. század elején behordott szemetet és az épülettörmeléket, 40–50 cm földréteg borította. Itt is látszott, hogy a robbantás után körben kidőltek a falak, és a földem leszakadt. A helyiség DK-i negyede különböző, tálalakú kályhacsempékből álló cserépkályha törmelékekkel volt tele. A kályhatörmelék a DK-i falsarok külső oldalán is vastag réteget alkotott. A kályhatörmelék elhelyezkedése és mennyisége alapján úgy látszott, hogy az emeleten is a DK-i sarokban állt a cserépkályha. Az 1997-ben kiásott, első kutatóárok a helyiség ÉNy-i negyedén haladt keresztül. A feltöltés alatt 2–3 cm vastag, faszén-, koromréteggel fedett téglapadló került elő, és a kutatóárok északi végében megjelent a helyiség vörösre égett északi fala. 1998-ban a helyiség DK-i negyedét kivéve, ahol egy nagy földbabában meg kellett hagyni két fát, kihordtuk a feltöltést. Elénk tárultak a helyiség sötét vörösre égett falai, a falak tövébe leomlott égett vakolat, és a téglapadlót beborító faszénréteg. Közepén, a kormos, faszenes téglapadlóban előtűnt egy négyszögletes, „fehér folt”, amelyre rá volt dobva egy sérült, 16. századi, reneszánsz oszlopfejezet (32. kép 3). A 19. század eleji, négyszögletes beásás elérte a 14. századi középoszlop lábázatát, amit azonban nem tudtak kiemelni, mert rá volt építve egy 40 cm vastag, törtkövekből álló, kisebb faltömbre, amely a 14. századi járószint megemelése miatt a középoszlop alapozása lett. Az eddig feltárt jelenségek azt mutatták, hogy az 5. középkori helyiség az 1686-ban kialakított és a 18. század elején még működő katonai kórház egyik kórterme volt. A kórház megszüntetése után itt is erőteljes égetéssel, füstöléssel fertőtlenítették az elhagyott helyiséget. Az ÉK-i negyedben megmaradt földbabát 2004-ben, a fák kivágása után elbontottuk, és folytattuk az 1998-ban félbeszakadt kutatást.

Az 5. helyiség belső mérete: 6,2×7,2 m. A 13–14. században konyha, majd a 14. század közepétől, az épület elhagyásáig lakóhelyiség volt (1. kép). A leomlott, égett vakolat és az egész helyiség padlóját beborító, 2–5 cm vastag faszénréteg mennyiségéből arra következtettünk, hogy az 1686-os kórteremnek pár-

nafakra rakott deszkapadlója lehetett, és ennek a teljes elége tette tönkre a falakat. A vastag faszén-korom réteg alatt, nagyrészt megmaradt a középkori terem utolsó téglapadlója. 1686-ban, a téglapadlóban keletkezett hiányosságokat, és a mélyedéseket sárga agyaggal betapasztották. A helyiség déli fala a 4. helyiséggel közös válaszfal volt. A sávalapon álló, 13. századi falból a 16. század elejére már csak foltok maradtak. A DNY-i sarokban a 4. helyiséggel közös válaszfalban volt a bejárati ajtó. A rézsús ajtónyílás 150 cm széles volt (28. kép). Az ajtó bevágásával ezen az oldalon sokkal nagyobb rés keletkezett, mint a 4. helyiségben,

28. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 5. helyiség: bejárati ajtó a déli falban.

14–16. század

Abb. 28 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 5: Eingangstür in der S-Wand. 14.–16. Jh.

az alakatlan, kisebb-nagyobb törtkövekből álló fal-szövet egy része a feltárás közben leomlott. Az ajtónyílás keleti oldalán helyezkedett el a 13. századi konyha tűzhelyének a DNY-i sarokpillérre, amelyet a 14. században, a járószintig lefaragtak. A lefaragás keleti oldalán nagy repedés volt a felmenő falban, kelet felé, 160 cm-re, egy másik függőleges repedés látszott. Később kiderült, hogy a repedések között, a fal előtt a második 13. századi padló alatti fűtőberendezéshez vezető lépcsős lejárát helyezkedett el, és az alapfalban itt bontották ki a fűtőberendezés bejárátát. A helyiség DK-i sarkában ismét nagy javítások és repedések látszottak a déli falban. A 14. században, amikor az 5. helyiséget lakóhelyiséggé alakították, itt építették fel a padló alatti fűtőberendezés fűtőkamráját, amelyet a 4. helyiségből fűtöttek. A fűtőkamra tüzelőnyílása valójában már az 5. helyiségben volt, de a hozzávezető fűtőnyílást a két helyiség közötti válaszfalban, falbontással alakították ki. A keleti fal maradványai teljes egészében 13. századiak. Az ÉK-i

sarokban egy befalazott ajtónyílás van, a fal közepe táján 1997-ben megmaradt egy középosztós ablak párkánya, a DK-i sarokban pedig előkerült az utolsó cserépkályhák külső tüzelőnyílása. A nyugati fal teljes egészében a sávalapon helyezkedett el, az 1998-as feltárás idején a 13. századi járószinttől átlag 100 cm, a 16. századi járószinttől, 70 cm magasan maradt meg. A DNy-i sarok közelében egy 13. századi befalazott ablak alsó része, az ÉNy-i sarok közelében, pedig a fal mindkét oldalán egy kiszedett ablakpárkány helye látszott. Az 5. helyiség külső, ÉNy-i sarka armírozott. Az északi fal az 1997-es feltárás idején 45–50 cm-rel magasabb volt, mint a nyugati fal, három ablak helye látszott benne. 2004-re olyan nagymértékben szétfagyott és leomlott a faltető, hogy az ablakok helye már nem látszott. Az ÉK-i sarok szintén armírozott volt. A négy szabályos, nagy méretű kvádert jól megtartotta a keleti udvar északi oldalát lezáró, a Duna felé haladó fal, amelyet ráépítettek a 13. századi udvarház járószintjét mutató falkiugrásra. Az 5. helyiség északi falának a belső oldalán, az alapozásban és a felmenő falban is, találtunk a 13. századitól eltérő fal-

felületeket, javításokat, ezeknek az okát azonban nem tudtuk kideríteni.

Az 5. helyiség belső terét 2–2,5 m vastag faltörmelék töltötte be, belepte a bontott falak tetejét is. Ugyanolyan leomlott faldarabok voltak benne, mint amilyeneket az 1. és a 2. helyiségben megfigyeltünk. Téglafal darabokat itt sem találtunk, csak néhány beépített téglá volt a falakban. Mivel az épülettörmelék kihordása közben, a 18. század elején keletkezett fekete korom és a faszéntörmelék mindent elszínezett, a színtezés után a vastagon kormos 16. századi téglapadló maradványait felszedtük. Miután a helyiség ÉK-i negyedében lenyestük az utolsó, középkori szintemeléshöz behordott földréteg tetejét, a sarokban feltűnt egy 270 cm (K-Ny)×160 cm (É-D) alapterületű, szabályos téglalap alakú folt. Ezen a helyen egyébként, az 1686-os égett tapasztás alatt hiányzott a 16. századi téglapadló. A 150 cm mély gödör az 1541 és 1686 közötti időszakban keletkezett (29. kép). A keleti és az északi oldala az udvarház alapfala volt. A 160 cm széles gödör másik két oldala menetelesen mélyült. A déli oldala a 13. századi falki-

29. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 5. helyiség: gödör az ÉK-i sarokban. 16–17. század
Abb. 29 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 5: Grube in der NO-Ecke. 16.–17. Jh.

ugrástól 90 cm mélyen, 60 cm-re, a nyugati oldala 120 cm-re keskenyedett. Az eredetileg ferdén kiásott gödörfalban jól látszottak a helyiség 13–15. századi padlórétegei. A gödör épülettörmelékkal, és főként középkori tetőcserepek töredékeivel volt tele.

Az 5. helyiség déli falában lévő ajtó előtt megfigyeltük, hogy a fal tövében az utolsó, középkori téglapadló alatti habarcsréteget összesímtették a falat borító vakolattal. Az ÉNy-i sarokban tanúfalként föld babát hagytunk, ebben minden középkori padlóréteg megmaradt. A helyiség déli felében, ahol a 13–16. századi fűtőberendezések és a konyhai tűzhelyek helyezkedtek el, jóval több feltöltés, padlóréteg mutatkozott, mint a helyiség északi felében. A 14. század elejétől azonban, amikor az 5. helyiség funkciója megváltozott, és a konyhából lakóhelyiség lett, már csak két alkalommal került sor szintemeléssel járó, új téglapadló építésére. A 15. század elején megszüntették a padló alatti fűtőberendezést, feltöltötték a fűtőkamrát, és a helyére cserépkályhát építettek. Felszedték a téglapadlót, helyenként nagyobb foltokban a habarcs alapozás is hiányzott. Ugyanúgy, mint a 3. helyiségben, a falakról lekaparták a zömében fehér színű festett vakolatot, és ez lett a 15. század eleji szint-

emelés alsó rétege. A 15. század végén, a régi cserépkályha helyére újat építettek, újra levakarták a falakról a festett vakolatot, és szétterítették a 15. század eleji padlóból maradt habarcsrétegen. Ebben a rétegben sokszínű, különböző árnyalatú, kék, vörös, fehér, kevesebb zöld és sárga festett faltörmelék-szemcse volt. Azt mutatják, hogy a falakon élénk színekből álló festés volt, de a díszítő elemekről semmit sem lehetett megtudni. A sít feletti épülettörmelékben néhány 15. század végi edénytöredék is előfordult. Az utolsó 15. század-végi téglapadló, mint említettük nagyrészt megmaradt, de szétégett a 18. század elején.

Az 5. helyiség 1. cserépkályhája, 15. század

Az 5. helyiség középkori berendezési tárgyai közül csak a DK-i sarokba állított cserépkályhák alapozása maradt meg. Az utolsó kályhaalap körül, a kormos téglapadlón nagy mennyiségű kályhatörmelék volt, de nem lehetett szétválogatni, hogy melyek származtak az emeletről lezuhant kályhából és melyek voltak a földszinti cserépkályha töredékei. A padló alatti fűtőberendezés betemetett fűtőkamrája fölé építették a cserépkályhát (30. kép). A 14. századi fűtőkamra felső részében épülettörmelékes fekete föld volt, amelyet

30. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 5. helyiség: cserépkályha alapok. 15–16. század
Abb. 30 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 5: Kachelofenfundamente. 15.–16. Jh.

10–15 cm vastag, kemény réteggé döngöltek. A cserépkályha szabadon álló, északi és nyugati oldalán lebontották a fűtőkamra falának a felső részét. Az északi oldalon, a 13. század-végi szabad tűzhely kőkeretének és a fűtőkamra falának a tetejére vastag habarcsréteget öntöttek. A nyugati oldalon a fűtőkamra téglafalába is belebontottak, ezért a cserépkályha alapot rá kellett építeni a téglafalra. A kályhaalap mérete: 195 cm (É-D)×205 cm (K-Ny). A déli oldalt hozzáépítették az 5. helyiség déli falához, ezen az oldalon nem volt külön épített alapfala. A keleti oldalon a kályhaalap DK-i sarka kályhásagyagba tapasztott téglából állt. A 14. századi, padló alatti fűtőkamra füstelvezető nyílása lett a cserépkályha fűtőnyílása. Ezen az oldalon az agyagos kályhaalap, 52–54 cm széles volt, ebben megmaradtak a 14. századi fűtőkamra boltozat indításának a téglái. Az ÉK-i sarok habarcsba rakott kváder kövekből állt, a 60 cm hosszú falszakaszban 3 kváder helyezkedett el. A kváderek és a helyiség fala közé függőlegesen keskeny kőlapokat állítottak. A pótlás bontott teteje a kályhaalap alsó kőoránának a tetejével volt egy magasságban. A kályhaalap 22 cm széles északi fala alakatlan kövekből és kisebb falazótégla darabokból álló habarcsos fal volt. A szabadon álló, ÉNy-i sarok habarcsos téglafal volt. A kályhaalap nyugati oldalát a helyiség déli falához építették. A DNy-i sarok alapozása szintén nagyméretű kváderekből állt. A faltól induló, 25–30 cm széles alapfalban a 4 nagy kváder után, téglából épített falszakasz következett. A kályhaalap a sarok kváder magasságában, 25–30 cm magasan megmaradt. É-i oldala sötétkékre volt festve, a festés egybefolyt a helyiség K-i falán látható, ugyancsak sötétkék festésnyomokkal. A festett vakolat a feltárás utáni első télen eltűnt. Az épített kályhaalapon megmaradt a tüzelőtér alja, a töredezett, szétégett patics teteje vastagon kormos volt. A kályhát a 15–16. század fordulóján körül az alapozás aljág lebontották.

Az 5. helyiség 2. cserépkályhája, 16. század első fele

A 16. századi kályha alapterülete kisebb volt, mint a korábbi kályháé. A lebontott cserépkályha helyére 170×170 cm téglalapozást építettek, amely körbevette az újabb cserépkályha 145 cm×145 cm-es tüzelőterének az égett, kormos téglapadlóját (30. kép). A 2. kályha építése együtt járt az 5. helyiség padlószintjének a megemelésével. A „kályhás sarokban” 18–20 cm vastag kályhásagyag réteggel elfedték az 1. kályha maradványait. A tömörített agygréteget körbevétték az új padlórétegek: vékony, épülettörmelékes feltöltés, habarcs alapozás, padlótéglák. A kályhaépítés következő szakaszában két sor falazó téglából felépítették a cserépkályha 25 cm széles alapját, amelynek három oldala ráfeküdt a téglapadlóra. A helyiség

K-i falában a korábbi, 80 cm hosszú, 40 cm széles, téglával kifalazott fűtőnyílás alját a 2. kályha tüzelőterével egy szintre emelték (31. kép).

A középkori kályha maradványait a 3. helyiségben álló kályhához hasonlóan, az 1686-os katonai kórház kialakítása közben, kijavították, vagy átépítették. A 19. sz. elején bekövetkezett végső pusztulásig, valószínűleg igen nagy magasságban megmaradt a farsarok védelmében. A feltárás idejére egyetlen kályhaszem sem maradt a helyén. A téglalap nagy részét lebontották és elvitték a téglákat.

31. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 5. helyiség: cserépkályha fűtőnyílása. 15–16. század

Abb. 31 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 5: Heizöffnung des Kachelofens. 15.–16. Jh.

Leletek

Cserépkályha és a kályhaszemek töredékei

A kályhaomladék halomból különféle kályhaszemek, tapasztás darabok, kályhaszögek, vaspántok és drótszálak kerültek elő. A kályhaszemek nagyjából egyforma, szürkés barna színűek és azonos méretűek voltak. A kályhaszemeken talált festés és tapasztás

nyomok azonban azt mutatták, hogy a kályhákat többször átrakták, és a kályhaszemeket különböző helyzetben építették be a kályhákba. 1. A kályhaszemek nagyobb része mázatlan, egyszerű, négyszögletes, háromszögletes, és teknő alakú kályhaszem volt, a töredékek is ilyen kályhaszemekből származnak. A hátsó oldalukon voltak a tapasztás nyomok. A szabadon maradt tálalakú rész teljesen üres és tiszta maradt. 2. Kisebb mennyiségben, előfordultak ugyanilyen, a hátsó oldalán betapasztott tál alakú kályhaszemek, amelyeknél az eredetileg szabadon álló, tálalakú résznek az alját 4–6 cm mélyen betapasztották. Ezek a kályhaszemek festettek voltak, a betapasztás vörösre, a kiszélesedő oldallapok, pedig fehérre voltak festve. 3. Voltak olyan négyzetes kályhaszemek, amelyeknek a tál alakú része volt betapasztva, ezeket fordítva építették be a kályhába. A kályhaszem hátsó oldalának a szabadon maradt részeit különböző módon befestették. Előfordult, hogy csak a kályhaszem kerek fenéklapja volt vörös és a tálalakú oldallapok a betapasztás mértékéig fehérek voltak. Más kályhaszemek szaba-

don kiálló részei, a kerek fenéklap és az oldallapok is vörösek voltak. Előkerült egy olyan kályhaszem oldal-töredék, amelynek a hátsó oldala sárgára volt festve. A festett, tapasztott kályhaszemek szabadon álló részei nem voltak égettek, vagy füstösek, mert valószínűleg az emeletről zuhantak le a 19. század elején. Sajnálatos módon a kályhaszemek erősen sérült festék és agyagrétegei a száradás után elhalványultak, vagy leperegtek. 4. Meglehetősen sok olyan kályhaszem töredéket találtunk, amelyeknek mind a két oldala vastagon be volt tapasztva. Ezek mind a két oldalon sötét vörösre égtek, kormosak és füstösek voltak. Feltételezzük, hogy ezek az 1686-os kórterem kályhájából származtak, amely a fertőtlenítő kifüstölést kibírta, és a kályha csak a 19. század elején a robbantás alatt omlott össze. A kályha törmelékben sok olyan kályhaszem széldarabot találtunk, amelyeket kettős, kerek fejű, kovácsoltvas szögek fogtak össze. A vaspántok és a drótszálak szintén a kályhaszemek összetartására szolgáltak. A kályhaszögek, fémpántok, drótok valószínűleg a 17. században újjáépített kályhából szár-

1

2

3

32. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 5. helyiség: 1: lábazat töredéke. 13. század; 2: középpillér lábazata. 14. század; 3: oszlopfejezet. 16. század

Abb. 32 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 5: 1: Sockelfragment. 13. Jh.; 2: Mittelpfeilersockel. 14. Jh.; 3: Säulenkapitell. 16. Jh.

maztak.²¹ Itt is találtunk cserép hengertöredékeket, amelyek a későközépkori kályhákban a beépített füstelvezető csövekből származtak.

Építészeti elemek

A falomladékban találtunk egy, különböző, vastag habarcsrétegekkel borított, 13. századi lábázat töredéket (32. kép 1), (TÓTH 2007, 194). A helyiség közepén, a 17. századi téglapadlón feküdt a 16. századi közép oszlop törött fejezete (32. kép 3), (TÓTH 2007, 200). Az ásatás folyamán, az eredeti helyzetéből kiemeltük és a kötárba szállítottuk a helyiség 14. századi középoszlopának a lábázatát (32. kép 2), (TÓTH 2007, 193).

A lépcső

Az épület DNy-i sarkán, az emeletre vezető, 3 m hosszú lépcsőfalban 3 lépcsőfok és 10 lépcsőfok részlete maradt meg (33. kép). Egyik oldalán sem találtunk korlátra utaló jelenségeket. A középkor végén a folyosóban 30 cm-rel felemelték a járósíntet, és az első, 13. századi lépcsőfokot eltakarta a feltöltés. A tetejére ugyanolyan, hasított kőlapokat tettek, mint amilyenekkel felkövezték az egész folyosót.

A nyugati folyosó

A későközépkori kastélyépület Ny-i oldalán 320 cm széles folyosó húzódott (1. kép). Az északi szakasz az 1945-ös katonai lövészárkok kiásása közben 7 m hosszan megsemmisült. A 31 m hosszú, 65–70 cm széles fal részletei különböző magasságban maradtak fenn, például az 1–2. helyiség előtt szinte az alapozás aljáig kiszédtek. A folyosó nagy részében 17. század végi katonasírok voltak, és csak a folyosó északi és déli végében maradt meg a nagy, szabálytalan alakú kőlapokból álló, középkori burkolat részlete (34. kép). Az 1686-os sírok felett olyan félbetört, vörös téglák voltak lerakva, mint amilyeneket a 13. századi padló alatti fűtőberendezések falaiban találtunk.²² A későközépkori folyosófal nagyrészt lebontott, korábbi falakra épült.

A IV. Béla által, 1243–1248 között építtetett udvarház Ny-i oldalán haladó folyosót hozzáépítették az egyenes szentélyzáródású templom ÉK sarkán álló támpillérhez. A 14–15. századi építkezések idején a folyosó déli szakaszát az alapozás aljáig lebontották és a 13. századi fal maradványaira ráépítették az új

33. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete. A lépcső és a folyosó DK-i sarka.
13–16. század

Abb. 33 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Treppe und SO-Ecke des Flurs. 13.–16. Jh.

falakat. A lépcsőnél kiásott kutatóárkokból kiderült, hogy a folyosó 16. század eleji-állapota többszöri átépítés és szintemelés végeredménye volt. A 16. századi járószint 30–35 cm-rel magasabb volt, mint a 13. századi szint, és a kettő között egy 3. járószintet mutatott az első lépcsőfokhoz tartozó szint. Az első lépcsőfokot eltakaró kőlap beleilleszkedett a folyosó kőlap burkolatába, járószintje azonos volt a kastély és a templom szentélye között megmaradt kőburkolat tetejével (33. kép). A 16. században a lépcső előtt a folyosó mindössze 120 cm széles volt. Feltűnő, hogy a hasított és alakatlan kövekből épített folyosófalban, a lépcsővel szemben lévő falszakaszt kissé töredezett kváderekből építették.

A 14–16. században, a folyosó változásai összefüggésben álltak a szentélyben folyó építkezésekkel. A többszöri átépítés nyomai a folyosó DK-i sarkánál sokkal jobban látszóttak. A középkori bontások miatt (a folyosó alapozásának csak az alsó kősorai maradtak meg), a feltárás idején már nem lehetett megállapítani,

34. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete. 5. helyiség: folyosó részlet a Ny-i oldalon. 15–16. század

Abb. 34 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 5: Flurdetail auf der W-Seite. 15.–16. Jh.

hogy a 13–14. század fordulóján, a támpillér közelében volt-e átjáró a folyosófalban. A 14. században azonban, feltehetően már volt kapu a támpillér mellett, mert a 14. század elején az északi szentélyfalban kaput nyitottak, és Duna-parti udvarházból a 13. századi támpillér mellett lehetett a legrövidebb úton eljutni a templomba. A 15. században, a 6. helyiség kialakításával az udvarház és a szentély közötti falsoros beépült, és a támpillér melletti átjáró megszűnt. A folyosót átalakították, és a folyosó fala a 13–16. századi támpillér ÉK-i sarka előtt, derékszögben nyugatra fordult. A sarkot nagy simára faragott kváderekből építették.

A folyosó D-i vége

A nyugati folyosó D-i vége a későközépkorban félig zárt helyiséggé alakult. Mérete: 5 m (É-D)×3 m (K-Ny). Déli oldala a szentélyfal volt, a Ny-i oldalt a 13. századi egyenes szentélyzáródású templom átalakított, északi támpillére, a K-i oldalt a lépcső és a szentélyfal között kialakított, 6. helyiség Ny-i fala alkotta. A lépcső melletti és a szentély felé forduló folyosó részlet nyitott maradt. (35–36. kép). Kőlapokkal burkolták, de a támpillérek között, az 1930-as években felszedték a kőlapokat.

A nyugati udvar

A 15. század végére a nyugati udvarház Ny-i oldalán 17,5 m széles és 39 m hosszú, beépítetlen udvar alakult ki (1. kép). Keleti oldalán az udvarház melletti, korábban ismertetett folyosó, a déli oldalán a templom északi szentélyfala előtti folyosó húzódott. Az udvar nyugati oldalát a templomhajó ÉK-i sarkához épített kerítésfal, és annak a toldása, az északi oldalát szintén egy kerítésfal zárta le. Az udvar ÉNy-i sarka és az északi fal nagy része megsemmisült a 20. századi homokbányászattal. 2004-ben, a kastély északi előterének kutatása közben előkerültek az udvar ÉK-i sarkának a részletei és ezek alapján rekonstruálni lehetett a nyugati udvar teljes kiterjedését.²³

A déli folyosó fala 15 m hosszú volt, teljes egészében a 13. századi, egyenes záródású szentély előtt haladt (1. kép). A DNy-i sarkon a hajó ÉK-i sarkán álló, 13. századi támpillér előtt északra fordult, és ez a rövid, mindössze 185 cm hosszú falszakasz alkotta a folyosó nyugati szakaszát. A déli folyosót a 15. században építették, amikor az északi szentélyfalban átalakították a kaput. A folyosó kapujában az eredeti helyén maradt az a két, 100 cm hosszú, 60 cm széles, 22–24 cm vastag kőlap, amely a középkorban a küszöböt alkotta (37–38. kép). A szentély befelé rézsűsen szélesedő kapujában ugyancsak 200 cm hosszú volt a küszöb. Amikor a folyosófalat feltehetően a 19.

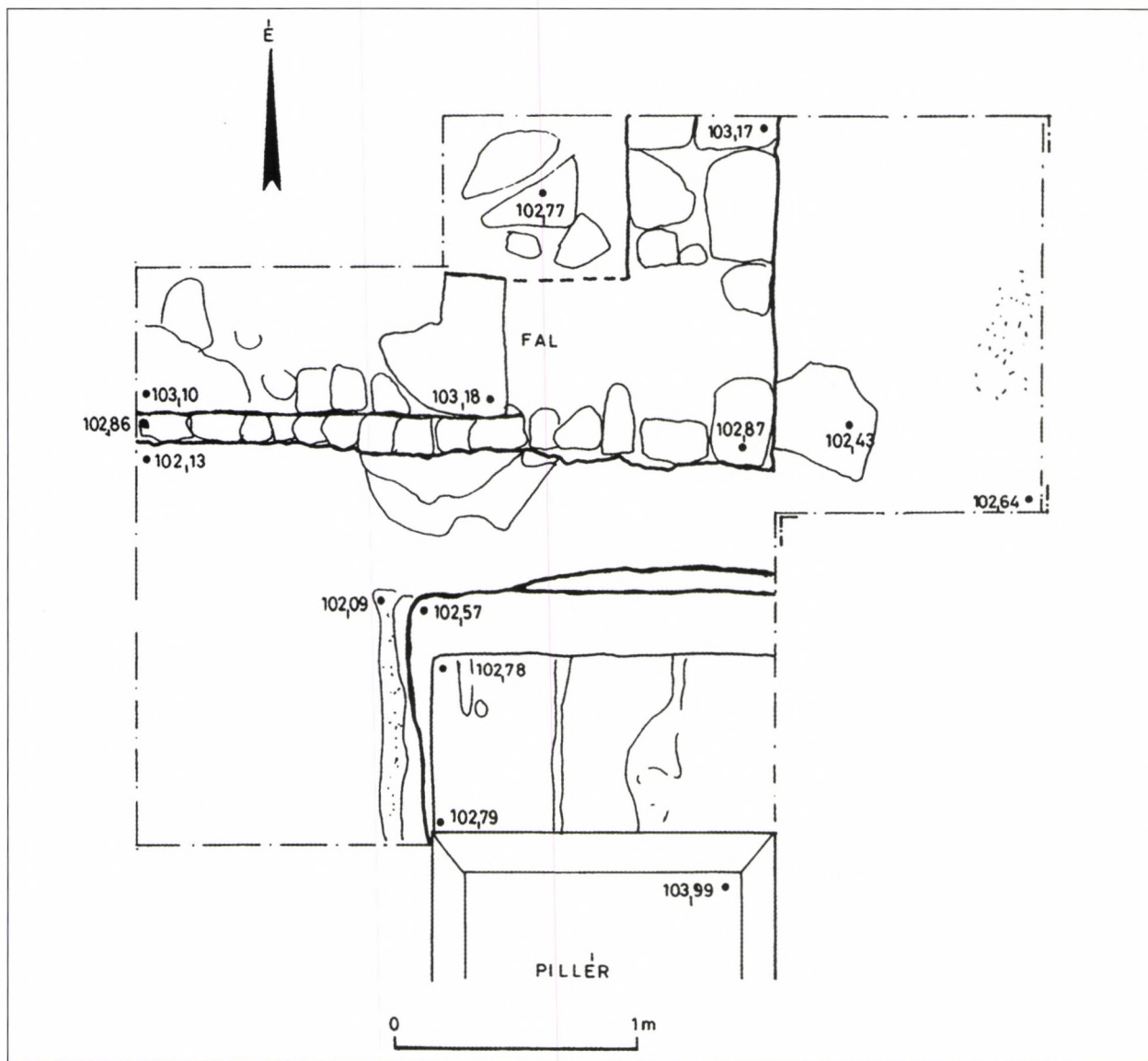

35. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély nyugati udvara, D-i folyosó: DK-i sarok. 14–16. század
Abb. 35 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Westlicher Schlosshof, S-Flur: SO-Ecke. 14.–16. Jh.

század elején szétdúlták, a küszöb keleti oldalán a kőlap végéből is letörték 20 cm-t. 1998-ban, a küszöb és a folyosó nyugati részén egy előregeedett, nagy fa állt, amelynek a gyökerei teljesen betakarták a középkori falakat. A fagyökerek között élszedett ajtókeret töredék feküdt, lehetséges, hogy a folyosó kapujából származik. A folyosónak a keleti és a nyugati sarkán, valamint a 185 cm hosszú, nyugati fal északi végén, nagyméretű simára faragott, mészkő kváderekből armírozás volt, de ezeket a romterület látogatói 2004-re teljesen szétrugdosták. A későközépkorban, a folyosó bejáratának a keleti oldala és a K-i sarok közötti fal külső oldalához hozzáépítettek egy attól mélyebbre alapozott, 55 cm széles falat, ezáltal ez a 10 m hosszú falszakasz 125–130 cm széles lett. Járószintje azonos volt a teljes későközépkori folyosó járószintjével. A 130 cm széles fal összefüggésben állt a nyugati kastélyépület déli oldala és a szentély között kialakított helyiségekkel. Lehetséges, hogy ebben a folyosószakaszban lehetett lejönni a két kastélyépület közötti, átjáró helyiségből. Ha az 1930-as években meghagyták volna a szentélyhez épített falakat, a folyosóban a középkori rétegeket, vagy a szentélyfalon a hozzá-

építések nyomait, főbb vonalakban rekonstruálni lehetne az emeleti helyiségeket.

Az utolsó, 16. század elején használt burkolat maradványai és az alatta lévő, korábbi padlórétegek csak a DNY-i sarokban, az említett, nagy fa gyökerei alatt és a hajó ÉK-i támpillére előtt maradtak meg. Három, agyagra alapozott habarcscsíkot figyeltünk meg, és a fa gyökerei között megmaradt hasított kőlapokból arra lehetett következtetni, hogy a folyosóban kőlapokból épített burkolatok voltak. A folyosófalak maradványaiból nem lehet következtetni a falak magasságára. A meglehetősen egyenetlen, kőlapokból és lapos kődarabokból álló burkolat alapján azonban feltételezhető, hogy nyitott, árkados folyosó lehetett, de az árkádok formájáról, méreteiről semmit sem lehet tudni. Az egész ásatási területről előkerült faragott kövek alapján, amelyekben csak néhány reneszánsz stílusú ajtó, vagy ablaktöredék került elő, azt gondoljuk, hogy a Ny-i udvar folyosói mindvégig megőrizték gótikus formájukat. Adataink szerint az udvarról csak a szentély előtt lehetett a folyosóba lépni, és kelet felé fordulva lehetett átmenni a kastély előtti folyosóba. A Ny-i udvar feltehetően a királyi kastély előtti, fogadó

36. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély nyugati udvara, D-i folyosó: DK-i sarok. 14–16. század
Abb. 36 Budapest XIII. Bezirk. Margaretinsel, Ruinengarten. Westlicher Schlosshof, S-Flur: SO-Ecke. 14.–16. Jh.

udvar lehetett. Ide érkeztek a királyi család vendégei, és itt váraoztak a királyi udvarba érkező, hivatalos ügyeiket intéző személyek.

A nyugati udvar bejáratának, kapujának, a helyét egyelőre nem ismerjük, de feltételezhető, hogy az udvar északi oldalán helyezkedett el. Feltételezésünket erősíti, hogy Óbudáról a legrövidebb úton észak felől lehetett az udvarhelyre eljutni. Reméljük, hogy az udvarhely belső északi kapuja, és az északi, külső várfala hamarosan előkerül.

A nyugati épület és az északi szentélyfal közötti udvar beépítése

A keleti lépcsőfeljárat lebontása, 15. század

Az udvarház DK-i sarkánál, a 13–14. századi lépcső helyén, egy L-alakú falpiller helyezkedett el, amely a K-i udvar DNY-i sarkában álló, 16. századi, emeletes torony keleti falát alkotta (1. kép). A feltárás közben előkerültek a torony építéstörténeti adatai, de eközben a 2,5 m hosszú, 2 m széles lépcső lebontási

37. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély nyugati udvara, D-i folyosó: bejárat küszöbkövei. 14–16. század

Abb. 37 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Westlicher Schlosshof, S-Flur: Schwellensteine des Eingangs. 14.–16. Jh.

idejét nem sikerült pontosan meghatározni. A lépcső alaktalan kövekből álló alapfalának az alját meghagyták, a falmaradvány vastagsága 35–45 cm volt. A bontott, egyenetlen felületű, függőleges lépcsőfalra lapos, alaktalan kövekből köpenyfalat építettek, a javított fal-sík egy vonalba esett a kastély K-i homlokzatával. A 15. században, a lebontott lépcsőfállal és a 6. helyiség K-i falával, összesen 630 cm-rel meghosszabbították a kastély K-i homlokzatát, és ez által kialakult a keleti udvar teljesen körbezárt DNy-i sarka.

A 6. helyiség kialakulása a 15. században

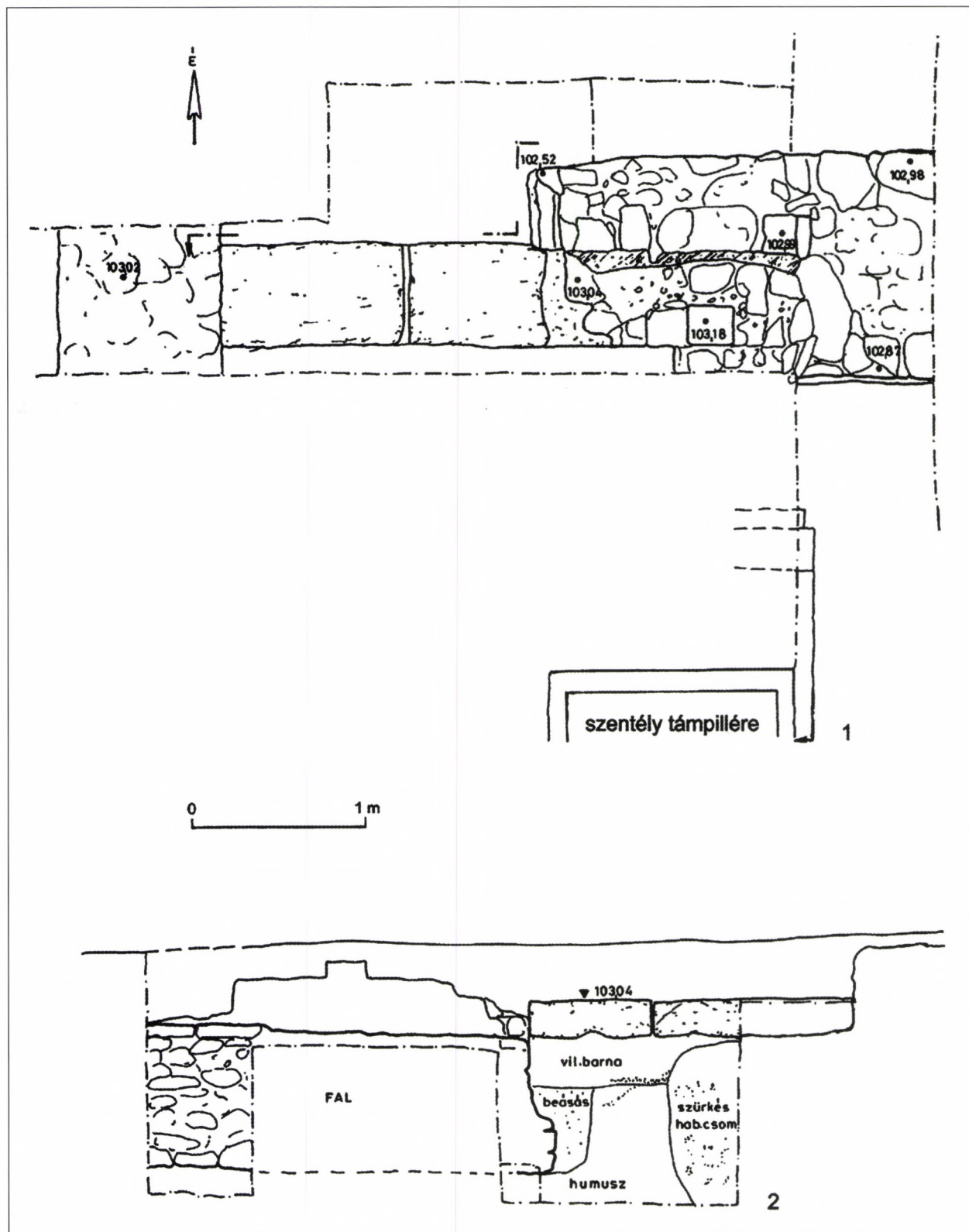
A templom szentélyének az északi oldalán 1996-ban kezdtük el a feltárást. Ebben az időszakban a szentély északi kapujától számított 3. támpillérnél, amely a 13. századi, egyenes záródású szentély É-i támpillére volt, egy keskeny, építési törmelékkel feltöltött, bokros fás mélyedés látszott, amelyet az 1930-as években ástak ki. Ebben álltak a 19. század eleji feltöltésből kibontott támpillérek. A kutatóárok a poligonális szentélyzáródás ÉK-i támpillérenek a nyugati oldalán

véget ért. A műemléki helyreállítás érdekében, sajnálatos módon, mint említettük, a kutatóárokba eső falakat, padlórétegeket elbontották, a szentélyfalat és a támpillérek oldalait a falazó kövek síkjáig levakarták.

1996–1998-ban feltártuk a szentély északi oldala és a nyugati udvarház lépcsője közötti, 480 cm széles területet. Először kihordtuk a 250 cm vastag faltörmelék maradvékát, amely nagyrészt a kastélyépület 19. század eleji felrobbantásából és a szentélyfalak lebontásából származott. A faltörmelékben sok, 14–16. századi faragott, festett kő volt, ezek nagyobb része másodlagosan felhasznált falazó kő volt, kisebb része azonban, a leomlott falak ajtó-ablak kereteiből származott. Ebben a helyiségben is a már ismert, 16. századi járószintre mélyítettünk. Az északi szentélyfal előtt, a későközépkori támpillérek alatt megjelentek a lebontott, korábbi támpillérek, és a helyiség északi oldalán, megjelent a lépcsőkhöz épített, 16. századi, K-Ny-i fal járószintjét mutató falkiugrás. A 6. helyiség déli felében kiásott szelvényekben számos új, építéstörténeti adatot kaptunk, de a felmenő falak nagymértékű pusztulása miatt csak a földszintet lehet rekonstruálni (39. kép).

Az építési periódusokat a 6. helyiséget alkotó falak járószintjei közötti különbségek alapján lehetett szétválasztani. Az É-i szentélyfal, a hozzáépített támpillérek és az udvarház déli oldalára épített lépcsők járószintjei voltak a legmélyebbek. Az 1–2 cm-es különbségeket leszámítva, ugyanazon a magasságon helyezkedtek el, mint az 1243–1248 között épített udvarház járószintjei. Ebben az időszakban az udvarház és a templom szentélye között még egy keskeny, 480 cm széles falszoros volt. A Ny-i oldalon az egyenes záródású szentély É-i támpillérehez épített folyosófal zárta le, a keleti oldala nyitott volt.

Az enyhén trapéz alakú 6. helyiség a 15. században alakult ki. Belső mérete: 7,5 m (K-Ny)×3,8–3,3 m (É-D) (1. kép). Déli oldalát a 13. század-végi, poligonális szentélyzáródás északi fala és annak kelet felé továbbhaladó, 4 m hosszú szakasza alkotta. A poligonális szentélyzáródás ÉNy-i támpillérenek a keleti fele, és az egész É-i támpillér bekerült a 6. helyiségbe (40. kép). A legtöbb, ma már megválaszolhatatlan kérdés a 6. helyiség nyugati falával kapcsolatban merült fel, amely az udvarház nyugati homlokzatával egyvonalban, a lépcsőfal déli oldalát és a szentélytoldás északi támpilléreét kötötte össze. A 3 m hosszú, 80 cm széles fal alapozása 105–110 cm széles. A lépcső mellett, a fal járószintjét mutató falkiugráson megmaradt az utolsó, 15–16. századi kőburkolat alatti habarcsréteg. A lépcső mellett a felmenő fal 145–150 cm magasán maradt meg, majd az 1930-as években történt műemléki helyreállítás során a támpillér előtt 40 cm-re lebontották. A zárófalat a támpillér ÉK-i

38. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély nyugati udvara, D-i folyosó: bejárat küszöbkövei. 14–16. század
 Abb. 38 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Westlicher Schlosshof, S-Flur: Schwelkensteine des
 Eingangs. 14.–16. Jh.

39. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete: 1, 6, 7, 10. helyiségek; 11: Ny-i folyosó; 12: lépcső; 13: torony; 14: templom-szentély, 13–16. század
Abb. 39 Raum 1, 6, 7, 10; 11: W-Flur; 12: Treppe; 13: Turm; 14: Chor der Kirche. 13.–16. Jh.

40. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 6. helyiség: a szentély támpillérei. 13–16. század eleje

Abb. 40 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 6: Stützpfeiler des Chors. 13.–16. Jh.

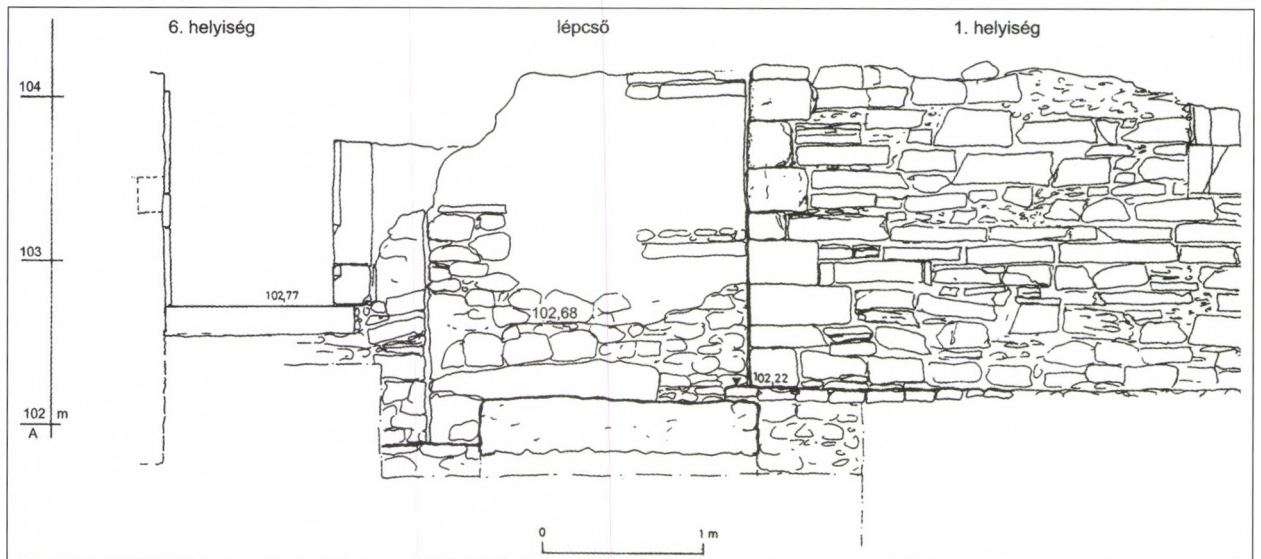
41. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 6. helyiség: falrész a 6. helyiség D-i falában. 15. század

Abb. 41 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 6: Lücke in der S-Wand. 15. Jh.

42. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 6. helyiség: a K-i fal külső oldala.
15–16. század eleje

Abb. 42 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Raum 6: Außenseite der O-Wand. 15.–16. Jh.

43. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvar: a Ny-i épület DK-i homlokzata. 13–16. század
Abb. 43 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof: SO-Fassade des W-Gebäudes.
13.–16. Jh.

sarkához építették, és a 15–16. századi, 200 cm hosszú, 110 cm széles támpillér Ny-i oldala a falsarok része lett. A feltárás idején, a bontott faltető a támpillér profilált lábázat-sarkától 38 cm mélyen jelentkezett. A 80 cm széles É-D-i fal nyugati sarka 28 cm szélesen illeszkedett a támpillér északi oldalához. (A későközépkori támpillér a korábbi, a 16. századi járószintre lebontott, 2×2 m-es támpillér nyugati felén áll.) A templom építéstörténeti kutatásait még nem fejeztük be, de az már feltételezhető, hogy a 6. helyiség nyugati zárófalát hozzáépítették a szentélytoldás korábbi, négyzetes, 180 cm mély, nyugati támpilléréhez, és a 16. századi, 110 cm széles támpillért beleépítették a 6. helyiség nyugati falába (40. kép). A kutatást nagymértékben nehezítette, hogy a 16. századi támpillér keleti oldalán az 1930-as években latrinát építettek. A feltárás idejére megmaradt a támpillér keleti oldalához épített hevenyészett fal alsó része, az 1 m mély gödör épülettörmelékkel szeméttel volt feltöltve.

A 6. helyiség déli fala a poligonális szentélytoldás északi fala volt. Az ÉK-i támpillér keleti oldalán 4 m hosszan továbbhaladt a poligonális szentélyzáródásból kiágazó széles fal, amely a Duna-parti udvarház 9. helyiségének az északi és keleti oldalát alkotta. A poligonális szentélyzáródás ÉK-i támpillérének a keleti oldalán, a támpillér és az északi szentélyfal átalakítása miatt, mély, ék alakú résben kibontották a Duna felé haladó 13–14. századi falat. Az építkezés befejezése után, a 120 cm hosszú és 200 cm mély falrész kisebb kődarabokkal és a 15. század közepére jellemző, nagyobb edénytöredékekkel kevert malterrel befalazták (41. kép). A befalazott falrésznek mind a két oldalán szintemelésre is sor került. Az időmeghatározást megerősíti az 1460–1480 között megjelent, és a budai lelőhelyeken nagy mennyiségben előbukkanó, vörös kerámia edénytöredékek hiánya (HOLL 1963, 349–354).

A 6. helyiség keleti fala az udvarház DK-i sarkán álló lépcsőfal maradványa és a Duna felé haladó, 13. század-végi fal (a déli udvarház É-i fala) között épült fel, keleti falsíkja egy vonalba esik az udvarház keleti falsíkjával (42–43. kép). A tört kövekből épített fal alapozása 75 cm mély és 105 cm széles, a felmenőfal 80 cm széles. A belső, Ny-i oldalán kialakított, 20 cm széles falkiugrás ráépült a 13. század-végi déli falra, a szintkülönbség 10 cm volt. A DK-i saroktól 250 cm-re, 100 cm széles ajtó volt a keleti falban, majd az északi ajtókeretet is magában foglaló, 60 cm hosszú falszakasszal csatlakozott az udvarház melletti lépcsőfal maradványához. Az ajtó két oldala nem egyforma. A déli oldal egybe épült a fallal, a 130 cm magas ajtókeret részlet 22 cm széles, 4 faragott kváderből áll (44–45. kép). Két kváderben 1-1 lyuk van belefúrva, de mivel ezek nem egy vonalba esnek, felté-

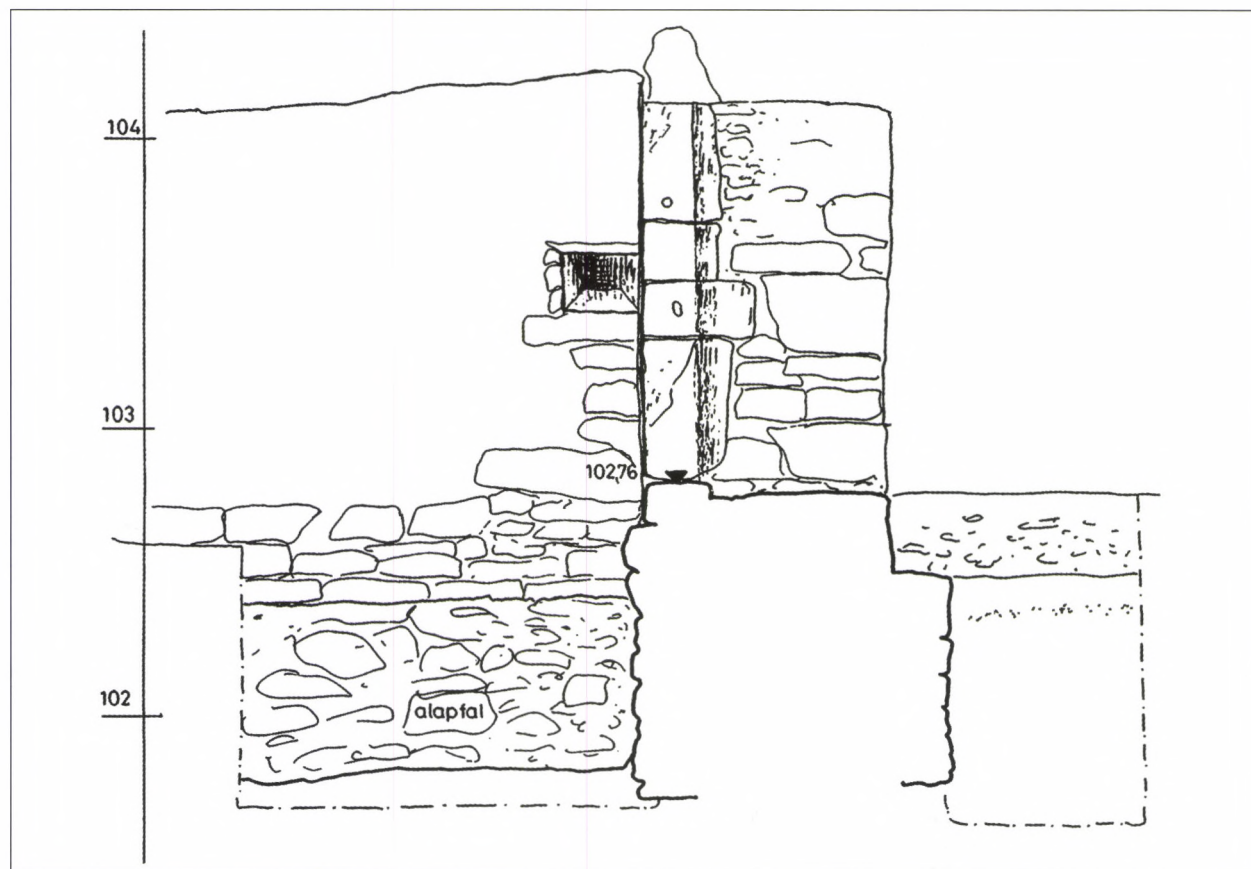

44. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete: a 6. helyiség bejárata. D-i oldal. 15. század
Abb. 44 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinen-
garten. W-Gebäude des Schlosses, Eingang von Raum 6.
S-Seite. 15. Jh.

telezhető, hogy az ajtó keretkövek itt másodlagos helyzetben vannak. A belső oldalon a 22 cm széles ajtókeret kiemelkedik a falsíkból, mögötte a 65 cm széles ajtónyílás sarkát lekerekített sarkú kváderekből építették. A 24 cm széles, 120 cm hosszú küszöbkö szintén egy korábbi, mind a két oldalán élszedett ajtókeret részlete. A lábazati részben 6 cm átmérőjű, kerek fűrt lyuk van, amelybe korábban az ajtó függesztő vasalása illeszkedett. A küszöbkövet az ajtókeret mellé fektették. Az első ajtó 120 cm széles volt. Az északi ajtókeret teljesen más felépítésű, mert későbbi időszakból származik. Az északi oldalt alkotó köveket szintén a küszöbkö mellé rakták. Az ajtó északi oldala egy, a lépcsőhöz épített, 45 cm hosszú, 80 cm széles faltömbben helyezkedett el.

Leletek

A bemutatott cserép edénytöredékek a 6. helyiség déli falában, a szentélyfal előtti falbontás befalazásából kerültek elő. Kis sárgás fehér kancsó töredéke,

45. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete: a 6. helyiség bejárata. D-i oldal. 15. század
 Abb. 45 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Eingang von Raum 6. S-Seite.
 15. Jh.

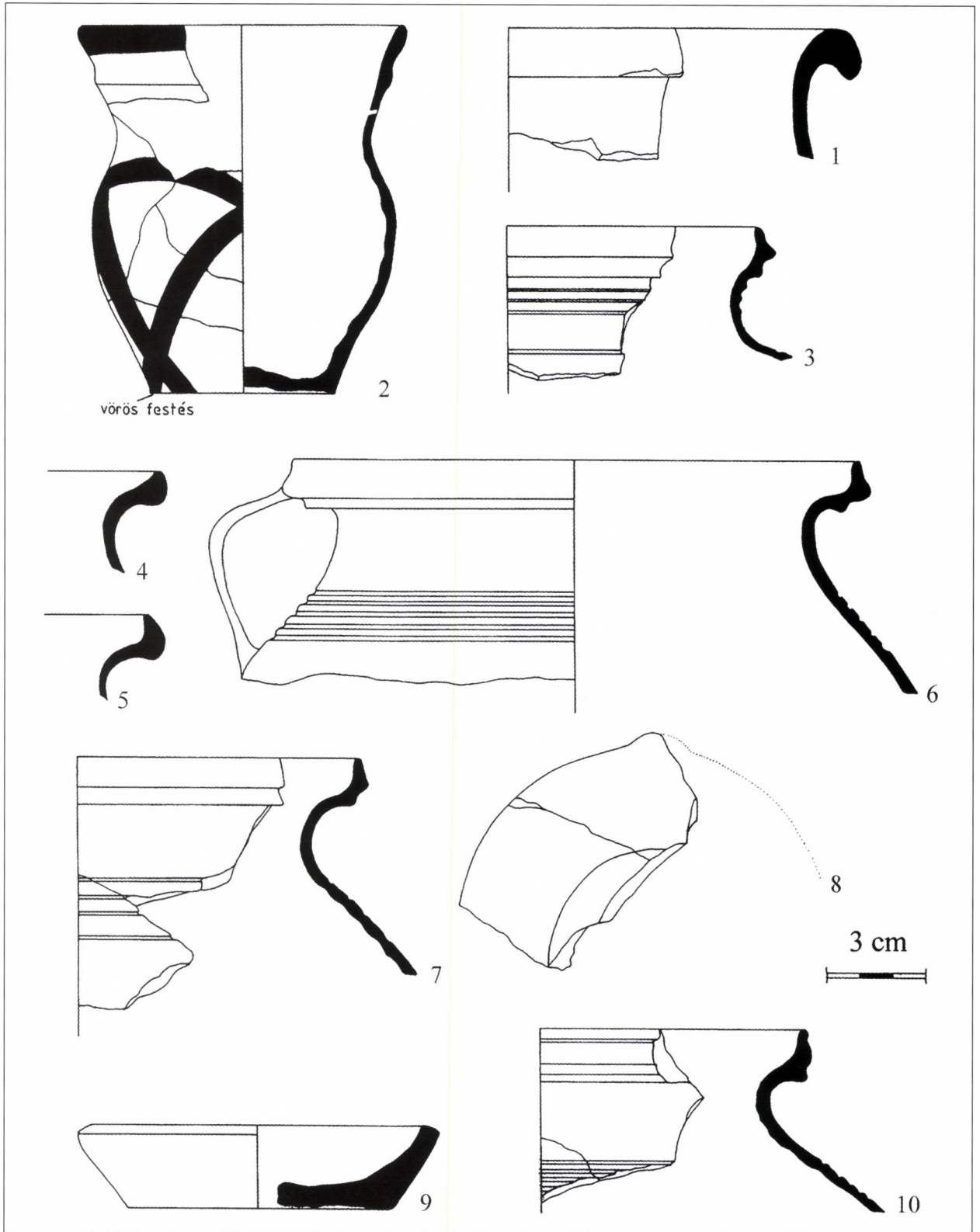
öblén és peremén vörös festés (46. kép 2). Ausztriai fazekak mintájára készült vörös fazék pereme (46. kép 1). Fehér fazekak perem és oldaltöredéke (46. kép 3–5; 10). Szürkés sárga, vékony falú, nagy fazék töredéke (46. kép 6), világos szürke, fekete törés felületű fazék részlete (46. kép 7). Mécsesek töredéke (46. kép 8–9). Minden darab a 15. század első feléből származik (HOLL 1963, 349–351).

A 6. helyiség átalakítása a 16. század elején

A 6. helyiség északi oldalán, az emeletre vezető lépcső mellett egy 65–70 cm széles fal húzódott, a Ny-i vége hozzáépült a helyiség nyugati falához (1. és 47. kép). A 19. század elején, a 6. helyiség ÉK-i sarkát alkotó falakba egy, különleges fa számára nagy gödröt mélyítettek, és csak az ajtó északi oldalát magában foglaló falcsonk maradt meg. Az ajtó északi oldalát feltehetően a lépcső mellé épített fallal egy időben építették. Az új ajtókeretet ráépítették a korábbi küszöb köre és az ajtó keskenyebb, 100 cm széles lett. A 90 cm magas ajtókeret két faragott kőből állt (47–48. kép). Az alsó szabályos kváder, élszedett ajtókeret

lábazati része. A felette lévő hasáb másodlagos helyzetben van, korábban egy másik, élszedett ajtókeret lábazata volt. Az élszedés melletti, belső síkon szabályos közökben ék alakú bevágások vannak, amelyekkel azt a látszatot keltették, mintha réteggövekből állt volna az ajtókeret. Az ajtó mindkét oldala festett volt. Az élszedett felületek egyenletesen vörösek voltak, az északi keretkő bevágásaira, 2 cm széles, vörös csíkok voltak ráfestve. A restaurálás közben kiderült, hogy ezt a követ a korábbi elhelyezések idején is többször befestették, az épület falsíkjához illeszkedő, függőleges felületeken kék, sárga, fehér festékfoltok tűntek elő. Az ajtó körüli faltörmelékben sok, vörösre festett kötőredéket találtunk, lehetséges, hogy ezek egy része az ajtó felső részeiből származik.

A 13–14. századi falszorosban kőlapok burkolták a járósíntet, azonban a 6. helyiségben téglapadló volt. A falak mellett mindenütt megmaradtak a járósíntet fedő burkolat alatti habarcs alapozások, és ezekben jól látszottak a téglák lenyomatai. Egyetlen téglát sem találtunk, talán 1686-ban, amikor az elhagyott épületeket kórházzá alakították, felszedték a padlót.

46. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete, 6. helyiség: edénytöredékek a falrészből. 15. század
 Abb. 46 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Eingang von Raum
 6: Gefäßbruchstücke aus der Wandlücke. 15. Jh.

47. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete: a 6. helyiség bejárata: É-i oldal. 15–16. század

Abb. 47 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Eingang von Raum 6: N-Seite. 15.–16. Jh.

A 6. helyiség a nyugati udvarház és a szentély közötti, emeletes, átjáró épületszárny földszinti helyisége volt, amelyben nem épült semmilyen fűtőberendezés.

A 10. helyiség

A templom és a Ny-i udvarház közötti átjáróban, az északi oldalon, a két lépcsőfal között egy, 1,8 m (É-D)×2,5 m (K-Ny) alapterületű helyiség alakult ki (1. és 49. kép). Itt látszott a legjobban az emeletre vetető lépcsők és az udvarház déli homlokzata közötti, 1–1,5 cm széles falrés. A falrészben látható volt, hogy a lépcső építése előtt az udvarház faláról lekaparták a vakolatot. A lépcsőfalakon kialakított falkiugrások szintje 5 cm-rel magasabb volt, mint az udvarházhoz tartozó járószint. A lépcsőfalak közötti szabad terület a 6. helyiség kialakítása után nyitott fülke maradt, és csak

48. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete: a 6. helyiség bejárata: É-i oldal. Az ajtó keretköve. 15–16. század eleje

Abb. 48 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses, Eingang von Raum 6: N-Seite. Rahmenstein der Tür. 15.–Anfang 16. Jh.

középkor végén, a 6. helyiség átalakítása után lett bezárható, különálló helyiség. A középkor végén, említettük, a lépcsők mellé egy 70 cm széles falat építettek, amely elhaladt a 10. helyiség előtt. Ebben az új falban kialakították a 10. helyiség 120 cm széles ajtóját. A küszöb valószínűleg téglából épült. A küszöb alatt a faltető szintje azonos volt a 6. helyiség keleti kapujában lévő küszöb alatti faltető szintjével. Az épülettörmelék kihordása után előbukkant a téglából kialakított, párhuzamos ajtókeret, vastag, fehérre festett, vagy meszelt, vakolatréteg borította. A fagyókerekkel fellazított falrészletből a kiszáradás után kihullott a téglapadló alatti habarcsréteg feltjai, ezek között, két 1686-os sír helyezkedett el. (A sírokat nem tártuk fel.)

49. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély Ny-i épülete D felől nézve. 13–16. század eleje.

Abb. 49 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. W-Gebäude des Schlosses von Süden. 13.–Anfang 16. Jh.

Feltételezhető, hogy a 13–14. század fordulója körül kialakított, fülkeszerű 10. helyiség, a templom melletti átjáró első örszobája volt, a 15–16. században azonban, bezárható, tároló helyiséggé alakították.

A keleti udvar, déli folyosó. 15–16. század

A keleti udvar mérete: 38 m (É-D)×12 m (K-Ny). A 456 m² nagyságú udvart a feltárás megkezdése előtt 3,5–4 m vastag, 19–20. századi feltöltés borította, amely a jelenlegi árvízi gát nyugati oldaláig terjed (1. kép). A Duna-parton, védett fákból álló, keskeny, bokros fasor húzódik. A régészeti kutatás mindössze az udvar déli és nyugati oldalán álló épületek előtt, egyegy, 3–5 m széles terület (cc. 180 m²) átvizsgálására korlátozódott. A feltárt területen az alsó, 1,5–2 m vastag réteget, a 19. század elején felrobbantott emeletes épület falomladéka alkotta, felette agyag és kerti földrétegek váltakoztak. A keleti udvaron szintén a 16. századi járószintig mélyítettünk. Az udvar déli oldalán, megjelent folyosó fala a 16–17. századi járószint felett 185–190 cm magasan maradt meg. A 2 m széles, folyosó a kastélyhoz tartozó, Duna-parti kikötőbe vezetett, téglapadlója volt, nagy foltokban megmaradtak a téglák. A 65 cm széles fal 675 cm hosszan ma-

radt fenn, a keleti végét egy 19. századi vízvezeték-árok kiásása közben elbontották. A 2 m széles vízvezeték-árok keleti falában már csak a fal helye mutatkozott. A vízvezeték-árok keleti oldalán kiásott kutatóárókban, a 16. századi járószint alatt megtaláltuk az udvarház ÉK-i sarka körüli, 1241 előtti várfalak, az 1243 után épített patkó alakú torony és a toronyhoz épített várfalak, illetve a 15. századi árkados folyosó lebontott és kiszedett falának a helyét. (Az udvarház északi oldalán, a 13. századi alapokon álló várfal az ÉK-i saroktól nyugat felé, cc 530 cm-re, derékszögben, az udvarház északi homlokzatához fordult. Ezt a folyosót, vagy keskeny helyiséget, az 1243 után épített udvarházzal és patkó alakú toronnyal együtt, az 1280-as években lebontották. A kiszedett falhelyen áthaladó és a bontott faltetőre ráfolyó padlóréteg a keleti folyosó ötödik, 13. század-végi padlórétegével volt azonos.) Egyelőre nem tudjuk, hogy az udvarház ÉK-i sarka körül, a 13. század vége és a 15. század vége közötti időszakban milyen változásokra került sor, mert az általunk feltárható területen, az utolsó, 15–16. századi építkezésekkel, az udvar lejtős, keleti oldalán, nagyrészt elbontották a 13–15. századi rétegsort.

Az árkádós folyosó maradványai, 15. század

A 16. századi 7. helyiség északi falát, amely különböző összetételű, és különböző minőségű falrészletekből állt hozzáépítették a 6. helyiség 15. századi, keleti falához. A fal legjobb minőségű, nyugati szakasza, 180 cm hosszú, 190 cm magas, 70 cm széles. Az alapozást kivéve, ugyanolyan, 20–30 cm vastag, 40–50 cm hosszú, hasított kőlapokból épült, mint a 6. helyiség K-i fala, de a két fal nem volt kötésben (44–45. kép). A járószintet mutató, 5–6 cm keskeny falkiugrás csak a külső, északi oldalon jelent meg. Az 56–60 cm mély, tömör alapfal 10–15 cm vastag, 20–30 cm hosszú, lapos kővekből épült, ez eltért a 6. helyiség keleti falának az alapozásától. A Duna felé haladva, az alapfal a 19. századi vízvezeték-árok Ny-i oldalában még 40 cm-re lebontott állapotban látszott. Az északi oldalon, a 6. helyiségbe vezető ajtó előtt egy kisebb, 25 cm széles, 16 cm magas, 12 cm mély világító fülke volt a falban, oldalait a falazó kövek alkották. A hasított kőlapokból álló falszakasz keleti vége bontott volt. Alaktalan kővekből álló, 80 cm hosszú falat építettek hozzá, ennek a keleti vége egyben a 7. helyi-

ségbe nyíló ajtó nyugati oldala lett. A keleti udvar felől jól látszott a hasított kővekből álló fal bontott széle, amely az árkádós folyosó 1. nyugati falpillére lehetett. A 16. századi ajtóban, a profilált keleti lábazat ugyancsak egy hasított kővekből álló falrészletben volt, amely az árkádós folyosó 2. falpilléréből maradt meg. A két falpillér közötti távolság cc. 170 cm lehetett.

Az árkádós folyosó többi részéből csak az alapfal maradt meg, amely, mint fentebb említettük, a 19. századi vízvezeték-árok nyugati oldalában 40 cm-re lebontva került elő. A vízvezeték-árok keleti oldalában már csak a kiszedett fal helye látszott. Az árkádós folyosó további 550 cm hosszú szakaszának a helyét 50–55 cm mély, épülettörmelékkel betöltött árok formájában láttuk. A falhely mellett megmaradt a 15. századi folyosó téglapadlójának a habarcs alapozása. A habarcsréteg alatt két barna humuszréteg helyezkedett el, az alsóban kelta cserépdarabok voltak. Az árkádós folyosó Ny-i felét a 16. század elején beépítették, Ny-i végében a 7., a középső részében a 8. helyiség helyezkedett el.

50. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara: 7–8. helyiség É felől nézve. 15–16. század.
Abb. 50 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof: Raum 7–8 von Norden. 15.–16. Jh.

A 7. helyiség a 16. század elején

A 7. helyiség belső mérete: 200 cm (É-D)×560 cm (K-Ny). A 16. századi járószinttől számítva a falak 190–160 cm magasan maradtak meg (1, 50. kép). A Ny-i fal előtt kiásott szelvényben lemélyítettünk a falak aljáig, és a falkutatás eredményei megmutatták a falak építésének a sorrendjét. A déli fal a legkorábbi, a poligonális szentélyzáródásból kiágazó, 13. század végi, K-Ny-i fal. Itt már beleépítették a 19. századi kápolna falait, de a középkori fal északi oldala 200 cm hosszan még megmaradt. Majd a Duna felé haladva, a 7–8. helyiségek déli oldalát alkotó, 13. század végi falat szinte teljesen lebontották, csak az alapozás alsó kősora maradt meg. A 7. helyiség nyugati fala a 6. helyiség keleti fala volt, amely a 15. században a 6. helyiséggel kibővült kastély keleti homlokzatának volt a részlete (39., 51. kép). Közepén, a faltető közelében megmaradt egy rézsűsen faragott, nagyobb kváder, amely a 6. helyiség korábbi ablakának az egyik, alsó köve lehetett. Az északi fal az árkádos folyosó maradványaiból és folyosófal alapozására épített alaktalan kövekből álló fal részleteiből állt. A belső oldalon, az ÉNy-i saroktól 70 cm-re, egy 50 cm széles, 30 cm mély és 55 cm magas világító ablak volt a felmenő falban, az ablak függőleges kereteit egy-egy keskeny kőlap, az alját és a tetejét, pedig a fal egy-egy falazó köve alkotta. A 7. helyiségbe a keleti udvarról lehetett belépni, a 100 cm széles ajtó és az ÉNy-i sarok között 280 cm volt a távolság (52. kép). Az ajtó megépítése előtt elbontották az árkádos folyosó 1. falpillérének a keleti oldalát és alaktalan kövekből hozzáépítették az ajtó nyugati oldalát alkotó toldást. Az ajtónyílásban 20 cm mélyen belebontották a korábbi alapfalba, hogy megépítsék a küszöböt. Két sorban alaktalan köveket építettek be, a küszöb tetejére 25 cm vastag kőlapokat helyeztek. Az ajtó keleti oldalát az árkádos folyosó 2. falpillérének a maradványaira építették. A külső oldalon 80 cm magasan megmaradt a 15. századi falpillér ÉNy-i sarka. Befelé haladva 35–40 cm-re lebontották. Az ajtónyílás belső oldalához nagyjából egyforma, bontott anyagból származó, lekerekített és élszedett kvádereket építettek. A 3. kváder már az új, törtköves falban helyezkedett el, mellette egy félkörös bordával profilált, 13. századi ajtókeret volt befalazva. A 16. század elején téglapadló volt a 7. helyiségben, a habarcs alapozásban megmaradtak a padlóteglák lenyomatai.

A helyiség K-i végét betöltötte egy, 200 cm (É-D)×170 cm (K-Ny) szabályos, mészkö kváderekkel keretezett tüzelőberendezés maradványa. Az utolsó, 16. századi téglapadlót hozzáépítették a mészkö kváderekhez. A tüzelőtér téglából épült, a szétvert tűzhely, vagy kályha kormos téglái szanaszét hevertek

51. kép: Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara: a 7–8. helyiség belső tere, Ny felől nézve. 13–16. század;

Abb. 51 Budapest XIII. Bezirk. Margaretensinsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof: Das Innere von Raum 7–8 von Westen. 13.–16. Jh.

52. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara: a 7. helyiség bejárata. 15–16. század eleje

Abb. 52 Budapest XIII. Bezirk. Margaretensinsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof: Eingang von Raum 7. 15.–Anfang 16. Jh.

az egész 7. helyiségben. Kályhacsempe, vagy kályhaszem töredékeket nem találtunk. A szétszórt téglák mennyisége alapján feltételezhető, hogy itt téglakemence lehetett. A 17. század végi felújításnak, használatba vételnek a nyomait nem figyeltük meg.

A 7–8. helyiségben a tüzelőberendezések teljes feltárását és dokumentálását nem végezhetjük el, mert a romok letisztítását követő éjszakán, az egész ásatási területről felszedték és az utolsó darabig elvitték a már megtalált, részben letisztított téglapadlók, kemencék, tűzhelyek több száz padló- és falazótegláját.²⁴

A 8. helyiség a 16. század elején

A 8. helyiség belső mérete: 200 cm (É-D)×300 cm (K-Ny) (1.; 50. kép). Déli fala a poligonális szentélyzáródásból induló, 13. század-végi széles fal, amelyet ezen a szakaszon a 19. századi kápolna építése miatt lebontottak. A helyiség Ny-i felében a 13. század-végi fal alapozásának csak az alja maradt meg, de a helyiség DK-i sarkánál (a 19. századi munkagödör K-i oldalán), a 13. század-végi fal felmagasodott. A déli udvarház ÉK-i sarkától 360 cm-re előkerült egy, a déli falhoz épített, 60 cm×60 cm alapterületű, 90 cm magas falpillér maradványa, de szétázott és leomlott (5. kép). Az előtte kiásott kutatóárokban kiderült, hogy a falpillérnek nem volt alapozása, mindössze 8–10 cm mélyen volt beásva a 16. századi járósíntbe, az alja ráfeküdt a 15. századi téglapadló alatti habarcsrétegre. Az utolsó, 15–16. századi téglapadló teljesen körbevette a falpillért. A 7. helyiséggel közös, nyugati válaszfal olyan gyenge megtartású, apró kövekből és téglából épített vékony fal volt, hogy a feltárás idejére teljesen leomlott és vastag törmelék réteggé befedte a 7. helyiség kemencéjének a romjait és a 8. helyiségben kialakított tüzelő padkát. Az északi fal a 15. századi árkados folyosó alapjaira épített alaktalan kövekből álló fal volt, amelyből mindössze 85 cm hosszú szakasz maradt meg. A keleti végét, mint említettük, elbontották az itt kanyarodó és kiszélesedő, 19. századi vízvezeték-árokban. A 8. helyiség K-i oldalán nem találtunk zárófalat. A DK-i sarokban állt a 60 cm hosszú falpillér, amely feltehetően szemben állt az É-i fal K-i végével. 140 cm széles, bejárat keletkezett, amelyben feltehetően ajtó volt. A 8. helyiség Ny-i végében, 25–30 cm magas tüzelőpadkát találtunk. Mérete: 200 cm (É-D)×180 cm (K-Ny). A tüzelőpadka 3 oldalán egy sorban, nagyjából egyforma kváderek keretezték a tűzhelyet. A tűzhely alját két sor téglából építették. Az alsó sorban a téglák a hosszabb oldalukon álltak, a felső sorban vízszintesen feküdtek. A téglasorok vastagsága 16–17 cm volt, tehát a kváderek 8–9 cm felmagasodó széle 20–22 cm széles keretbe foglalta a tüzelőpadkát. A téglák égettek és kormosak voltak, szétégett a téglák és a kövek közötti tapasztás is. Miután leszedtük a kemence faltörmelékét, elértük a két helyiség közötti válaszfal maradványait. A két sarokban a vastag paticsréteg alatt, apró, kő és tégladarabokból épített, vastagon tapasztott, 30–40 cm hosszú, 30–40 cm magas falcsontot találtunk. A válaszfal előtt, a tüzelőpadka középső részében, egy 90×80 cm-es foltban, teljesen szétégték a téglák, feltehetően itt volt a 7. helyiségben elhelyezkedő kemence (?) szája. A tüzelőpadka feltárását követő éjszakán, amikor felszedték és ellopták az összes középkori téglát, teljesen szétdúlták a tüzelő berendezésének a maradványait, ezért nem tudjuk, hogy a 7. és a 8. he-

lyiség tüzelőberendezései hogyan alakultak ki, illetve volt-e valamilyen korábbi tüzelő-, fűtő berendezés? Azt biztosan állíthatjuk, hogy a kastély elhagyása idején, 1526–1541 között, a keleti udvar déli folyosójában, a 7. és a 8. helyiség között tüzelőpadkás fűtőberendezés helyezkedett el.

A 7–8. helyiség konyha lehetett. A füstmentes 7. helyiségben a sütés-főzésen kívüli tevékenység (pl. előkészítés, tisztítás, az ételek főzés előtti összeállítás, a tálalás) zajlott, és a 8. helyiségben lévő tűzhelyen és a tűzhelyről nyíló kemencében sütték és főzték az ételeket.

Az emeletes torony az udvar DNy-i sarkában, 15–16. század

1998-ban, az udvar DNy-i sarkát és a 6. helyiség keleti harmadát betöltötte a leomlott falak törmeléke és eltakarta a középkori falmaradványokat. A felső földréteg lehordása után látszott, hogy a falomladékban sok faragott és festett kő van, ezért igen sokáig tartott a faragott kövek kiemelése és falomladék kézi kihordása. A 6. helyiség keleti oldalán, az ajtó előtt, fokozatosan kibontakoztak egy torony földszinti falai, de csak 2004-ben volt lehetőségünk a régészeti feltárás befejezésére, és annak megállapítására, hogy a torony a 15. században épült, majd a 15–16. század fordulóján átépítették.

Az első, 15. századi torony alapterülete: 350 cm (É-D)×220 cm (K-Ny). A földszint északi és keleti oldalán nyitott átjáró volt, a nyugati oldalon a köpenyfallal borított, korábbi lépcsőfal és a 6. helyiség kapuja helyezkedett el. A torony déli falát a 6. helyiség kapujához épített, árkados folyosó 180–200 cm hosszú, 1. falpillére alkotta, amelynek a keleti szélét, mint korábban említettük, az árkados folyosó 15–16. század fordulóján történt beépítése idején elbontották. Az árkados folyosó 1. falpillérének a K-i végével egy vonalban, a falpillérre merőleges irányban, felépítették a torony keleti falát, amely a feltárás elején egy 125 cm hosszú, 65 cm széles, szabadon álló falpillérnek látszott. 160 cm magasan maradt meg. Teljes egészében ráépítették a lebontott, 13. századi lépcső alapozására (53–56. kép). A szabadon álló déli sarkok armírozottak voltak, több korábbi, közöttük római-kori, faragott kő volt beleépítve. Párhuzamos volt az udvarház-kastély keleti homlokzatával. A két fal között 160 cm volt a távolság. A falpillér északi oldala egyben a torony alatti, 160 cm széles átjáró-folyosó északi homlokzata volt. A keleti oldalon 220 cm volt az átjáró szélessége. A torony földszintjén valójában egy dongaboltozatos, 345 cm hosszú (É-D) és 160 cm széles (K-Ny) folyosó volt, amelyből csak a 6. helyiség földszintjére lehetett belépni. A torony földszintjén, vagy a 6. helyiségben, vagy a 6. helyiségből nyíló 10.

53. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara, torony: a K-i fal. 15–16. század
 Abb. 53 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof, Turm: O-Wand. 15.–16. Jh.

helyiségben nem kerültek elő emeletre vezető lépcső maradványai, kőalapozás, vagy fagerendák alapárkai. Ezért azt gondoljuk, hogy a tornyot azért építették, hogy kialakíthassák benne a két kastélyépület emeleti helyiségei közötti átjárót. Amennyiben csak egy emeletes volt az udvarház és a két udvarház közötti átjárót magában foglaló torony, a tetőszerkezettel együtt, legkevesebb 12 m magas volt. Az emeletes kastély épületek és az udvar DNy-i sarkába épített torony eltakarták a szentélynek az északi és a keleti oldalát.

Az 1. és a 2. torony falrészleteinek a szétválasztására és a 2. torony építési idejének a meghatározására 2004-ben volt lehetőség. A 15. századi torony keleti falának az északi végéhez, merőleges irányban, hozzáépítettek egy 145 cm hosszú, 65 cm széles falat (53–56. kép). A folyosó 410 cm (É-D) hosszú lett, szélessége és a földszinti, nyitott átjárók szélessége változatlan maradt. A keleti oldalon az új fal 80 cm hosszú támpillért alkotott. A támpillér déli oldalán, a falsarokban kibukkant a 13. századi lépcső alap-

falának a teteje, ezt kőlapokkal lefedték. A 16. századi fal alapozása 60 cm mély, tömör, javított habarcsos alapfal volt. A 16. századi járószint 46–50 cm-rel magasabb volt, mint a nyugati kastélyépülethez tartozó, 13. századi járószint. A folyosóban a lebontott, 13. századi lépcsőfal előtt kiszedték a 13. századi lépcső alapozását, és a lépcsőfal elé 40 cm széles 30 cm mély falat építettek. A megemelt járószint burkolatának lett az alapozása. A 16. századi járószint alatt vastag feltöltés rétegben a 15–16. század fordulójára jellemző kályhaszem töredékek és edénytöredékek voltak.

Az alapfalak vizsgálata azt mutatja, hogy a korábban erőteljesebb, több kőfallal rendelkező tornyot építettek. A feltárás idején, a torony alatti folyosó 190 cm hosszú keleti falának a tetején megmaradt a dongaboltozat első kősora, a Ny-i szélén 7 elnagyolt, átlag 26×24×22 cm-es kváder helyezkedett el. A támpilléres keleti toronyfal minden oldalán több rétegű vakolat volt, de a feltárás után csak foltok maradtak. A keleti átjáró szélessége változatlan maradt. A tornyot

54. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara, torony: a torony alja É felől. 15–16. század
Abb. 54 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinen-
garten. Östlicher Schlosshof, Turm: Unterteil von Norden.
15.–16. Jh.

alkotó falak olyan alacsonyan maradtak meg, hogy az átjárók ívindításai is elpusztultak.

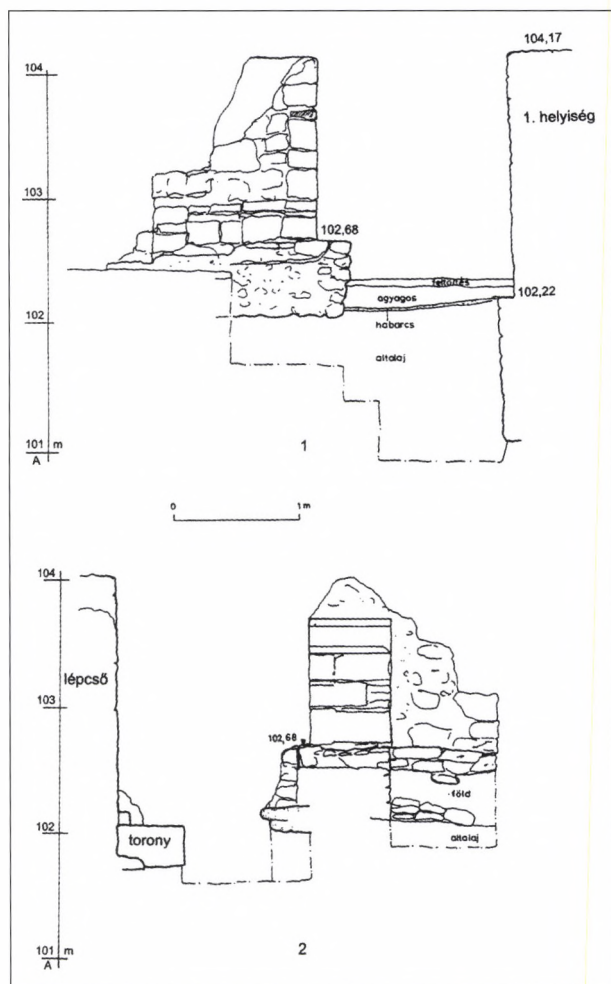
Leletek

A keleti udvar DNy-i sarkába és a 6. helyiség keleti végébe zuhant faragott kövek zöme olyan, sarok és kerettörődék, amelyeket a 19. század elején, a robbantás előtt nem tudtak kiszedni a falakból. A kövek a 15–16. századi toronyból származnak, azonban az emeleti ajtók helyét nem lehet rekonstruálni. A rendkívül változatos kőanyag feldolgozása folyamatban van, de azonnal látszott, hogy a kövek két csoportba sorolhatók. A nagyobb darabszámú csoportba azok a kövek tartoznak, amelyek a leomlott, 16. századi falakból, másodlagos helyzetből kerültek elő. A kövek nagy részét többször felhasználták, általában minden lehetséges módon, jobbról-balra, alulról fölfelé stb. megforgatták. Voltak olyan darabok, amelyeken a 13. századi faragás nyomait is fel lehet ismerni. A szabadon maradt felületek újbóli faragása, és a kövek festése, alig különbözött a korábbi állapottól. Ezért

55. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara: a torony alja feltárás közben. 13–16. század
Abb. 55 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinen-
garten. Östlicher Schlosshof: Unterteil des Turms während
der Freilegung. 13.–16. Jh.

elég sok festett kőn több rétegben megmaradtak festéknnyomok, de csak a legfelső festékrétegeket konzerváltuk. A másik csoportba az egyszerű faragott, szemlátomást eredeti helyzetből lehullott kövek tartoznak, amelyek szintén az egyik oldalán rézsűs, élszedett, különböző méretű ablak, vagy ajtókeretek darabjai. Bemutatunk egy fehérre festett ablaktörödéket (57. kép 1), (TÓTH 2007, 191), egy olyan 3 darabra törött ajtóbélletet, amelynek mind a két oldala vörösre és fehérre festett (57. kép 2–3), (TÓTH 2007, 186) és egy olyan ajtóbéllet törödéket, amelynek mind a két oldala vörösre festett (57. kép 4), (TÓTH 2007, 186). A majdnem egyforma, a méreteiben is szinte azonos bontott kövek beépítése jól látható a 6. helyiség bejáratának az északi oldalán (45–46. kép). A restaurálás és a leltározás közben összeraktuk a szemlátomást összetartozó darabokat, és úgy láttuk, hogy zömében két nagyobb és két kisebb 16. század elején felépített

56. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara. 1: a torony K-i fala. É-i oldal; 2: a torony K-i fala. D oldal. 15–16. század eleje

Abb. 56 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof. 1: O-Wand des Turmes. N-Seite; 2: O-Wand des Turmes. D-Seite.

15.–Anfang 16. Jh.

ajtóból származnak. Biztosan állíthatjuk, hogy az ugyancsak festett sarokkövek szintén az emeletről származnak, mert ezen a területen mindegyik földszinti ajtónak magmaradtak a sarok és küszöbkövei (TÓTH 2007, 185–190). A leírásban a kövek korát az utolsó beépítés idejére, a 15. század 2. felére és a 16. század elejére határoztuk meg.

Több kőfaragványon a festett réteg felett meszelés foltjai látszottak, és a kövek jelentős része égett, kormos és füstös volt. A torony és a hozzákapcsolódó falak első kimeszelésére valószínűleg a katonai, tábori kórház kialakítása idején, 1686-ban került sor, az égés és füstnyomok pedig a kórház megszüntetése utáni fertőtlenítő kifüstölésből származnak. Ezek szerint

1686-ban használható emeleti helyiség is megmaradt a középkori épület déli oldalán.

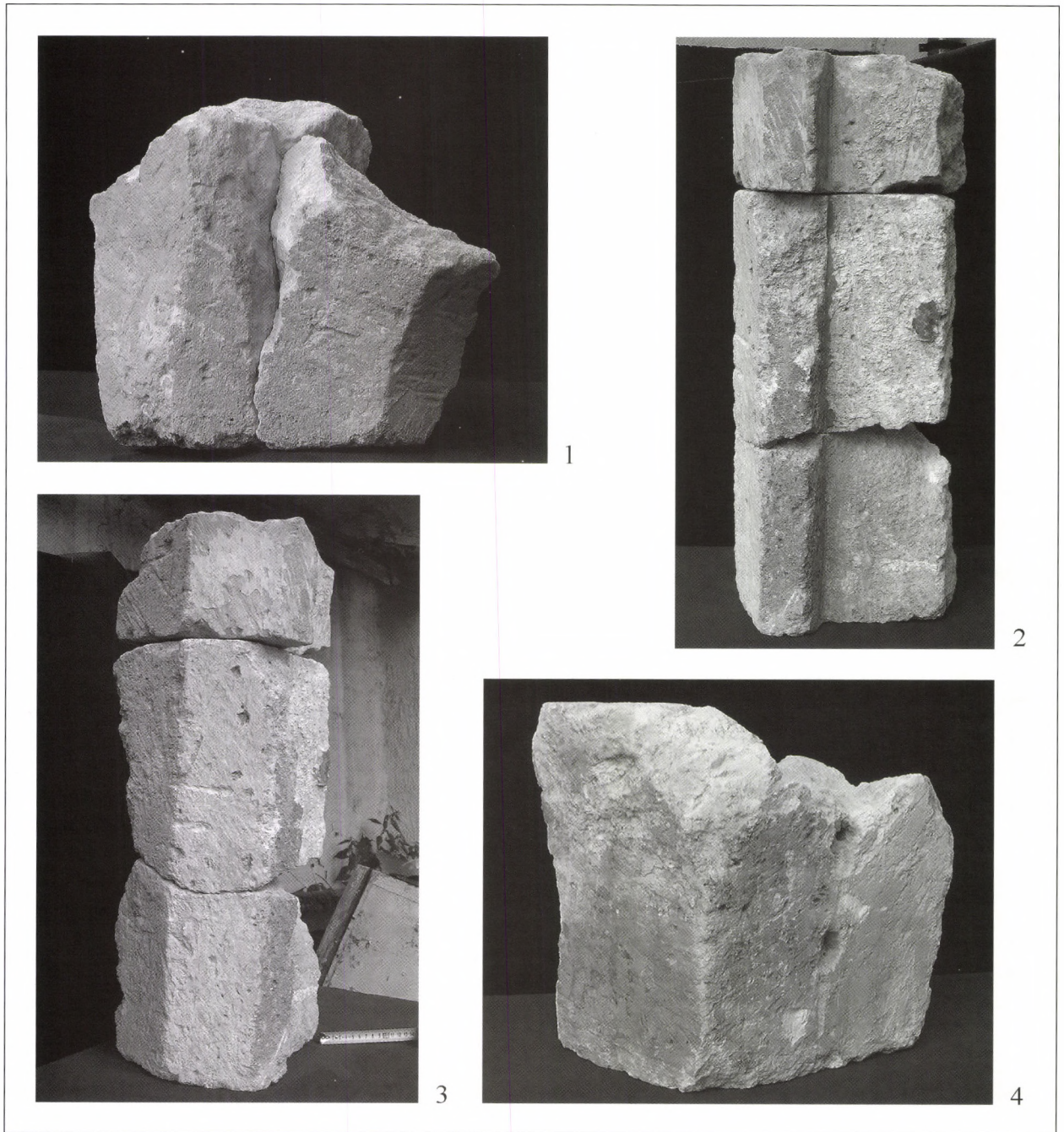
A kikötőbe vezető folyosó nyugati vége, 15–16. század

A déli kastélyépület előtti, keleti várfal belső oldala, mint korábban említettük, a kutatás határa volt, felette magasodott a 340 cm magas árvízi töltés. Az omlásveszély miatt a folyosó 16. századi járószintjéből csak két kutatóárkot ástunk, amelyekben előkerültek a 13–16. századi építkezések falrészletei, feltöltés és padlórétegei. A 6. és a 7. padlórétegek a 15–16. századi járószinteket mutatták. A 6. padlóréteg szintjén, a kastély ÉK-i sarkánál kialakult egy folyosó kereszteződés. A keleti folyosó áthaladt a Dunára vezető, K-Ny-i folyosón, és észak felé továbbhaladt egy újabb falsarok előtt (1, 58. kép).

Korábban leírtuk hogy a 15–16. század fordulója körül, a déli kastély-épület északi oldalán, 550 cm hosszan még az alapjait is elbontották a 15. századi árkádos folyosónak. A kiszedett fal helyében megjelent egy, újabb falsarok (59. kép). A 90 cm széles, É-D-i falnak a tetejét 250 cm hosszan, a K-Ny-i faltetőt 180 cm hosszan kibontottuk a feltöltésből. A felmenőfal a járószinttől 55–90 cm magasan maradt meg. A Dunára vezető folyosó a falsaroknál 200 cm széles volt. Kelet felé az árvízi töltés, észak felé az anyagi fedezet hiánya miatt nem folytathattuk a kutatást, ezért nem tudjuk, hogy a falsarok milyen építmény része. A természetes, középkori Duna-parthoz való közelsége alapján azonban, feltételezzük, hogy a keleti udvar keleti várfalának a DNy-i sarka lehetett. A körülötte feltárt régészeti adatok szerint legkorábban, a 15. század végén épült, a járószintet mutató falkiugrás elvágja a 15. századi 6. padlóréteget. A 7. padlóréteget felszedték, de a falsarok mindkét oldalán megmaradt a 7. padlóréteg alatti feltöltés rétege. Ebben különböző korú régészeti leletek voltak, amelyek között a 15–16. század fordulójára jellemző cserépedények darabjai voltak a legfiatalabbak. Az utolsó, 16. század-eleji szintemelés feltöltés rétege, amely a kastély épületek mellett helyenként 40–60 cm vastag volt, a lejtős keleti udvaron áthaladva, a falsarok közé érve, 10–12 cm-re elvékonyodott.

Keleti udvar, északnyugati sarok

A keleti udvar északi oldalát egy, a nyugati épület ÉK-i sarkához épített, 65 cm széles fal zárta le (2. kép 1). 8 m hosszan feltártuk, innen tovább halad az árvízi töltés előtti, védett fák között. A feltárt részlet egyik oldalán sem találtunk hozzá épített falakat. Az udvar északi zárófalát ráépítették a nyugati épület 13. századi járószintjét mutató falkiugrásra. A 90 cm mély alapfal a bolygatatlan talajban áll. Az udvar feltárt részein csak a nyugati kastélyépület előtt került elő

57. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara, torony: 1: festett ablak keret; 2–4: festett ajtókeret töredéke. 15–16. század

Abb. 57 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof, Turm: 1: bemalter Fensterrahmen; 2–4: bemalte Türfragmente. 15.–16. Jh.

egy olyan, átlag 200 cm széles sáv, amelyben egymás fölött, 13–16. századi habarcsfoltok voltak. Az ajtók előtt téglalenyomatokat is találtunk. Megfigyeléseink szerint, a udvar többi, feltárt részén nem volt épített burkolat.

Az udvar északkeleti sarkáról nincsenek adataink. Elhelyezkedését a keleti és az északi falak meghosszabbításával rekonstruáltuk.²⁵

58. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara, DNy-i sarok.: a kikötőbe vezető folyosó feltárás közben. 13–16. század

Abb. 58 Budapest XIII. Bezirk. Margaretinsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof, SW-Ecke: zum Hafen führender Gang während der Freilegung. 13.–16. Jh.

Összegzés

A régészeti kutatások eredményei alapján egyre jobban kezdenek kibontakozni a „Margit-szigeti domonkos apáca kolostor” néven közismert, nagy középkori épületegyüttes különböző rendeltetésű részletei. A világi épületek között a királyi udvarház-kastély volt a legjelentősebb. A kolostor lakói és a kolostorba látogató személyek előtt zárva volt, csak a királyi család, vagy az előkelő vendégek tartózkodhattak a várfalszerű kerítésekkel elkülönített épületekben. A királyi kastély az apáca kolostor számára is rendkívül fontos lehetett, és jelentős szerepe volt a Margit kultusz ápolásában. Talán ezzel magyarázható, hogy a Ny-i kastélyépület I. helyiségét meghagyták a 13. századi formájában. Elképzelhető, hogy miként Szent Margit sírját, imádkozó helyét a templomban, szülei-

nek, az alapító IV. Béla királynak és Mária királynénak a fogadótermét is büszkén mutogatták. A kolostorban élő apácák a 16. század elején is jól tudták, hogy a kolostor alapítását követő évtizedekben négy Árpád-házi hercegnő lakott a kolostorban, és az udvarházban rendszeresen találkoztak a családtagjaikkal és a népes rokonsággal. Az apácák a Margit legendából és az 1276-os, Margit szentté avatásához lefolytatott vizsgálat jegyzőkönyvéből több olyan, politikailag fontos családi eseményről is olvashattak, amelyben Szent Margit, vagy V. István lánya, Erzsébet fontos szerepet játszottak. A legtöbb látogató természetesen a templomba érkezett, elsősorban Margit sírjához jöttek, de jól láthatták V. István, és a többi királyi családtag síremlékét is. Felbecsülni sem lehet azonban, hogy a Margit halálát követő, 1270–1529 közötti, 259 évben hány beteg ember keresett

59. kép Budapest XIII. Margitsziget, romkert. A kastély K-i udvara, DNy-i sarok: a folyosó kereszteződés É-i oldala.
15–16. század eleje

Abb. 59 Budapest XIII. Bezirk. Margareteninsel, Ruinengarten. Östlicher Schlosshof, SW-Ecke: N-Seite de Gangkreuzung. 15.–Anfang 16. Jh.

gyógyulást a kolostor melletti kórházban. Nemcsak az imádkozás, a mély vallásos hit, hanem az orvosi ellátás és a gondos ápolás is elősegítette a gyógyulást, amely sok esetben a kezeletlen betegeknél valóban csodának számított. Az orvosi feladatokat valószínűleg a domonkos rend képzett orvosai látták el, az apácák, a kórház ápolói, szolgálói mellett, beosztás szerint vettek részt az ápolásban. Bizonyára voltak olyan apácák, akik ismerték a gyógyfüveket, de a nagy hatású, drága gyógyszereket patikusoktól szerezték be és a készletet gondosan elzárták (IRÁNE MELIS 2003, 79–80).

A régészeti kutatás során kibontakozó falrészletek azt mutatják, hogy a templomot kivéve, az egész épületegyüttesnek egyszerű, de egységes külső megjelenése volt. A királyi udvarhely épületeit sem a művészien faragott építészeti részletekből álló, díszes külső különböztette meg a több épülettől, a különállást a várszerű kerítésfalakkal körbevett udvarok, és az őr-tornyoknak is beillő tornyok mutatták. Az épületek

kialakulása, alaprajzi fejlődése, kapcsolata a szomszédos épületszárnyakkal, egyedül álló a magyar középkori építészetben, ezért nem is lehet besorolni a közismert épülettípusok közé. A 13. századi történeti adatokon kívül mindössze kétszer, 1323-ból és 1472-ből találtunk az udvarházakkal kapcsolatba hozható okleveles említést, viszont a régészeti kutatás eredményei feltárták az udvarhely folyamatos fenntartásának, többszöri, átépítésekkel járó modernizálásának a nyomait. A jellegzetes díszítő elemekből álló, építészeti faragványok hiányában, az udvarhely épületeit elég nehéz más királyi udvarházakkal, nyaralókkal összehasonlítani. A Margit-szigeti udvarhely valószínűleg az óbudai várhoz tartozott, és a királyi család tulajdonában állt. A Margit-szigethez legközelebb Buda-Nyéken maradtak meg a királyi nyaraló épületei. A két különálló, eltérő alaprajzú épület a 14–15. században épült, és a 16. századi átépítésekkel reprezentatív külsőt kaptak. A nyéki reneszánsz stílusú építészeti tagozatok lehetővé tették, hogy mind a két

nyéki épületet be lehetett sorolni az európai és a magyar, 16. század eleji, díszes árkádós folyosókkal

körülvevett, emeletes, reprezentatív épületek sorába (HORLER 1987, 131–177).

Jegyzetek

- 1 A 19. század közepén, Kubinyi Ferenc és kortársai, az apácakolostortól északra fekvő romokat a ferences kolostorral azonosították, és a premontrei kolostort az apácakolostortól délre helyezték (KUBINYI 1861, 22–25; RUPP 1868, 62; TÖRS 1872, 57–59). Némethy Lajos, a történeti adatok és a falakban fennmaradt gótikus építészeti faragványok alapján, a ferences kolostort az apácakolostortól délre helyezte. A 19. század első felében a főhercegi család nyaralóját hozzáépítették a ferences templom falaihoz (DIVALD 1903, 37).
- 2 Ybl Miklós felmérési rajzát a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal térkép gyűjteményében őrzik.
- 3 III. András trónra lépése (1290) idején Kun Erzsébet királyné (1270–1272), IV. László (1272–1290) anyja, a politikai szereplésből visszavonult és feltehetően beköltözött a szigeti udvarházba, és talán itt halt meg. Ágnes királyné megemlíti, hogy 1295-ben már nem élt. Feltehetően IV. László felesége, Izabella özvegy királyné is gyakori vendég volt a szigeten, és jó kapcsolatban állt IV. Béla unokáival, a kolostorban élő Árpádházi hercegnőkkel. 1490-ben IV. Béla unokája, Macsói Margit volt a kolostor priorisszája, és a kolostorban lakott Erzsébet hercegnő, V. István zaklatott sorsú apáca-lánya. A történeti adatok szerint Erzsébet, Izabella királynéval együtt 1300 körül elhagyták Magyarországot, és Erzsébet nővéréhez, Mária nápolyi királynéhoz utaztak. A 14. század elején a Mária királyné által támogatott Nápoly környéki kolostorokban tűntek fel, és a 14. század első harmadában, időskorban fejezték be az életüket (WERTNER 1892, 474; 505; 529; 539–541).
- 4 KLANICZAY Tibor–KLANICZAY Gábor, Szent Margit legendái és stigmái. Budapest 1995. Több helyen.
- 5 A templom hajójában, a DNy-i sarokban egy, a falak kiszáradását elősegítő, nagy tűzhely maradványai kerültek elő. A tűzhely aljába tapasztott cserepek a 15. század első feléből származnak. Szerző ásatása, feldolgozás alatt.
- 6 Adataink szerint az 1460-as évek elején, Mátyás király és Szilágyi Erzsébet nemcsak anyagiakban támogatták az apácákat, hanem a domonkos szerzetesekkel kapcsolatos vitáikban, az apácák érdekét védve, a pápánál is közbenjártak. 1464-ben Mátyás király Margit szentté avatása ügyében levelet írt II. Pius pápának, és miután II. Pius a levél megérkezése után rövidesen meghalt, Mátyás király újabb levelet küldött II. Pálnak, de a Szentszék érdemben nem foglalkozott Margit szentté avatásának az ügyével (NÉMETHY 1884, 20–21; HARSÁNYI 1938, 108–109).
- 7 A faragott kövek felmérése és tudományos feldolgozása még nem történt meg.
- 8 A keleti udvarnak csak a középkor-végi kiterjedését rekonstruáltuk. Az udvar ÉNy-i és a DK-i sarkán előkerült falak irányát meghosszabbítottuk, de természetesen csak akkor lehet az udvar teljes alaprajzát megismerni, ha sor kerül a feltárássá.

- 9 A régészeti leletek szintemelésekkel járó feltöltés rétegekből származnak. A feltöltések szilárdító anyaga általában háztartási hulladék, főként állatsontok, cserépedények, kályhaszemek, és vaseszközök darabjaiból áll, amelyeket legtöbbször építési törmelékkel is összekeverték. Az aprólékos vizsgálat és elemzés után kiderült, hogy a feltöltések között, a bennük talált régészeti leletek alapján, jellegzetes különbségek mutatkoznak. A réteganyag túlnyomó többsége az egész kolostor területét érintő építési periódusokból, egy más összetételű réteganyag pedig, a nagy építési periódusok közötti, egy-egy épületszárnyban véghezvitt, kisebb mértékű, de jelentős változásokkal járó átalakításokból származik. Az időrendi kérdésekben biztos kiindulópontot jelentett a 16. sz. elején elhagyott épületek téglapadlói és az udvarok kőburkolata alatti feltöltések kora. (Az apácák már 1529-ben elmenekültek, de feltételezhető, hogy 1541-ben, Buda török kézre kerülése idején, már az egész Margitsziget néptelen volt.) Az utolsó feltöltések a 16. század elején, de még 1526 előtt készültek. Az 1995–1999. években feltárt rétegezetség alapján a 15–16. század fordulója és az 1526 közötti időszakban keletkezett feltöltés mennyiségét legalább 6000 köbméterre becsüljük. A kutatóárkokból kikerült leletanyag általában fele-fele arányban állatsontokból és cserepekből állt. Az edénytöredékek kora igen változatos, a római kortól a 15–16. század fordulójáig terjedő időszakból származtak. A restaurálás előkészítése közben egyszer sem találtunk két, törésselüvelettel összeillő cserépdarabot. Ugyan ilyen, változatos korúak lehetnek az állatsontok is. Úgy tűnt, hogy a feltöltésbe kevert, vastag falú, nagy méretű edények és a tál alakú kályhaszemek töredékei direkt erre a célra válogatott depókból származnak. Ezt a vegyes időrendű leletcsoportot nem tekintjük a kolostorból származó, in situ régészeti leleteknek, hanem feltételezzük, hogy más, középkori építkezésekhez hasonlóan, az apácák a többi építőanyaggal együtt, ezt a feltöltés anyagot is vásárolták.

A korábbi, 13–15. századi építkezések idején, nem volt ilyen „egységesen vegyes” a feltöltések összetétele. Az épületek közötti, külső területeken alig volt háztartási hulladék. A nagyobb kiterjedésű, 10–30 cm vastag feltöltések zömmel az átépítések során keletkezett építési törmelékkel kevert földből álltak. A nagyobb köveket lehetőleg szorosan a falak mellé rakták, ezek között, például a templom szentélye mellett, több, az aktuális szintemelésnél korábbi, építészeti részlet töredékét is megtaláltuk. Az eddig felsorolt feltöltés fajták leleteivel szemben, néhány helyen olyan feltöltés rétegeket találtunk, amelyekben csak egy-egy rövidebb időszakból származó edénytöredékek voltak. Ebből a leletcsoportból fazekakat bögréket, tálakat, fedőket lehetett rekonstruálni. Ezeket az edényeket itt használták, és itt kerültek szemétre. A cserepek anyaga, a rekonstruálható

- edényformák semmiben sem különböztek a budai, a pesti, vagy az óbudai hasonló korú tárgyaktól, de mind-egyik leletcsoportban voltak olyan cserepek, amelyek utólag bevészt, bekarcolt, befűrészelt jelekkel megjelölt edényekből származtak. A 15. század vége–16. század eleje között idehordott edénytöredékes feltöltés rétegekhez képest a karcolt jeles cserepekkel jelzett rétegekben nagyon kevés állatsont került elő és nem találtunk egyetlen vasdarabot sem (IRÁSNÉ MELIS 2003, 79–80).
- 10 Nyugdíjas bányászok voltak az ásatási munkások, és a Ny-i udvarház falaiiban felismerték a 19. századi robantás tűzfészkeit.
- 11 A Szent Margit életét elbeszélő legendából tudjuk, hogy Margit rendszeresen átjárt az udvarházba. Például, ha a szülei a szigeten tartózkodtak, velük ebédelt. Feltehetően az udvarházban zajlottak azok a viták is, amelyek során Szent Margit visszautasította a király vele kapcsolatos házassági terveit, és a szülei akarata ellenére, a kolostorban maradt (ÉRSZEGI 1983, 110–179).
- 12 A falakon és a fagyökerek között megmaradt festett vakolat darabokat Springer Ferenc restaurátor szedte le és konzerválta azokat. SPRINGER F., A Margit-szigeti ásatásokon előkerült festett vakolatok. Leletmentési dokumentáció. 2000. március. Kézirat. Budapesti Történelmi Múzeum. A teljes restaurálást és a rekonstrukciót Harsányi Eszter restaurátor készítette. HARSÁNYI E., A margitszigeti domonkos apácakolostorhoz kapcsolódó királyi kastély 1-es és 3-as számú helyiségében feltárt falfestménytöredékek. Restaurálási dokumentáció. 2003. május-szeptember. Kézirat. Budapesti Történelmi Múzeum.
- 13 Az 1995–2004 közötti ásatásokból előkerült faragott köveket beszállítottuk a Budapesti Történelmi Múzeum kőtárába. Tóth Attila restaurátor és a kőtár gyűjteménykezelője letisztította és konzerválta a darabokat, közreműködött a leltározásban és a fényképezésben. Elkészítette a köleírásokat és összeállította a margit-szigeti köveket bemutató katalógus I. fejezetét (TÓTH 2007, 181–202).
- 14 A restaurálás közben megismert adatokat, a falfestménytöredékek különböző szempontok szerinti szétválogatását és csoportosítását, valamint az összefüggő részletekből rekonstruált felületet Harsányi Eszter ismerteti a kötet következő tanulmányában.
- 15 Az udvarház 3. helyiségében, az emeletről lezuhant, valamint a behordott épülettörmelékben különböző vastagságú, nagy, cc. 80×100 cm nagyságú terrazzo padló-töredékek helyezkedtek el. A padlódarabok színe és a padlóanyagot alkotó szemcsés anyagok méretei között különbségek voltak. A terrazzo padló in situ nyomait egyelőre csak a kolostor területén, a sekrestyében és a kerengőben találtuk meg. Az apácák 1529-ben elhagyták a kolostort, ezért a kerengő utolsó középkori téglapadlója legkésőbb a 16. század elején készült. A 16. századi téglapadló alatt kerültek elő a terrazzo padló maradványai, amelyek a 15. századból származnak. Szerző ásatása, 1955–1966.
- 16 A kályhának ezt a részét funkcionális helyzetben felvidéki, Besztercebánya körüli 17–18. századi házak cserépkályháiban találtuk meg. A Divald Kornél által összegyűjtött kályhák 2003-ban a besztercebányai városi Múzeumban voltak kiállítva. A füstelvezető, amelynek az alsó vége négyszögletes, tálalakú kályhaszem formában függődött, a cserépkályhák felső részében, az egyik függőleges kályhaszem sor helyére építették be. A cső tál alakú, alsó végződése kürtöként szerepelt, amely egyrészt felszította a kályha párkányára helyezett világító eszköz, vagy más, kisebb, melegítésre szolgáló nyílt tüzek lángját, és ugyanakkor elvezette a füstöt is (DIVALD 1909, 20). A 15–16. századi, Margitszigeti ásatási leletek között több füstelvezető töredéke is előkerült, mutatják, hogy az apácakolostor és a körülötte álló épületek cserépkályháiban füstelvezető csövek is voltak. Ugyanilyen füstelvezető cső, kályhaelem, került elő a budai Szent György téren, az 1968-ban elbontott Teleki palota pincéjében feltárt középkori kútból (B. NYÉKHELYI 2003, 33–34).
- 17 A régészeti feltárások leletei közül egyelőre csak a bronz csillárok töredékeit publikálták a kutatók. Legutóbb Gere László az Ozorán előkerült darabok alapján rekonstruálta a várkastély bronzcsillárát (GERE 2003, 59–63). A középkori kovácsoltvas világítóeszközök feldolgozása még nem történt meg, viszont elkezdődött az üveglámpások összegyűjtése. A budai (H. GYÜRKY 1986, 30–31) és a visegrádi üveglámpák (MESTER 1997, 18–19) egy részét fémből készült tartókba helyezték, és lehettek olyanok, amelyeket rá lehetett akasztani a csillárok tartószerkezetére. A Margit-szigeti csillár akasztó horgai alapján feltételezhetjük, hogy a 3 horog egy, vagy több, kovácsoltvas abrónsot is tarthatott, és a világító lámpákat, vagy a gyertyatartókat a kovácsoltvas abrónsra akasztották fel.
- 18 1945-ben a keleti Duna-parton végig lövészárkokat és géppuskaállásokat ástak. 1998–1999-ben két alkalommal kerültek elő 1945-ből származó háborús lövedékek, de a tüzszerzési vizsgálatokat csak a szentély északi oldalán kijelölt ásatási területen végezték el.
- 19 A 15–16. században a királyi udvarhely és az apácakolostor épületeiben különféle kályhaszemekből álló cserépkályhákkal fűtöttek. Az udvarhely nyugati épületének a 3. 4. 5. helyiségében ugyanarra a helyre két-két cserépkályhát építettek, de mivel az első kályhákat feltehetően alig használták, mind a két kályhában nagyrészt ugyanazokat a kályhaszemeket építették vissza. A déli udvaron, a világi nők házában szintén két kályha nyomait találtuk meg (a szerző ásatása, 1999, 2004). A kolostor négyszög DK-i sarkánál elhelyezkedő begina házában is több kályha volt. Az utolsó a begina ház DK-i helyiségében, a cserépkályha a keleti fal előtt állt, és kívülről fűtötték. A kályhaalapon, az alsó sor kályhaszemei közül, több megmaradt az eredeti helyén (FEUERNÉ 1971, 264). Ugyan ennek a helyiségnek a DNy-i sarkában egy korábbi cserépkályhaalapja is előbukkant (szerző ásatása, 1972). A kolostor és a kórház helyiségeinek a fűtéséről nincsenek adataink, valószínűleg azért, mert a 20. század első felében a feltárási építészmérnökök nem tartották fontosnak ezt a kérdést, és nem foglalkoztak a kályha alapokkal. Az 1938-ban megnyitott romkert területéről az épülettörmeléket a déli udvarra hordták át. Az egyik törmelék domb a déli kórházépület, ÉK-i

- sarkánál magasodik, nagy ecetfa áll a tetején. 1999-ben még nem tudtuk, hogy van-e valami a dombok alatt, ezért az említett helyen beleástunk a dombba. Az épület-törmelékben feltűnően sok kályhaszem töredéket, paticsot, paticsos falazó tégladarabot, igen sok habarcsos padlótegla darabot, valamint a későközépkori feltöltésekre jellemző edény, vaseszköz, és állatsont darabot találtunk.
- 20 A magyar középkor kutatásban ismeretlenek a várak, a városi paloták, a városi lakóházak és a kolostorok konyhái. Azt már tudjuk, hogy a Buda és a Pest körüli, 15–16. századi falvakban a középmagyar háztípusban élt a lakosság, és ugyanilyen alaprajza volt a kisebb, pesti házak földszintjének is (K. IRÁS-MELIS, *Archaeological Traces of the Last Medieval Town Planning in Pest*. „Quasi liber et pictura” Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára Budapest, 2004. 239–242). Az utcára merőleges tengelyű házak 1. utcára néző helyisége szoba, a mellette lévő 2. helyiség a konyha volt. A konyha egyik sarkában, a konyha és a szoba közötti válaszfal mellett helyezkedett el a tűzhely, vagy annak az e korszakban már fűtőpadkává alakult formája. A szoba felőli oldaláról a szoba cserépkályháját fűtötték. Számos középkori falusi és mezővárosi házban a fűtőpadka másik oldaláról a konyhafalhoz épített, külső kemencét fűtötték. A fűtőpadka egyben a konyha nyílt lángú szabad tűzhelye volt, a füst a tűzhely fölötti nyíláson, vagy a szabad kéményen keresztül távozott a házból (A. FILEP, *Konyha*. In *Magyar Néprajzi Lexikon Harmadik kötet*. Budapest, 1980, 261–263). A Margit-szigeten, a kolostor alapítását megelőző 12. századi falut is beszámítva, több, mint 400 év tüzelő-fűtő berendezéseit ismertük meg. Az 1243 utáni épületekben, a tűzhely maradványok alapján felismertük a konyhákat, és előkerültek a szabadon álló kemencék, sütőházak maradványai is. Az ásatási területen öt konyhát találtunk, külön konyhája volt az udvarházaknak, az apácakolostornak, a begina háznak, a kórháznak. (Feldolgozásuk folyamatban van.)
- 21 Sabján Tibor szíves szóbeli közlése
- 22 A feltárt fűtőberendezések fölött érintetlen középkori rétegeket találtunk. Véleményünk szerint, a Ny-i folyosóban látható téglák egy újabb, még ismeretlen padló alatti fűtőberendezésből származnak, amelyet egy, 1686-os katonai tömegsír kiásása közben szétzedtek. Az ásatási eredmények alapján feltételezzük, hogy a déli kastélyépületben is lehetett padló alatti fűtőberendezés. Lehetséges, hogy a 9. helyiség ÉK-i sarkában előkerült kemencenyomok a padló alatti fűtőberendezésből származtak. Kovács Eszter 2005-ben a templom szentélyének az ÉK-i oldalán, a 9. helyiség mellett feltárt egy temetőrészletet, amelyben 1686–18. század eleje közötti időszakból származó sírok voltak. A korábban előkerült, égett agyag tapasztások, agyagfal maradványok azonban a 2005-os szelvényen kívül helyezkedtek el, feltárásukra nem volt lehetőség (KOVÁCS 2005, 208).
- 23 Az udvar teljes kiterjedését Kovács Eszter 2004. évi ásatási eredményeiből ismerjük, szíves szóbeli közlését köszönöm.
- 24 Hasonló pusztítást végeztek egy kereskedelmi televíziós csatorna munkatársai, amikor a templom hajójában kerékpár akadályversenyt rendeztek az ásatási árkokban. Ezt követően a Budapesti Történeti Múzeum biztonsági szakemberei őrizték az ásatási területet.
- 25 Az ásatások geodéziai felmérését dr. Vándor Andrásné, Viemann Zsolt, a rajzokat Kuczogi Zsuzsanna, a fényképeket Bakos Margit, Kovács Eszter, Varga Zoltánné Tóth Zsuzsanna, Tihanyi Bence és Hack Róbert készítették.

IRODALOM

- BELLUS–SZABÓ 1999 I. BELLUS–ZS. SZABÓ, *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere*. Budapest 1999.
- CODEXEK 1879 RÉGI MAGYAR KÓDEXEK. *Nyelvmléktár VIII*. Szerk.: Volf György. Budapest 1879, 1–86.
- DIVALD 1903 K. DIVALD, *Budapest művészete a török hódoltság előtt*. Budapest 1903.
- DIVALD 1909 K. DIVALD, *A besztercebányai Múzeum kalauza*. Budapest 1909.
- ÉRSZEGI 1983 *Árpád-kori legendák és intelmek*. – A válogatás, a bevezető tanulmány, a jegyzetek és a szöveggondozás Érszegi Géza munkája. Budapest 1983.
- FEKETE-NAGY 1973 L. FEKETE–L. NAGY, *Budapest története a török korban*. In: *Budapest Története 2*. Budapest 1973, 337–436.
- FEUERNÉ 1963 R. FEUERNÉ TÓTH, *A margitszigeti domonkos kolostor*. *BudRég 22* (1971) 245–268.
- FEUERNÉ 1971 R. FEUERNÉ TÓTH, *Középkori hypokaustum a Margitszigeten*. *BudRég 20* (1963) 427–448.
- GÁL 2000 É. GÁL, *Margitsziget*. Budapest 2000.
- GERE 2003 L. GERE, *Késő középkori és koraiújkorai fémleletek az ozorai várkastélyból*. *OpHung 4*. Budapest 2003.
- GYÖRFFY 1973 GY. GYÖRFFY, *Budapest története az Árpád-korban*. In: *Budapest Története 1*. Budapest 1973. 217–349.

- GYÖRFFY 1998 GY. GYÖRFFY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV.* Budapest 1998.
- H. GYÜRKY K. H. GYÜRKY, *Az üveg.* Katalógus. A Budapesti Történeti Múzeum középkori gyűjteménye. *Munumenta Historica Budapestinensia* 5. Budapest év nélkül.
- HARSÁNYI 1938 L. HARSÁNYI, *A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt.* Debrecen 1938.
- HOLL 1963 I. HOLL, *Középkori cserépedények a budai várpalotából (XIII–XV. század).* *BudRég* 20 (1963) 355–394.
- HORLER 1987 M. HORLER, *Les édifices de la villa royale de Buda-Nyék.* *Acta HistArt* 33 (1987–1988) 131–177.
- HUSZÁR 1979 L. USZÁR, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute.* Budapest 1979.
- ÍRÁSNÉ MELIS 1999 K. ÍRÁSNÉ MELIS, *Régészeti adatok a budapesti 11–13. századi királyi udvarhelyek kutatásához.* *BudRég* 33 (1999) 291–311.
- ÍRÁSNÉ MELIS 2003 K. ÍRÁSNÉ MELIS, *Karcolással jelölt középkori cserepek a Margit-szigeti domonkos apácakolostor területéről.* *BudRég* 37 (2003) 107–120.
- ÍRÁSNÉ MELIS é.n. K. ÍRÁSNÉ MELIS, *A 13. századi kisváarak régészeti kutatása Budapest területén.* *Monumenta Historica Budapestinensia* 14. év nélkül. 65–71.
- ÍRÁSNÉ MELIS 2004 K. ÍRÁSNÉ MELIS, *A Budapest Margit-szigeti domonkos apácakolostor pusztulása a 16–17. században.* *BudRég* 38 (2004) 107–120.
- ÍRÁSNÉ MELIS 2008 K. ÍRÁSNÉ MELIS, *A Budapest Margit-szigeti középkori királyi udvarhely régészeti kutatása . I.* *ComArchHung* 2008, 247–305.
- KLANICZAY 1995 T. KLANICZAY–G. KLANICZAY, *Szent Margit legendái és stigmái.* Budapest 1995.
- KOVÁCS 2005 E. KOVÁCS, *Budapest, XIII. Margitsziget, domonkos apácakolostor. Régészeti kutatások Magyarországon 2005.* Budapest 2006, 208.
- KUBINYI 1861 F. KUBINYI, *Margitsziget műemlékei.* *ArchKözl* 2 (1861) 1–25.
- LÖVEI 1980 P. LÖVEI, *The Sepulchral Monument of Saint Margaret of the Arpad Dynasty.* *Acta HistArt* 26 (1980) 175–221.
- LUX 1923 K. LUX, *A margitszigeti domonkosrendi apácakolostor romjai.* *Élet* 14 (1923) 121–128.
- LUX 1938 G. LUX, *Újabb ásatások a Margitszigeten.* *Technika*, 1938. június, 204–213.
- MESTER 1997 E. MESTER, *Középkori üvegek.* *Visegrád Régészeti Monográfiái* 2. Visegrád 1997.
- NÉMETHY 1884 L. NÉMETHY, *Adatok Árpádházi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez.* Budapest 1884.
- B. NYÉKHELYI 2003 D. B. NYÉKHELYI, *Középkori küttelelet a budavári Szent György téren.* *Monumenta Historica Budapestinensia* 23. Budapest 2003.
- RÓZSA 1995 GY. RÓZSA, *Budapest legszebb látképei.* Budapest 1995.
- RUPP 1868 J. RUPP, *Buda-Pest és környékének helyrajzi története.* Pest 1868.
- TÓTH 2007 A. TÓTK, *Katalógus. I.* In: K. Írásné Melis–A. Tóth, *A Budapest Margit-szigeti királyi udvarhely és a domonkos apácakolostor területén előkerült építészeti kötöredékek katalógusa. I. fejezet.* *BudRég* 40 (2007) 179–219.
- TÖRS 1872 K. TÖRS, *Margit-sziget.* Pest 1872.
- R. VÁRKONYI 1984 Á. R. VÁRKONYI, *Buda visszavívása 1686.* Budapest 1984.
- WERTNER 1892 M. WERTNER, *Az Árpádok családi története. Nagy-Becskereken.* Történeti nép-és földrajzi könyvtár LI. 1892.

DIE ARCHÄOLOGISCHE ERFORSCHUNG DES MITTELALTERLICHEN KÖNIGLICHEN HOFES AUF DER MARGARETENINSEL VON BUDAPEST (15.–16. Jhs.)

II.

Auszug

Auf Grund der Angaben, Lagepläne und Landkarten des 18.–19. Jahrhunderts hatte man angenommen, dass sich der mittelalterliche königliche Hof an der Nordseite der Kirche, am Donauufer befand. 1997 fanden wir die Überreste des westlichen Gebäudes des Hofes. Wir säuberten die 110–240 cm hoch erhalten gebliebenen mittelalterlichen Mauern, die Ziegelfußböden der Räume, die Reste des Steinbelages der Flure und Höfe. Das Südgebäude des Hofes stand neben der Ostseite des Chors der Klosterkirche, es ist zum großen Teil nicht freigelegt.

Die Erforschung des königlichen Hofes des 14–16. Jahrhunderts wird in großem Maße durch das Fehlen historischer Angaben erschwert. Vor allem fehlen jene außerordentlich wichtigen Königs- und Königinnenurkunden, die die Zeitpunkte der Aufenthalte der Herrscher oder der königlichen Familie auf der Insel enthalten. Unseren Kenntnissen nach stellte zuletzt, am 13. Mai 1323, König Karl eine Urkunde auf der Margareteninsel aus. Die letzte Angabe knüpft sich an die Mutter von König Matthias (1458–1490) Erzsébet Szilágyi, die ihre letzten Lebensjahre († um 1477) in der Königinnenburg von Óbuda/Altöfen verbrachte. 1472 erlaubte der päpstliche Gesandte gegen den Protest der Nonnen Erzsébet Szilágyi, als Witwe von János Hunyadi mit ihrem Gefolge und Gesinde nach Belieben auf die Insel zu gehen, ohne es der Äbtissin anzuzeigen.

Die mit dem Nonnenkloster beschäftigten Forscher nehmen im Allgemeinen an, dass die Blütezeit vom Hof und Kloster am Ende des 13. Jahrhunderts, mit dem Tode der Nachkommen Bélas IV. oder nach dem Wegzug der am Leben gebliebenen zu Ende ging. Auf Grund der Ausgrabungsergebnisse hat es aber den Anschein, dass ungeachtet des nicht mehr vorhandenen königlichen Protokolls in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts eine derart große, zwei Jahrhunderte lang andauernde Bauwelle einsetzte, die bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts die Entstehung großer, weltlichen und kirchlichen Zwecken dienender selbstständiger Gebäudeflügel zum Ergebnis hatte. Eine große Rolle spielte dabei die Verbreitung des Margaretenkultes und die zunehmende Popularität der religiösen Ideale des Dominikanerordens im 14. Jahrhundert.

Im 15. Jahrhundert wurde der Hof zwischen dem Haus der Königin (W-Gebäude) und der polygonal geschlossenen Chorerweiterung eingebaut, und danach tangierten die Chorumbauten in großem Maße

die S. Seite der Kurie. Der erste Kapellenumbau geschah zu Beginn des 15. Jahrhunderts unter König Sigismund, als man neben dem NO-Stützpfiler in schmaler Keilform die Mauer vom Ende des 13. Jahrhunderts zur Kurie am Donauufer öffnete. Am Ende der Bauarbeiten mauerte man den Mauerteil mit Mörtel zu, in den für die erste Hälfte des 15. Jahrhunderts typische archäologische Fundstücke untergemischt waren. In dieser Periode beseitigte man in den Kurien die Heizeinrichtungen unter dem Fußboden. Man setzte Kachelöfen, legte neue Ziegelfußböden und malte die Räume. Die folgenden Bauarbeiten fanden im letzten Viertel des 15. Jahrhunderts statt. In den Kurien wurden neue Ziegelfußböden gelegt, und in der Niveauerhöhung fanden wir erneut große Schuttmengen von farbigem Putz. In den Auffüllungsschichten tauchten die Fragmente der zwischen 1460 und 1480 verbreiteten roten Keramikgefäße mit grüner Glasur auf weißem Engobegrund auf. Der Zusammenbau der polygonalen Chorerweiterung mit den beiden Kurien erforderte eine niveaullere architektonische Planung und Baupraxis als bei den übrigen Gebäuden. Im 15. Jahrhundert lässt sich ebenso wie früher der Einfluss der königlichen Bauhütte beobachten, jedoch können die Arbeiten der auf die Insel gesandten Handwerksmeister, der Maurer, Steinmetzen und Wandmaler, noch nicht genau in der Budaer/Ofner Architektur eingeordnet werden. Den Ausgrabungsergebnissen gemäß geschah der letzte große Umbau von Kloster und Spital an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert, er betraf die Räume zwischen dem westlichen Gebäudeflügel und dem Chor.

Die letzten großen Bauarbeiten waren vermutlich 1521 beendet, aber die Nonnen bereiteten sich wegen ihrer Furcht vor den Türken bereits auf das Verlassen des Klosters vor. 1526 flohen die Nonnen auf die Nachricht von der verlorenen Schlacht bei Mohács nach Kőszeg/Güns, kehrten aber auf Bitten der Königin Maria wieder zurück. 1529 machten sie sich wieder auf den Weg und verließen ihr Budaer/Ofner Marienkloster auf der Margareteninsel endgültig. Sie zogen nach Nagyvárad/Großwardein um, flohen 1567 nach Nagyszombat/Tyrnau und später nach Pozsony/Pressburg. 1537 lebte nur noch eine Nonne von der Insel im Klarissenkloster von Pressburg.

Im Sommer 1541 hat das türkische Militär, nachdem die Türken Buda/Ofen besetzt hatten, auch die

Klöster auf der Margaretinsel verwüstet und geplündert. Die entvölkerte Insel nannten die Türken in Erinnerung an die Nonnen Kizlar adasi und nutzten sie in Friedenszeiten als Mahdwiese. Beim militärischen Schutz von Buda/Ofen und Pest spielte sie keine Rolle, weshalb die Türken auf ihr nichts bauten. Die zur Befreiung Budas/Ofens eintreffenden vereinten europäischen Heere konnten die Insel widerstandslos beziehen. Besonders wichtig unter den Belagerungsbildern ist der Kupferstich von Enea Vico (Ferrara, 1523 – Parma, 1567), der zur Zeit des ersten Rückeroberungsversuches, 1542, Buda/Ofen, Pest und die Margaretinsel darstellte. Das hohe Gebäude mit N-S-Achse an der O-Seite der Insel war der südliche Gebäudeflügel des Schlosses von König und Königin. Der Stich ist eine wichtige historische Quelle, weil er die einzige Darstellung des mittelalterlichen königlichen Schlosses auf der Margaretinsel ist.

Das Südgebäude befand sich an der Südseite des mit der Donau parallelen 38 m langen und 12 m breiten Hofes. Wir legten die Fundamente der um die Wende des 12.–13. Jahrhunderts erbauten ersten Kurie und die Mauerreste des auf ihm stehenden spätmittelalterlichen Schlosses frei. Die Grabungsgrenze fiel auf das obere Ende der östlichen Burgmauer vor dem Südgebäude. Auf der O-Seite des Gebäudes legten wir Details von Raum 9 frei, dessen S- und W-Wand noch unerforscht sind. An der W-Seite von Raum 9 standen die 150 cm langen NO- und SO-Stützpfeiler des polygonal geschlossenen Chores, was bedeutet, dass Raum 9 innen nicht breiter als 9 m gewesen sein kann. An der O-Wand war um einen 130 cm langen und 100 cm breiten Wandpfeiler ein Teil des letzten (vor 1529) Ziegelfußbodens erhalten. Es fanden sich die Stellen von in die O-Fassade nachträglich eingebauten Säulen. Die Säulen mit 80–85 cm Dm waren 20, 40 und 60 cm in die Wand eingetieft, deshalb konnten sie nicht umflochten sein, wie auf der Ansicht von 1542 zu sehen ist. Die völlige Freilegung der östlichen Burgmauer gibt Antwort auf die aufkommenden Fragen.

Der Ostflur und die östliche innere Burgmauer fallen in den breiten Abhang des Hochwasserdammes an der Donau, und nur die Innenseite der Burgmauer kam an der Grenze der Forschungen zum Vorschein. Das Tor wurde am Anfang des 19. Jahrhunderts zerstört. Die Schnitte des Suchgrabens vor dem Tor zeigten die Geschichte des ganzen Gebäudes. In der N-Seite des Grabens fanden sich sieben Fußbodenschichten. Die 4. Laufschrift von unten entstand unter Béla IV. 1243–1258. Am Ende des 13. Jahrhunderts wurde der 5. Ziegelfußboden darübergelegt, in der Mitte des 15. Jahrhunderts entstand der 6. Fußboden. Der letzte, der 7. Fußboden wurde am Anfang des 16. Jahrhunderts (vor 1529) fertiggestellt.

Das Westgebäude stand auf der W-Seite des östlichen Hofes, seine ebenerdigen Wände blieben, mit Ausnahme der N-Wand von Raum 3, von der Kurie aus der Mitte des 13. Jahrhunderts erhalten. Das Gebäude mit fünf Räumen war in N-S-Richtung 35 m lang und in O-W-Richtung 9 m breit. Im 14.–16. Jahrhundert wurde es innen mehrfach erneuert, besonders große Sorgfalt verwendete man auf die Modernisierung von Heizung und Küche. Man hob die Fußbodenniveaus an und malte die Räume. Die Wände blieben von den Fußbodenniveaus des 13. Jahrhunderts aus gemessen 60–240 cm hoch erhalten, die S-Wand und der Rest der 200 cm breiten Treppe ins Obergeschoss waren 240 cm hoch. Das verlassene, ruinenartige Gebäude wurde am Anfang des 19. Jahrhunderts gesprengt, die Fassadenwände fielen nach außen und die Wandtrümmer bildeten eine dicke Schicht um das Gebäude herum. Der herabgestürzte Fußbodenschutt zeigte, dass sich am S-Ende des Gebäudes ein Raum mit Ziegel-, im mittleren Teil einer mit Terrazzo- und am N-Ende ein Raum mit ebenfalls Ziegelfußboden befunden hatten. In den Gebäudetrümmern über den Fußbodenschichten befanden sich auffallend viele Dachziegelbruchstücke.

Raum 1, Innenmaße 8,6 × 7,2 m. Auf der O-Seite kam zwischen den Fenstern unbeschädigt der Altar der Kapelle des Lazarett aus dem 17.–18. Jahrhundert zum Vorschein. Er bestand zur Gänze aus mittelalterlichen Ziersteinen. In die nördlichen Trennwand hatte man im 15.–16. Jahrhundert eine 100 cm breite Tür gebrochen, die in Raum 2 führte. In der O-Wand, zur Donau hin, waren die Fenstersimse des 13. Jahrhunderts in unveränderter Form beibehalten. Auf Grund der Fenster und des von den Türen der übrigen Räume abweichenden breiten Eingangs nehmen wir an, dass Raum 1 zur Erinnerung an die Gründer Béla IV. und Königin Maria in der ursprünglichen Form des 13. Jahrhunderts belassen wurde. Das ganze Mittelalter hindurch kann er ein die alten Traditionen bewahrender, Repräsentationszwecken dienender Raum des Schlosses gewesen sein. Darauf weisen die dort gefundenen Wandgemäldefragmente hin, bemalt waren auch Tür- und Fensterrahmen. Auch die übrigen Räume des Schlosses waren gemalt, aber Reste von in Bildfelder geteilter, aus dekorativen Elementen bestehender farbiger Wandmalerei wurden nur in Raum 1 gefunden. Der Zeitpunkt der Ausmalung kann in der Periode von 1460 bis 1490 gelegen haben. Darauf weist ein 1466, während der Herrschaft von König Matthias (1458–1490) geprägter Silberobulus hin, der im Putz eines von der obersten Bemalung stammenden Fragmentes gefunden wurde.

Aus historischen Angaben ist bekannt, dass 1686 das zur Befreiung Budas/Ofens von den Türken

eingetroffene Heer Karls von Lothringen auf die Margareteninsel zog, und bei den Ausgrabungen stellte sich heraus, dass das Feldlazarett und der Friedhof sich in den Gebäuden der Kurie und des Nonnenklosters befanden. In Raum 1 fanden wir das eine Massengrab von 1686, dessen Freilegung uns nicht möglich war. Vor der O-Wand von Raum 1 errichtete man über dem Massengrab einen Altar. Kapelle und Lazarett bestanden bis in die Mitte des 18. Jahrhunderts.

Raum 2, Innenmaße $3 \times 7,2$ m. Ein schmaler Raum, der Durchgang zwischen östlichem und westlichem Hof. 1686 wurde auch hier bestattet, und das Massengrab war von Terrazzo-Fußbodenstücken, Rotmarmor- und anderen Steinplattenbruchstücken bedeckt.

Raum 3, Innenmaße $8,6 \times 7,2$ m. Vom Desinfizierungsbrand des 18. Jahrhunderts waren die Wände unten und der Ziegelfußboden dick verrußt und der Oberteil der Wände dunkelgrau rauchgeschwärzt. In der W-Wand befand sich der Unterteil eines zugemauerten Fensters aus dem 13. Jahrhundert. Die N-Wand wurde in der N-Hälfte von Raum 3 des 13. Jahrhunderts aufgesetzt, in ihr befand sich die Eingangstür. In der O-Wand war der Unterteil von fünf zugemauerten Fenstern des 13. Jahrhunderts erhalten. Über Fenster aus dem 14.–16. Jahrhundert haben wir keine Angaben. In fast voller Gänze war der letzte mittelalterliche Ziegelfußboden sowie der Sockel der Mittelsäule erhalten. Im Suchgraben, der in der N-D-Mittellinie des Raumes gezogen wurde, fanden sich drei Fußbodenschichten, der Sockel der Säule aus dem 16. Jahrhundert stand in der gelben Lehmschicht unter dem letzten, dem dritten Ziegelfußboden. Raum 3 war im gesamten Mittelalter gemalt. Das Pulver des abgekratzten gemalten Verputzes war in die Auffüllschicht unter den folgenden Fußböden eingeglättet. Die erste Ausmalung, im 13. Jahrhundert, war weiß. Im von der Bemalung des 14.–15. Jahrhunderts stammenden, überwiegend dunkelblauen Verputzpulver fanden sich auch hellblauweiße, graue, wenig grüne und gelbe Partikel. Auf den Wänden waren in großen Flecken Details der letzten dunkelblauen Bemalung des 15.–16. Jahrhunderts erhalten.

Die Kachelöfen von Raum 3 standen in der NO-Ecke. Am Anfang des 15. Jahrhunderts hatte man die Heizeinrichtung unter Raum 3 beseitigt. Den Kachelofen setzte man über dem N-Teil des mit Schutt aufgefüllten Treppenniederganges und der Heizkammer auf. Zwei Seiten standen frei, die anderen beiden waren an die Wanddecke angebaut. Auf der N-Seite befand sich die Heizöffnung, die im 120×75 cm großen Rauchabzug in der SO-Ecke von Raum 4 gefunden wurde. Um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert wurde an der Stelle des vorigen ein neuer Kachelofen gesetzt. Das quadratische Ofenfundament von

170×170 cm befand sich auf dem letzten Ziegelfußboden. Die mit Ziegeln ausgemauerte äußere Heizöffnung wurde an der O-Seite der NO-Ecke, in der S-Ecke eines früheren Fensters geschaffen. Raum 3 war während des Bestehens des Lazaretts (1686–Mitte 18. Jh.) Krankensaal. Der mittelalterliche Ofen war repariert und umgebaut worden.

In Raum 4 haben deutsche Soldaten 1945 eine in die Erde eingesenkte Geschützstellung gegraben. Nach Kriegsende wurde der 180 cm tiefe Hohlraum mit grauem Gesteinsbruch aufgefüllt. Die Innenmaße von Raum 4 betragen $4 \times 7,2$ m. Die S-Wand ist die mit Raum 3 gemeinsame Trennwand des 14. Jahrhunderts, die übrigen Wände waren die von der Kurie des 13. Jahrhunderts. In der SO-Ecke befand sich der Eingang zur Heizeinrichtung unter dem Fußboden von Raum 3 aus dem 14. Jahrhundert und vor ihm ein Rauchabzug. Im Rauchabzug kam eine Wandfläche aus Ziegeln und Steinen zum Vorschein, und in der O-Ecke war ein Kaminloch erhalten. In der W-Wand fanden sich die Reste der armierten Tür des 13. Jahrhunderts. Im quer zur Tür verlaufenden Suchgraben legten wir die mittelalterlichen Fußbodenschichten frei, in der letzten Niveauerhöhung lagen für die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert typische archäologische Funde. In die N-Wand hatte man die Tür zu Raum 5 gebrochen. An der O-Seite zeigten sich mehrere zugemauerte 22–24 cm breite senkrechte Kamine, die beim Bau der Wand geschaffen worden waren. In der NO-Ecke blieb der nördliche Eckstein eines spätmittelalterlichen Fensters erhalten, in 140 cm Höhe über der Lauebene des 16. Jahrhunderts. Im unteren Teil der Wand zeigte sich eine große Öffnung (die 1686 gefüllt und verputzt wurde). Über der N-Ecke war ein zugemauerter Kamin zu sehen, dessen Öffnung wir an der Außenseite fanden.

Der Küchenherd des 15.–16. Jahrhunderts in Raum 4. Der Küchenherd des 14. Jahrhunderts an der N-Wand wurde im Laufe des 15. Jahrhunderts abgetragen. Den neuen Küchenherd mit den Maßen 300 cm (N-S) 200 cm (O-W) setzte man vor der O-Wand auf. An den westlichen Wandpfeiler des Rauchabzuges baute man die 60 cm breite W-Wand des Herdes an. Den umgrenzten Teil füllte man durch Erde mit Gebäudeschutt auf, der mit archäologischen Funden vermischt war. Oben war der Herd dick mit Ofenlehm beschmiert, seinen Rand bildeten auf die Kante gestellte Mauerziegel. Auf die Back- und Kochfläche klebte man flach gelegte Ziegel und Steinplatten. Im Rauchabzug befand sich der 22 cm breite Kamin. Um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert wurde an der Außenseite der O-Wand der Küche, auf dem Hof, ein gedeckter Raum gebaut. Seine 60 cm breite S-Wand wurde an die Mitte von Raum 4 und die 65 cm breite

N-Wand an die SO-Ecke von Raum 5 angebaut. In dem 4 m Außenraum schuf man vor der mittelalterlichen Öffnung in der Gebäudewand eine Heizbank, umgeben von zwei Reihen Steinen.

Der Kachelofen des 15.–16. Jahrhunderts in Raum 4 wurde in voller Gänze auf der Ziegelfläche des vor der N-Wand vollständig abgerissenen Herdes des 14.–15. Jahrhunderts aufgesetzt. Die Ofenbasis hat die Maße 170×170 cm. Darüber waren die Reste zweier Ziegelfußböden zu erkennen. Der untere Feuerungsraum war 140×145 cm groß. Die Feuerungsöffnung lag auf der S-Seite. Die Fußbodenziegel des 2. Ofens waren nur in der Nähe der N-Wand erhalten, seine übrigen Teile wurden 1945 abgebaut.

Im SO-Viertel von *Raum 5* und an der Außenseite der Wand wurde, miteinander vermischt, der Schutt vom Ofen des Ober- und des Erdgeschosses gefunden. Unter der Auffüllung des Raumes aus Gebäudeschutt kam ein mit 2–3 cm dicker Rußschicht bedeckter Ziegelfußboden des 17.–18. Jahrhunderts zum Vorschein. In der Mitte befand sich ein "weißer Fleck", auf den man ein beschädigtes Renaissance-Säulenkapitell des 16. Jahrhunderts geworfen hatte. Nach Schließung des Lazarets waren auch hier durch den starken Desinfizierungsbrand die Wände durchbrannt.

Seine Innenmaße: 6,2×7,2 m. Im 13.–14. Jahrhundert war er Küche und dann seit der Mitte des 14. Jahrhunderts bis zum Verlassen des Gebäudes ein Wohnraum. Die Eingangstür befand sich in der gemeinsamen Trennwand mit Raum 4. Eine Türöffnung in der NO-Ecke war zugemauert, etwa in der Mitte der Wand war der Sims eines Fensters mit Mittelteiler erhalten, und in der SO-Ecke wurde die äußere Feuerungsöffnung der letzten Kachelöfen gefunden. In der W-Wand waren zwei zugemauerte Fenster und in der N-Wand die Stellen von drei Fenstern zu erkennen.

Im NO-Viertel des Raumes befindet sich ein 270 cm (O-W)×160 cm (N-S) großer regelmäßig rechteckiger Fleck. Die 150 cm tiefe Grube war mit Gebäuderümmern aus der Periode 1541–1686 und mittelalterlichem Dachziegelbruch gefüllt. Am Anfang des 14. Jahrhunderts änderte sich die Funktion von Raum 5, die Küche wurde zum Wohnraum und Raum 4 zur Küche der Kurie. Danach erfolgte zweimal die mit Niveauerhöhung verbundene Verlegung neuer Ziegelfußböden. Am Anfang des 15. Jahrhunderts wurde die Heizkammer der Heizeinrichtung unter dem Fußboden aufgefüllt und an ihrer Stelle ein Kachelofen in den Maßen 195 cm (N-S) × 205 cm (O-W) aufgesetzt. Die Rauchabzugsöffnung der Heizkammer unter dem Fußboden wurde zur Heizöffnung des Kachelofens. Die 22 cm breite N-Seite des Ofenfundaments war dunkelblau bemalt. Der Ofen wurde um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert bis zum

Grund des Fundamentes abgerissen. Der 2. Ofen (Anfang 16. Jh.) war kleiner, das Ziegelfundament 170×170 cm und der Feuerungsraum 145×145 cm groß. Der Bau des 2. Ofens war mit Erhöhung des Fußbodenniveaus von Raum 5 verbunden. Die Reste des mittelalterlichen Ofens wurden 1686 bei der Umgestaltung zum Lazarett ausgebessert oder umgebaut.

Die Treppe. In der SW-Ecke der westlichen Kurie sind in der 3 m langen Treppenwand drei Stufen und Details von zehn Stufen erhalten geblieben. Auf keiner Seite fanden sich Anzeichen von einem Geländer.

Der westliche Flur. An der W-Seite der Kurie zog sich ein 320 cm breiter Flur hin. Sein N-Abschnitt wurde 1945 beim Ausheben von Schützengräben vernichtet. Details der 31 m langen und 65–70 cm breiten Wand blieben in verschiedener Höhe erhalten. In einem großen Teil des Flurs befanden sich Soldatengräber des 17. Jahrhunderts, und nur am N- und S-Ende des Flurs sind Details des mittelalterlichen Belages aus großen Steinplatten unregelmäßiger Form vorhanden.

Das S-Ende des Flurs wurde im Spätmittelalter zu einem halb geschlossenen Raum mit 5 m (N-S)×3 m (O-W) Größe. Seine S-Seite war die Chorwand, seine O-Seite bildete die W-Wand von Raum 6. Er war mit Steinplatten belegt.

Der westliche Hof entstand bis zum Ende des 15. Jahrhunderts, er war 17,5 m breit und 39 m lang. Seine NW-Ecke und ein großer Teil der N-Wand sind vernichtet. Die Wand des S-Flurs war 15 m lang und verlief vor dem gerade geschlossenen Chor des 13. Jahrhunderts. Vor dem Stützpfeiler in der NO-Ecke des Schiffes wandte sie sich nach N, und dieser kurze, 185 cm lange Wandabschnitt bildete den W-Abschnitt des Flurs. Der S-Flur wurde im 15. Jahrhundert erbaut, als man in der nördlichen Chorwand das Tor umgestaltete. Im späten Mittelalter baute man an den O-Abschnitt der Flurwand eine tiefer fundamentierte 55 cm breite Wand an. Diese 130 cm breite Wand stand in Zusammenhang mit den Räumen im Obergeschoss, die zwischen der S-Seite des westlichen Schlossgebäudes und dem Chor ausgestaltet wurden. Vielleicht konnte man hier aus dem Durchgangsgeschoss zwischen den beiden Schlossgebäuden hinuntergehen. Aus den Resten der Flurwände kann nicht auf ihre Höhe geschlossen werden. Auf Grund des Steinbelages ist zu vermuten, dass es sich um einen offenen Arkadengang gehandelt haben kann. Der westliche Hof wird vermutlich der Empfangshof vor dem Königsschloss gewesen sein. Sein Tor befand sich wahrscheinlich in Richtung Óbuda/Altöfen, an seiner N-Seite.

Der Einbau des Hofes zwischen dem westlichen Gebäude und der nördlichen Chorwand im 15. Jahr-

hundert begann mit dem Abbruch des östlichen Treppenaufgangs. Auf die abgetragene Treppenwand wurde eine Mantelmauer gesetzt und der Raum 6 geschaffen. Um 630 cm wurde die O-Fassade des Schlosses verlängert, und dadurch entstand die völlig geschlossene SW-Ecke des östlichen Hofes.

Raum 6 hat trapezförmigen Grundriss von 7,5 m (O-W)×3,8–3,3 m (N-S) Innenmaßen. Seine S-Seite bildete die N-Wand des polygonalen Chorabschlusses vom Ende des 13. Jahrhunderts und deren nach O weiterlaufender 4 m langer Abschnitt. Die 3 m lange und 80 cm breite W-Wand verband die S-Seite der Treppe und den nördlichen Stützpfiler der Chorweiterung. Der NW- und der N-Stützpfiler des polygonalen Chorabschlusses gelangten in Raum 6. Die W-Wand baute man an den früheren quadratischen W-Stützpfiler der Chorweiterung an und fügte den 110 cm breiten Stützpfiler des 16. Jahrhunderts in die W-Wand von Raum 6 ein. In der Mitte des 15. Jahrhunderts wurde wegen des Chorumbaus eine 120 cm lange und 200 cm tiefe keilförmige Lücke in die S-Wand aus dem 13. Jahrhundert gehauen. Auf beiden Seiten der zugemauerten Lücke kam es auch zu einer Niveauerhöhung. Die O-Wand entstand zwischen dem Treppenwandrest an der SO-Ecke der Kurie und der zur Donau führenden Mauer vom Ende des 13. Jahrhunderts (N-Wand der südlichen Kurie), in ihr befand sich eine 100 cm breite Tür. Die S-Seite der Tür wurde in die Wand eingebaut, der nördliche Türrahmen hat anderen Aufbau, weil er aus späterer Zeit stammt.

Anfang des 16. Jahrhunderts setzte man auf der N-Seite neben der ins Obergeschoss führenden Treppe eine 65–70 cm breite Wand auf und baute die Tür in der O-Wand um. Beide Seiten der Tür waren bemalt. In den Wandtrümmern um die Tür fanden sich viele rot bemalte Steinfragmente, von denen ein Teil von den Türen und Fenstern des Oberstockes stammt. In der Mauerenge des 13.–14. Jahrhunderts war die Lauffebene mit Steinplatten belegt, Raum 6 hatte jedoch Ziegelfußboden.

Raum 6 war der ebenerdige Raum im einstöckigen Durchgangsgebäude zwischen der westlichen Kurie und dem Chor, in dem es weder Treppe noch Heizeinrichtung gab.

Raum 10 entstand in Raum 6, auf der N-Seite, zwischen den beiden Treppenwänden mit 1,8 m (N-S)×2,5 m (O-W) Innenmaßen. Nach Entstehung von Raum 6 war eine offene Nische geblieben, die erst am Anfang des 16. Jahrhunderts zum abschließbaren, gesonderten Raum wurde. Es ist anzunehmen, dass dieser im 13.–14. Jahrhundert das Wachzimmer des

Durchgangs neben der Kirche war und im 16. Jahrhundert zum abschließbaren Lagerraum wurde.

Der östliche Hof, Maße 38 m (N-S)×12 m (O-W). In der N-Wand der Räume des 16. Jahrhunderts auf der S-Seite des Hofes sind Reste eines Arkadenganges aus dem 15. Jahrhundert zu erkennen. An die Ostwand von Raum 6 baute man den ersten, ca. 200 cm langen Wandpfiler an. Seine O-Seite wurde wegen des Einbaues der Tür von Raum 7 des 16. Jahrhunderts abgetragen. Der östliche Sockel der Tür des 16. Jahrhunderts aus der W-Seite des zweiten Wandpfeilers vom Arkadengang blieb erhalten. Die Entfernung der beiden Wandpfeiler voneinander wird ca. 170 cm betragen haben. Von den übrigen Teilen des Arkadenganges, der Richtung Donauhafen verlief, blieben nur das Fundament und die Stelle der abgetragenen Wand erhalten.

Raum 7 entstand am Anfang des 16. Jahrhunderts, seine Innenmaße betragen 200 cm (N-S)×560 cm (O-W). Die S-Wand ist die früheste, die vom polygonalen Chorabschluss abzweigende O-W-Wand vom Ende des 13. Jahrhunderts. Die W-Wand war die O-Wand von Raum 6, die im 15. Jahrhundert ein Teil der durch Raum 6 erweiterten O-Fassade des Schlosses war. In der Mitte war ein früheres Fenstersimsdetail erhalten geblieben. Die N-Wand bestand aus den Überresten des Arkadenganges und den Details der zur Fundamentierung der Gangwand aufgesetzten Bruchsteinmauer. Auf der Innenseite befand sich ein Fenster. Raum 7 betrat man vom O-Hof her durch die 100 cm breite Tür. Sein O-Ende füllte der Überrest einer 200 cm (N-S) 170 cm (O-W) großen, mit regelmäßigen Kalksteinquadern umgebenen Feuerungseinrichtung aus. Der letzte Ziegelfußboden des 16. Jahrhunderts war an die Kalksteinquader angebaut. Der Feuerungsraum bestand aus Ziegeln, die Ziegel des zerschlagenen Herdes oder Ofens waren im gesamten Raum 7 verstreut.

Raum 8 entstand ebenfalls im 16. Jahrhundert, seine Innenmaße betragen 200 cm (N-S)×300 cm (O-W). Seine S-Wand ist die vom polygonalen Chorabschluss ausgehende Wand vom Ende des 13. Jahrhunderts. Von der NO-Ecke der Kurie 360 cm entfernt kam der Überrest eines Wandpfeilers mit 60×60 cm Dm zum Vorschein, den der Ziegelfußboden des 16. Jahrhunderts umgab. Die westliche, mit Raum 7 gemeinsame Trennwand war eine schmale Wand aus kleinen Steinen und Ziegeln, die Abschlusswand auf der O-Seite war nicht zu entdecken. Dort lag der 140 cm breite Eingang. Am W-Ende von Raum 8 lag eine 25–30 cm hohe Herdfeuer von 200 cm (N-S)×180 cm (O-W) Größe. Sie war auf drei Seiten von Quadern

gerahmt, der Feuerungsraum bestand aus zwei Reihen Ziegeln. In der Mitte der Trennwand befand sich der Mund des Ofens (?) in Raum 7. Raum 7–8 konnten eine Küche gewesen sein, in der sich die Heizeinrichtung mit Herdfeuer befand.

Der Etagenturm in der SW-Ecke des östlichen Hofes. Er entstand im 15. Jahrhundert und wurde an der Wende zum 16. Jahrhundert umgebaut. Die Innenmaße des Erdgeschossraumes des ersten Turmes betragen 350 cm (N-S)×160 cm (O-W). Auf der N- und O-Seite befand sich je ein offener Durchgang, auf der W-Seite die mit einer Mantelwand bedeckte frühere Treppenwand und das Tor zu Raum 6. Die S-Wand des Turmes bildete der erste Wandpfeiler des an das Tor von Raum 6 gebauten Arkadenganges. In einer Linie mit dem O-Ende des ersten Wandpfeilers stand quer zu ihm die O-Wand des Turmes; sie war 125 cm lang und 65 cm breit. Der Durchgang der Wand an der N-Seite war 160 cm breit und der auf der O-Seite 220 cm breit. Aus dem Erdgeschoss des Turmes konnte man nur in Raum 6 gelangen. Der Raum im Obergeschoss des Turmes war der Durchgang zwischen den Räumen im Obergeschoss der beiden Schlossgebäude.

Um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert baute man an das N-Ende der O-Wand des Turmes eine 145 cm lange und 65 cm breite Wand an, der Gang wurde 410 cm (N-S) lang. Auf der O-Seite bildete die neue Wand einen 80 cm langen Stützpfiler. Die Wände des Turms waren so niedrig erhalten, dass die Bogenansätze der Durchgänge fehlten. Unter der erhöhten Laufebene lagen in der dicken Auffüllschicht für die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert typische archäologische Funde.

Am W-Ende des zum Hofen führenden Ganges, an der Stelle der abgebrochenen Wand des Arkadenganges des 15. Jahrhunderts, erschien eine weitere Mauerecke. Das obere Ende der 90 cm breiten N-S-Mauer wurde in 250 cm Länge und das der O-W-Mauer in 180 cm Länge von der Auffüllung befreit. Da die Ausgrabung eingestellt werden musste, wissen wir nicht, zu welchem Bauwerk die Mauerecke gehört. Den archäologischen Angaben nach entstand sie frühestens am Ende des 15. Jahrhunderts.

Die N-Seite des östlichen Hofes wurde von einer an die NO-Ecke der westlichen Kurie angebauten 65 cm breiten Mauer geschlossen. Sie wurde 8 m lang freigelegt, und auf keiner Seite konnten an sie angebaute Mauern entdeckt werden. Sie führt unter dem Hochwasserdamm zur Donau. Über die NO-Ecke des Hofes haben wir keine Angaben, wo sie lag rekonstruierten wir durch Verlängerung der O- und N-Mauern.

Die sich während der archäologischen Freilegung zeigenden Mauerdetails zeigen, dass mit Ausnahme der Kirche der gesamte Gebäudekomplex eine einfache, aber einheitliche äußere Erscheinung hatte. Auch die Gebäude des königlichen Hofes unterschieden sich nicht durch ein verziertes Äußeres mit künstlerisch gemeißelten Architekturdetails von den übrigen Gebäuden, ihre Sonderstellung zeigte sich an den mit burgartigen Umfassungsmauern eingefassten Höfen und den auch als Wachtürme zu deutenden Tortürmen. Die Gestaltung der Gebäude, ihre Grundrissentwicklung und Verbindung mit den benachbarten Gebäudeflügeln sind in der ungarischen mittelalterlichen Architektur einzigartig, und deshalb können sie auch nicht bei den allbekanntesten Gebäudetypen eingeordnet werden.